

KRIMINOLOGIA VANGLAAMETNIKELE

Originaali pealkiri: "Skript Kriminologie"

Tõlge saksa keelest:
Inge Tael

© Sisekaitseakadeemia 2009

Sisekaitseakadeemia
Kase 61, 12012, Tallinn
veebuar 2009

SISUKORD

1	SISSEJUHATUS AINESSE	lk 4
1.1	Kriminoloogia aine ja ülesanded.	lk 4
1.2	Kriminoloogia ajaloost.	lk 4
2	SOTSIAALSELT HÄLBIV KÄITUMINE	lk 5
2.1	Hälbiv käitumine.	lk 5
2.2	Kriminaalne käitumine.	lk 6
2.3	Sotsiaalne kontroll.	lk 6
3	KURITEGEVUSE UURIMINE	lk 7
3.1	Registreeritud kuriteod.	lk 7
3.1.1	Politsei kriminaalstatistika.	lk 7
3.1.2	Kohtustatistika.	lk 13
3.1.3	Vanglastatistika.	lk 13
3.1.4	Kriminaalhoolduse statistika.	lk 13
3.2	Latentne ala.	lk 17
4	KURITEGUDE LIIGID	lk 18
4.1	Seksuaalkuritegevus.	lk 18
4.1.1	Hälbiva seksuaalse käitumise erinevatest vormidest.	lk 19
4.1.2	Seksuaalkurjategijate kohtlemisest vanglas.	lk 21
4.1.3	Kohtlemise eesmärgid.	lk 21
4.1.4	Kohtlemise institutsioonid.	lk 21
4.2	Keskkonnakuriteod.	lk 22
4.3	Keskkonnakuriteod.	lk 24
4.4	Liiklusrikkumised.	lk 25
4.5	Uimastikuritegevus.	lk 25
4.5.1	Alkohol.	lk 25
4.5.2	Illegaalsed narkootikumid.	lk 27
4.5.2.1	Uimastikuritegude liigid.	lk 27
4.6	Kuriteod poliitilistel motiividel.	lk 29
4.7	Vägivaldsed kuriteod.	lk 30
4.8	Majanduskuriteod.	lk 31
4.8.1	Kurjategijad ja kuriteo erinevad liigid.	lk 31
4.8.2	Ulatus.	lk 32
4.8.3	Vastumeetmed.	lk 32
4.8.4	Iseärasused karistuse täideviimisel.	lk 33
4.9.	Organiseeritud kuritegevus.	lk 34
4.9.1	Organiseeritud majanduskuritegevus.	lk 34
4.10	Varavastased kuriteod.	lk 35
4.10.1	Erinevad liigid.	lk 35
4.10.2	Ulatus ja kurjategijad.	lk 35
4.10.3	Iseärasused karistuse täideviimisel.	lk 36

5	ERINEVATE INIMGRUPPIDE KRIMINAALSUS	lk 37
5.1	Noorukite kuritegevus.	lk 37
5.2	Kuritegevus sisseränajate hulgas.	lk 41
5.2.1	Kultuurikonflikti teooria.	lk 43
5.3	Naiste kuritegevus.	lk 43
5.3.1	Kurjategijad ja esinemissagedus .	lk 44
5.3.2	Seletusmudelid naiste kuritegevusele.	lk 44
5.3.3	Iseärasused karistuse täideviimisel.	lk 45
5.4	Eriliste sotsiaalsete raskustega isikud.	lk 45
5.4.1	Kodutus.	lk 46
5.4.1.1	Ulatus.	lk 46
5.4.1.2	Põhjused.	lk 46
5.4.1.3	Kodutuse dünaamika.	lk 46
5.4.1.4	Abi võimalused.	lk 47
5.4.2	Kuritegevuse vormid ja ulatus.	lk 47
5.4.3	Iseärasused karistuse täideviimisel.	lk 48
6	PEREKONNA TÄHENDUSEST	lk 48
6.1	Perekond kui süsteem.	lk 48
6.1.1	Peremudelid.	lk 48
6.1.2	Perekonna ülesanded.	lk 48
6.1.2.1	Majanduslik üksus.	lk 48
6.1.2.2	Sotsialiseerumine ja kasvatus.	lk 49
6.1.2.3	Perekond kui privaatne ja kaitstud paik.	lk 49
6.2	Probleemidest perekonnas.	lk 50
6.2.1	Majanduslikud probleemid.	lk 50
6.2.2	Perekonna struktuuri muutuste tähendusest.	lk 51
6.2.3	Probleemid suhetes.	lk 51
6.2.4	Sotsiaalne tõrjutus.	lk 52
6.2.5	Perevägivald.	lk 53
6.3	Perekond ja kuritegevus.	lk 59
6.3.1	Ühe pereliikme vahistamise tagajärjed.	lk 59
6.4	Sotsialiseerumise instantsid väljaspool perekonda.	lk 59
6.4.1	Peergrupi tähtsusest.	lk 59
6.4.2	Töölase olukorra tähendusest.	lk 60
7	SOTSIAALSE TINGITUSE MUDELITEST	lk 60
7.1	Ühiskond ja sotsiaalne kiht.	lk 60
7.2	Kuritegevuse seletamise mudelid.	lk 61
7.2.1	Kihispetsiifilise sotsialiseerumise mudel.	lk 61
7.2.2	Subkultuuriteooriad.	lk 62
7.2.3	Süsteemiteoreetilised mudelid.	lk 62
7.2.4	Reaktsiooniteooria.	lk 63
7.2.4.1	Sekundaarne deviantsus.	lk 63
7.2.4.2	Primaarne deviantsus.	lk 65
7.2.5	Kriminaalsus ja sotsiaalne kiht.	lk 65

8	KESKKOND JA ELUTINGIMUSED	lk 65
8.1	Massimeediad ja kuritegevus.	lk 65
8.2	Vaba aeg ja kuritegevus.	lk 66
8.3	Situatsioon ja kuritegevus.	lk 69
8.4	Elukeskkond ja kuritegevus.	lk 70
9	VIKTIMOLOOGIA	lk 71
9.1	Ohvristumise tõenäosus.	lk 72
9.2	Kurjategija ja ohvri suhe.	lk 72
9.3	Kuritegevuse ennetamine.	lk 72
9.4	Kuriteo mõju ohvrile.	lk 73
9.5	Ohvri kaitse ja kahjude kompenseerimine.	lk 73
10	KASUTATUD KIRJANDUS.	lk 74

1. SISSEJUHATUS AINESSE

1.1 Kriminoloogia aine ja ülesanded

Definitsioon (Schwind, Hans-Dieter. Kriminologie; Kriminalistik Verlag; 2000): Kriminoloogia all mõistetakse interdistsiplinaarset uurimisvaldkonda, millel on seosed kõigi empiiriliste teadusharudega, mille eesmärgiks on uurida kuritegevuse ulatust ja koguda andmeid

- ▶ kuritegevuse esinemisvormide ja põhjuste,
- ▶ kurjategijate ja ohvrite,
- ▶ sotsiaalse hälbivuse ning selle kontrolli vormide ja vahendite, kaasa arvatud kurjategijate kohtlemise võimaluste ja karistuse toime kohta.

Seega tegeleb kriminoloogia:

- ▶ kriminaalsete isikutega;
- ▶ kriminaalsete tegudega;
- ▶ kuriteoohvritega;
- ▶ kriminaalse käitumise tekkepõhjustega;
- ▶ karistusseadustiku loomisega, selle rakendamise, kontrollimehhanismide ja instantsidega;
- ▶ kuritegevuse erinevate vormidega (nt pettused, vägivallakuriteod jne);
- ▶ erinevate kuriteoliikide sagedusega;
- ▶ ennetamise võimalustega;
- ▶ vabaduskaotuslike ja teiste sanktsioonidega.

Empiirilise teadusena kriminoloogia kogub andmeid, korrastab ja mõtestab neid.

Empiirilise teadusena kriminoloogia kogub andmeid, korrastab ja mõtestab neid.

Vangla argipäevas on kriminoloogia-alastest teadmistest üldise kinnipidamisteenistuse paljudes tegevustes suur abi.

1.2. Kriminoloogia ajaloost

Kirjanduses nimetatakse kriminoloogia rajajateks Milaano juristi Beccariat (1738 – 1794) ja Torino arsti Lombrosot (1835 – 1909).

Beccaria arendas oma pigem küll teoreetilised kriminoloogilised teesid vastavalt oma ajastu vajadusele. Ratsionaalsel mõistusel tuli välja tõrjuda kohtunike ja karistuse täideviimise keskaegne praktika (piinamised, nõidade jälitamine jne). Beccaria tõi muuhulgas sisse:

- ▶ politsei omavoli keelustamise;
- ▶ kohtunike otsese sõltuvuse seadustest;
- ▶ karistusvahendite pehmendamise;
- ▶ piisava aja tagamise kaitse ettevalmistamiseks;
- ▶ kohtumõistmise avalikuks muutmise;
- ▶ isiku süütuse eelduse süü tõestamatuse korral;
- ▶ karistuse eesmärgi kui kättemaksu muutmine kurjategija hirmutamiseks;
- ▶ julmade karistuste ära muutmise;
- ▶ surmanuhtluse asendamise eluaegse vabaduskaotusega;
- ▶ primaarselt ennetava kriminaalpoliitika.

Kui Beccaria mõjutas eelkõige ajastu kriminaalpoliitilisi ideid, pühendus Lombroso empiirilistele uuringutele. Ta korraldas vangide hulgas süstemaatilisi uuringuid ja muutis nii kuriteo kui ka kurjategija „üksikasjaliku faktilise uuringu“ objektiks. Nii oli Lombroso veendunud oma avastuses, et näiteks varastel olevat üldiselt liikuvad näojooned ja käed. Nende silmad olevat väikesed, rahutud ja sageli läikivad, kulumud kokku kasvanud ja nina kõver. Pidurdamatud inimesed pidavat olema äratuntavad sädemeid pilduvate silmade ja laineliste huulte järgi. Tapjatele olevat tüüpiline klaasistunud jäine tardunud pilk ning sageli verd täis valgunud silmad. Nina olevat suur, viltune, muhklik, kõrvad pikad, huuled õhukesed ja silmahambad esileulatuvad.

Lombroso arvates olid kurjategijad kriminaalsele teele määratud juba sünnist saadik. Järelikult tuleks nad – ennetamiseks – kas tappa või määrata eluks ajaks kinnipidamisasutusse. Niisugune „kaasasündinud kurjategija“ kontseptsioon võeti tol ajal vastu peaaegu rõõmuga ja sugugi mitte viimases järjekorras seetõttu, et see võimaldas ühiskonnal eitada mis tahes kaasvastutuse vajalikkust kuritegevuse küsimuses.

Hiljem lükati Lombroso teesid ümber. Nii esindas prantslaste miljööteooria seisukohta, et kurjategijad tekitavad (vale) kasvatus tulemusena. Üksnes välised tegurid saavad kujundada inimese käitumist. Seega on iga ühiskond oma kurjategijaid väärt.

Hilisemad kriminoloogilised teooriad tegelevad tänini eeldusi loovate teguritega – miljöö vastastikuse toime määra tõestamise ja omavahel mõistlikul kombel sidumisega. Igal juhul omistatakse kriminaalse käitumise seletamisel keskkonnafaktoritele oluliselt suuremat osa.

2 SOTSIAALSELT HÄLBIV KÄITUMINE

2.1 Hälbiv käitumine

Sõna „normaalne“ kasutatakse igapäevases kõnepruugis õige sageli. Sealjuures tähendab väljend „normaalne“, et ma pean vastavat käitumist heaks/paslikuks, „ei ole normaalne“ tähendab aga, et seda peetakse sobimatuks/halvaks. Seega kasutavad inimesed sõna „normaalne“ tavaliselt käitumisele hinnangu andmiseks. Iga käitumisviis võib seejuures saada erinevaid hinnanguid: nii benji-hüppeid, rohelisteks värvitud juukseid kui ka millimeetri täpsusega pügatud hekki eesaias võib hinnata niihästi normaalsena = heana, kui ka ebanormaalsena = halvana. Seega on mõiste „normaalne“ suhteline.

Mõiste „normaalne“ taga seisab mõiste „norm“. Normid on käitumisreeglid, mis väljendavad ootusi käitumise suhtes. Kui inimesed käituvad ootuste kohaselt, s.o vastavad mingile normile, nimetatakse nende käitumist konformseks. Kui nad ei käitu ootuste kohaselt, nimetatakse nende käitumist hälbivaks.

Sotsiaalselt soovimatu, hälbiv käitumine kujutab endast seega pörkumist eeldatava käitumisviisiga, oodatud käitumisega, kusjuures normile vastavuse hinnang sõltub vaateleja seisukohtadest. Nii näiteks peetakse sobimatuks tänaval möödujale sihilikult otsa joosta. Kas seda hinnatakse aga hälbivaks või konformseks (s.o mittehälbivaks, ootuspäraseks), sõltub - nagu juba eespool öeldud - vaateleja seisukohast. Tänaval tõuklemise näite korral on selline käitumine kannatanu jaoks kindlasti väga ebameeldiv, pole välistatud, et ta tajub seda hälbivana. Noorukist tõukleja, kelle jaoks on tegemist julguseprooviga kaaslaste silme all, käitub sõprusringi seisukohast konformselt. Nii hindab üks grupp üht ja sama käitumist hälbivana, teine grupp konformsena. Sealjuures võib iga inimene, sõltumata oma eelistusest, aru saada mõlemast seisukohast. Mõista, st osata vastata küsimusele, miks noorukid selliselt käituvad, on seega võimalik vaid konformsuse seisukohast. Kui tahetakse mõista, miks noorukid selliselt käituvad, peab oskama asetada end nende mõtteviisi raamidesse, s.o oskama orienteeruda nende normides. Siinkohal tähendab „mõistmine“ midagi muud kui „õigustamine“. Käitumist võib mõista ka ilma seda aktsepteerimata.

Hälbival käitumisel on seega kolm aspekti, mis tulid ilmsiks ka selle näite puhul:

1. Käitumisreeglite ja seega ka nendest johtuvate käitumisootuste rikkumine.
2. Käitumisreeglite sõltuvus grupi normidest.
3. Hinnangu sõltuvus vaateleja seisukohtadest.

Käitumise hindamine hälbiva või konformsena võib ajas muutuda. Nii loeti veel mõni aeg tagasi ebamoraalseks elada koos ilma abiellumata. Praegusel ajal aktsepteerib sellist kooselu vormi suurem osa inimestest. Grupis kehtivaid norme mõjutavad ka selles grupis valitsev religioon ja kultuur. Nii võib öelda, et käitumise defineerimine hälbivaks oleneb nii ajast kui ruumist. Nii oli 60ndatel – 70ndatel aastatel Nordrhein-Westfaleni Liidumaa kinnipidamisasutustes hulgaliselt mehi, kes viibisid seal oma homoseksuaalse orientatsiooni tõttu, s.o olid normist kõrvale kalduva käitumise tõttu kriminaliseeritud. Hälbiv käitumine ei tähenda aga üksnes pörkumist grupinormide, grupiootuste ja reeglitega, vaid sel on ka oma tähenduslik sisu. Eriti tähtis on just kinnipidamisasutuste töötajate jaoks küsida, milline on hälbiva käitumise mõte, s.o vastata küsimusele, kuidas oleks võimalik mõista sellise käitumise sõnumit. Seda nimetatakse hälbiva

käitumise interpretatiivseks käsitlemiseks. See tähendab, et käitumist interpreteeritakse, s.o vaadeldakse erinevatest külgedest. Eelnevas näites seisneb tõuklemise mõte selles, et noor mees tõestab sellega grupile oma julgust. Vanglas võib mõne kinni peetava eriliselt agressiivne käitumine olla märk tema vähestest probleemilahenduse oskustest. Eriti suure tähendusega on käitumise hälvete mõistmine, et aru saada, kui tegelik on mõte enesetapust või enese vigastamisest, et seda õigeaegselt takistada. Kõrvalekaldded käitumises võivad olla vihjeks võimaliku enesevigastuse või enesetapu ohu kohta.

2.2 Kriminaalne käitumine

Kriminaalse käitumise all mõistetakse hälbiva käitumise üht erivormi. Kriminaalsed teod on eelkõige sellised, mille eest kriminaalkoodeksis või teistes seadusandlikes aktides on ette nähtud karistus. Sealjuures on tegusid, mida enamik inimesi kõigil aegadel on pidanud keelatuks ja vastavalt ka karistatavaks, kuna need on vastuolus inimeste õiglustundega, näiteks mõrv, röövimine, vägistamine, vargus (= kuriteo loomulik mõiste). Kuid kuriteo loomulik mõiste on subjektiivne ja individuaalne, kuna õiglustunne ei ole üldkehtiv väärtushinnang, vaid mastaap, mille iga inimene endas ise välja arendab. Ent on olemas selliseid väärtusi, näiteks nagu oma elu ja keha või omandi kaitse, mis on oluline iga inimese jaoks. Igapäevases käitumises arvestavadki inimesed just sellise kuriteo mõistega.

Kuid on ka selliseid tegusid, mis on seaduse järgi karistatavaks kuulutatud ühiskonna muutuvate ettekujutuste tõttu ja mida on seetõttu ka kergem diskriminaliseerida (= kuriteo seadusandlik mõiste). Selline mõiste järgib seadusi ja seega juhinduvad politsei ja kohtud oma tegutsemises sellisest mõistest. Koos karistusseadustiku muutumisega muutub seega ka arusaam, milliseid tegusid peetakse ühiskonnas kriminaalseteks. Nii ei ole näiteks alates 1969. aastast abielulahutus ja jumalateotus ning alates 1965. aastast ka pornograafia põhimõtteliselt enam keelatud (dekriminaliseeritud); homoseksuaalsus dekriminaliseeriti StGB §175 muutmisega. Näitena vastupidisele protsessile võib nimetada keskkonnakuritegusid, kus kriminaalseks on hakatud nimetama tegusid, mida kuni 70ndate aastateni peeti üldiselt karistamatuteks. Seadusandjate otsuseid tingivad ajastu (sageli ettenägematud) mõjud ja eriti käitumisviiside üldise sotsiaalse tähenduse muutumine. Seda, mida täna peetakse sotsiaalselt kahjulikuks või moraalselt kõlbmatuks, võidakse mõne aasta pärast hinnata hoopis teisiti.

2.3 Sotsiaalne kontroll

Sotsiaalseks kontrolliks nimetatakse grupi sees toimuvat protsessi, mida rakendatakse konformse käitumise esile kutsumiseks ja alalhoidmiseks. Sealjuures on sotsiaalne kontroll suunatud inimese konkreetsele käitumisele. Inimesed mõjutavad üksteist eesmärgiga muuta enda normid ka teiste poolt soovitatavateks. See toimub kõigis elusituatsioonides, mõnikord väga erinevatest suundadest, näiteks nagu nägime hälbiva käitumise punkti all. Sotsiaalselt konformset käitumist õpetatakse seega igas grupis. Nagu igasuguse õppimise juures, mängivad ka siin olulist rolli kontrollmehhanismid, mille abil antakse õppijale teada, kas tema käitumine on sobiv või mitte. Ka siin muutub väline kontroll omandamise käigus sisemiseks enesekontrolliks.

Sotsiaalse kontrolli all mõistetakse neid mehhanisme ja tegureid grupis, mille ülesanne on grupi liikmete mõjutamine konformse (reeglitele vastava, sobiliku) käitumise suunas. Seda kontrolli teostavad erinevad institutsioonid, nt perekond, kool, sõprusring, kirik, erialagrupid jne. Neid nimetatakse sotsiaalse kontrolli instantsideks.

Definitsioon

Sotsiaalse kontrolli all mõistetakse neid mehhanisme ja tegureid grupis, mille ülesanne on grupi liikmete mõjutamine konformse (reeglitele vastava, sobiliku) käitumise suunas. Seda kontrolli teostavad erinevad institutsioonid, nt perekond, kool, sõprusring, kirik, erialagrupid jne. Neid nimetatakse sotsiaalse kontrolli instantsideks.

Karistusõigusliku sotsiaalse kontrolli eriline fookus on suunatud kriminaalsele käitumisele. Seda teostavad politsei, kohtud, kriminaalhooldus, justiitssüsteem, vanglad jne, kasutades selleks seadustes ette nähtud abinõusid. Seega on nemad orienteeritud kuriteo karistusseadustikus määratletud mõistele.

3.KURITEGEVUSE UURIMINE

3.1 Kuritegude registreerimine

Räägitakse, et Churchill olevat kunagi öelnud (see on tõestamata): „Ära kunagi kasuta statistikat. See on sama hea, kui petta iseennast.”

Käesoleva peatüki lõpuks saate te teada, et selles väites on palju tõtt, kuid sellest hoolimata ei ole see õige.

Selleks, et saada pilti kuritegevuse ulatusest, on kasulik koguda kokku andmed ja need siis korrastada. Teiste sõnadega, arvud tuleb lauale lüüa. Saksamaal on põhimõtteliselt neli erinevat statistikat, mida kuritegude registreerimiseks kasutatakse. Need on ametlikud andmebaasid, kus säilitatakse riikliku vahendus- ja kriminaaluurimise tegevuse andmeid. Siia koonduvad kõik statistilised andmekogumid, s.o kõik teadaolevad juhtumid. See on nn registreeritud ala.

Kuritegude statistika

Politsei kriminaalstatistika	Uurimisstatistika	Vanglate statistika	Kriminaalhoolduse statistika
Alates aastast 1953: kriminaalametnikud registreerivad kõik politseile teada olevad kuriteod, kõik kahtlusalused ja lahendatud kuriteod.	Alates aastast 1950: riiklik statistikaamet registreerib kõik süüdimõistetud isikud.	Alates aastast 1961: riiklik statistikaamet registreerib kõik kinnipidamisasutustes olevad isikud, nii arvu kui ka kinnipidamisasutuse tüübi järgi.	Alates aastast 1963: riiklik statistikaamet registreerib kõik kriminaalhooldusele allutatud isikud.

3.1.1 Politsei kriminaalstatistika (PKS)

PKS hõlmab nii politseile teada olevaid ja nende poolt uuritud seadusevastaseid tegusid kui ka uurimise käigus kindlaks tehtud kahtlusaluseid. See ei sisalda liikluseeskirjade rikkumisi. Kuriteos kahtlustatav on iga isik, kes vastavalt politsei poolt teostatud uurimise tulemustel sedastatud piisavate ja tegelike faktide alusel on sooritanud õigusvastase teo. Nende hulka kuuluvad ka „kaasosalised, teole õhutajad ja kaasa aitajad.”

Selleks, et võrrelda omavahel rahva arvu poolest erinevaid liidumaid, arvutatakse välja esinemissageduse suhtarv. Selle all mõistetakse politseile teada olevate kuritegude arvu 100 000 elaniku kohta.

Üksikud politseijaoskonnad annavad oma andmed edasi vastava liidumaa kriminaalametile, mis omakorda edastavad arvud riigi kriminaalametile. Kuna PKS allub siseministrile, esitab see kord aastas - tavaliselt aprillis või mais – need arvud ka avalikkusele. Igal aastal kajastatakse seda ajakirjanduses. Seeläbi on lugejal võimalik saada enam-vähem hea ülevaate kuritegevuse mahust ja sagedusest oma elukohas, liidumaades ja kogu Saksamaal. Need arvud on aluseks kogu kriminaalpoliitika kujundamisele.

Kokkuvõttes on PKS käsitlemisel kolm probleemi:

- ei sisalda andmeid selle kohta, millest lähtub rakendatud protseduur (kahtlustamine, õigeks mõistmine, süüdi mõistmine);
- piiratud on erinevate aastate omavaheline võrreldavus, seadusandluses toimuvate pidevate muutustega (nt seksuaalkuriteod), muutuvate keskkonna riskitegurite (nt autovargused) ja mõlema Saksamaa ühineamise tõttu (suurem elanike arv tähendab enam kuritegusid). Viimast saab muidugi tasakaalu viia suhtarvu välja arvutamisega;
- eksisteerib ülehindamise tendents (nt mõrvade uurimise puhul süüdistatakse alati, et nende hulk „üha suureneb”).

Näide piiratud võrreldavuse kohta: 50ndatel aastatel ärandati vähe autosid, kuna sel ajal ei olnud sakslased veel nii laialdaselt motoriseeritud kui täna. Kui 90ndatel avanes idapiir, kasvas autovarguste arv järsult. Viimastel aastatel on see jällegi langenud, kuna autode kaitsesüsteemid on oluliselt paranenud.

MÄRKUS:

Alates 1991. aastast on Ida-Berliini andmed integreeritud Saksa Liitvabariigi andmekogumikku, mistõttu nende võrreldavus eelnevate aastatega on veidi raskendatud. Kuna andmete kokku voolamine oli oluliselt raskendatud, kujunesid uute liidumaade statistilised näitajad aastatel 1991 ja 1992 väga madalaks, mistõttu need ei olnud võrdluseks kasutatavad. Alates 1993. aastast on olukord uutes liidumaades üldiselt normaliseerunud ja võrdlus eelnevate aastatega jälle võimalik.

Kõikumisi juhtumite arvudes võib osaliselt seletada aastast aastasse muutuva arvukate üksikjuhtumite keeruka aruandlusprotsessiga. Teod on korda saadetud enamasti enne aruandeaastat. See mõjutab ka avastamiskvootide dünaamikat, sest reeglina on need juhtumid juba ka avastatud.

2.1. Teatavaks saanud juhtumid

2.1.1 Kuriteod kokku

Kogu Saksamaa kohta on registreeritud 2006. aastal, v.a liiklusrikkumised ja riigikaitsedeliktid, kokku 6 304 223 seadusrikkumist. Seda on 1,4% vähem kui eelnenud aastal. Siinjuures on kokku loetletud nii karistatud katsed kui ka täide viidud kuriteod. Kuritegude sageduseks teeb see 2006. aastal (juhtumid 100 000 elaniku kohta) 7 647 (2005 - 7 747).

Vanades liidumaades, Berliin kaasa arvatud, oli registreeritud kokku 5 255 494 juhtumit. Seda on 1,2% vähem kui eelmisel aastal. Sagedus (juhtumeid 100 000 elaniku kohta) oli 2006. aastal 7 606 (2005: 7 699).

Uutes liidumaades registreeriti kokku 1 048 729 juhtumit. See oli 2,4% vähem kui eelnenud aastal. Sagedus (juhtumeid 100 000 elaniku kohta) 2006. aastal oli 7 859 (2004 - 7 998).

Kuritegude koguarv					PKA aastal 2006		
Ülevaade elanike arvu, registreeritud seadusrikkumiste koguarvu ja sageduse muutustest alates 1971. aastast.							
T2							
Aasta	Elanikkond		Registreeritud kuriteod		Sagedus kokku	Muutuse % võrreldes eelmise aastaga	Märkused
	Elanikke 30.06	Muutuse % võrreldes eelmise aastaga	Juhtumeid	Muutuse% võrreldes eelmise aastaga			
1955	52 363 500		1 575 310		3 018		kuni aastani 1970 mõned sissejuhatavad uuringud 0)
1960	55 422 900		2 034 239		3 660		
1965	59 040 600		1 789 319		3 031		
1970	61 508 400		2 413 586		3 924		
1975	61 832 200		2 919 390		4 721		
1976	61 512 900	-0,52	3 063 271	4,93	4 980	5,49	Alates aastast 1971 baasuuring
1977	61 395 600	-0,19	3 287 642	7,32	5 355	7,53	
1978	61 310 000	-0,14	3 380 516	2,82	5 514	2,97	
1979	61 336 600	0,04	3 533 802	4,53	5 761	4,48	
1980	61 560 700	0,37	3 815 774	7,98	6 198	7,59	
1981	61 665 700	0,17	4 071 873	6,71	6 603	6,53	
1982	61 637 900	-0,05	4 291 975	5,41	6 963	5,45	
1983	61 420 700	-0,35	4 345 107	1,42	7 074	1,59	
1984	61 181 100	-0,39	4 132 783	-4,89	6 755	-4,51	
1985	61 015 300	-0,27	4 215 415	2,00	6 909	2,28	
1986	61 047 700	0,05	4 367 124	3,60	7 154	3,55	1)
1987	61 170 500	0,20	4 444 108	1,76	7 265	1,55	
1988	61 418 000	0,40	4 356 726	-1,97	7 094	-2,35	
1989	61 989 900	0,93	4 358 573	0,04	7 031	-0,89	
1990	62 679 000	1,11	4 455 333	2,22	7 108	1,10	3), 4)
1991	65 001 400		4 752 175		7 311		5)
1992	65 765 900	1,18	5 209 060	9,61	7 921	8,34	
1993	80 974 600		6 750 613		8 337		6)
1994	81 338 100	0,45	6 537 748	-3,15	8 038	-3,59	
1995	81 538 600	0,25	6 668 717	2,00	8 179	1,75	
1996	81 817 500	0,34	6 647 598	-0,32	8 125	-0,66	
1997	82 012 200	0,24	6 586 165	-0,92	8 031	-1,16	
1998	82 057 400	0,06	6 456 996	-1,96	7 869	-2,02	
1999	82 037 000	-0,02	6 302 316	-2,40	7 682	-2,37	
2000	82 163 500	0,15	6 264 723	-0,60	7 625	-0,75	
2001	82 259 500	0,12	6 363 865	1,58	7 736	1,46	
2002	82 440 300	0,22	6 507 394	2,26	7 893	2,03	
2003	82 536 700	0,12	6 572 135	0,99	7 963	0,88	
2004	82 531 700	-0,01	6 633 156	0,93	8 037	0,93	
2005	82 501 000	-0,04	6 391 715	-3,64	7 747	-0,60	
2006	82 438 000	-0,08	6 304 223	-1,37	7 647	-1,29	

MÄRKUSED:

0) 1963. aastal arvati välja liikluseeskirjade rikkumised.

1) Mõned Baden-Württembergi Liidumaal kasutusele võetud uued abinõud põhjustasid aruandeaastal 1984 kasvu väärtuste vähenemise umbes 2 protsendipunkti võrra, 1985. aastal aga umbes 1,7 punktise kasvu.

2) 1987. aastal toimunud rahvaloendusel saadud elanike arvu muutuse tõttu ei ole 1988. aastal suhtarvud eelnevatega võrreldavad, kuna need on arvutatud 1971. aasta loendusel saadud elanike arvu baasil.

3) Alates aruandeaastast 1990: elanike arv aruandeaasta 1.01.

4) Koguarvu kasvu mõjutas Lääne-Berliini eriareng (piiride avanemine).

5) Aruandeaastad 1991 ja 1992: vanad liidumaad koos kogu Berliiniga.

6) Alates aruandeaastast 1993: kõik liidumaad kokku.

Kuna oluliste häirete tõttu andmete liikumises uute ja vanade liidumaade vahel aruandeaastatel 1991 ja

1992 tulid arvud kokkuvõttes liiga madalad, siis ei saanud neid kasutada järgnevate aastate jaoks võrdlemise alusena. Alates 1993. aastast normaliseerus olukord suurel määral. Vaid Mecklenburg-Vorpommerni liidumaal osutus juhtumite üldarv peale järelkontrolli esialgsest suuremaks.

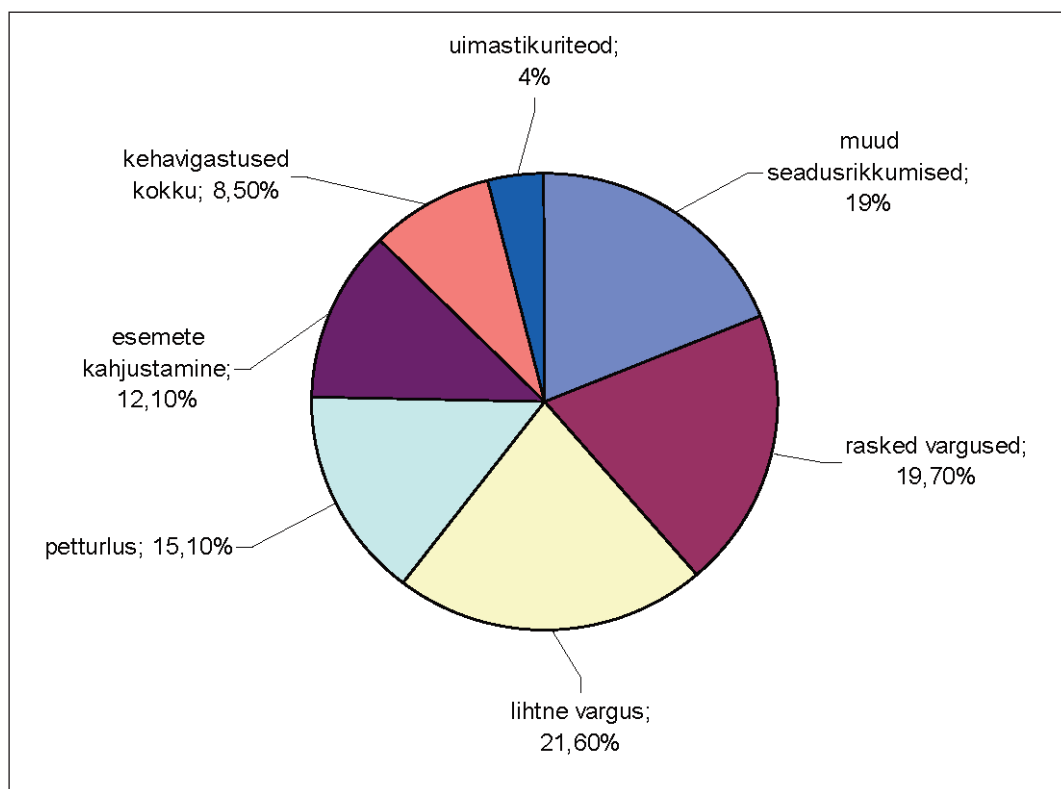
PKS 2006		Lühiinformatsioon kuritegevuse dünaamika kohta				
1. Lühiinformatsioon kuritegevuse dünaamika kohta						
Lühiülevaade juhtumite ja kahtluseluste arvu dünaamikast						
T1						
Sisu	Arv		Muutus võrreldes eelneva aastaga		Avastatud %	
	2006	2005	absol	%	2006	2005
Kuriteod kokku						
Uuritud juhtumid	6 304 223	6 391 715	- 87 492	- 1,4		
Avastatud juhtumid	3 492 933	3 518 567	- 25 634	- 0,7	55,4	55,0
* mõõdunud aastate kokkuvõttes positiivse arengu jätkumine						
* uus tipp kuritegude avastamise üldarvus alates 1964. aastast !						
Vägivaldsed kuriteod kokku						
Sealhulgas:	215 471	212 832	2 639	1,2	75,4	75,3
* mõrv ja tapmine	2 468	2 396	72	3,0	95,5	95,8
- lõpule viidud mõrva- ja tapmisjuhtumite vähenemine 77 võrra (-9,6%) 727ni.						
- tapmiskatsed seevastu suurenesid 149 (+9,4) võrra; registreeritud 1 741 juhtumit.						
* vägistamine ja seksuaalvahekorra sundimine	8 118	8 133	-15	-0,2	82,9	83,7
§§177 lg 2, 3 ja 4, 178 StGB						
* Röövimised	53 696	54 841	-1 145	-2,1	51,5	50,9
* Ohtlikud ja rasked kehavigastused	150 874	147 122	3 752	2,6	83,2	83,5
Tahtlikud kerged kehavigastused	359 901	247 207	12 694	3,7	90,3	90,3
Tänavakuritegevus	1 557 626	1 621 978	-64 352	-4,0	17,3	16,4
Vargused kokku						
Sealhulgas:	2 601 902	2 727 048	-125 146	-4,6	29,7	29,5
* autodest	42 320	50 361	-8 041	-16,0	29,2	27,9
* jalgratastelt	368 308	391 335	-23 027	-5,9	10,2	9,6
* erinevate maksmisviiside kaudu	111 987	113 086	-1 099	-1,0	10,2	10,1
* autodest	361 759	391 372	-29 613	-7,6	9,7	9,6
* kauplusevargused	437 896	461 293	-23 397	-5,1	92,6	93,2
<i>-muutuste põhjuseks tuleb lugeda peamiselt valveseadmete ulatuslikumat kasutusele võtmist</i>						
* vargused teenistus-, büroo-, tootmis-, laagriruumidest ja töökodadest	117 000	119 205	-2 205	-1,8	21,0	20,5
* sissevõetud eluruumidesse §244 lg 1 Nr. 3 StGB	106 107	109 736	-3 629	-3,3	19,3	19,6
* taskuvargused	100 984	110 552	-9 568	-8,7	6,7	5,4
Pettused kokku	954 227	949 921	4 356	0,5	83,8	83,1
Sealhulgas:						
* kauba ja kaubakrediidi pettused	327 052	300 722	26 330	8,8	81,6	80,2
- selle tõus võib olla põhjustatud kauba liikumise suurenemisest internetikeskkonnas.						
*Pettused seadusevastaselt omandatud deebetkaardiga ilma PIN koodita						
	41 561	48 143	-6 582	13,7	53,1	48,7
- nende vähenemise põhjuseks võib lugeda kontrolli tugevnemist kauplustes (isikut tõendava dokumendi nõudmine) kui ka KUNO süsteemi edukat käivitamist (võitlus mitterahaliste maksevahendite läbi sooritatud kuritegevuse vastu politseiväliste organisatsioonide ja struktuuride abil)						
*pettused seadusevastaselt omandatud krediitkaardiga	8 932	14 184	-5 252	-37,0	48,4	52,5
- vt eelmine märkus						
* kohustustest kõrvale hoidmine	194 174	192 930	1 244	0,6	98,7	98,3
* kontode avamise ja ülekandepettused	13 297	11 130	2 167	19,5	74,8	74,0
Esemete kahjustamine	761 117	718 405	42 712	5,9	26,4	26,2
Solvamised	181 527	179 721	1 806	4,3	90,5	90,4
Majanduskuriteod	95 887	89 224	6 663	7,5	96,4	95,4
Arvutikuriteod	59 149	62 186	-3 037	-4,9	47,1	48,1

Lühiinformatsioon kuritegevuse dünaamika kohta					PKS aruandeaasta 2006	
T1 järg						
Sisu	Arv		Muutus võrreldes eelmise aastaga		Avastamise kvoodid	
	2006	2007	absoluutarv	%	2006	2005
Kuritarvitused	40 095	48 407	-8 312	-17,2	98,8	98,7
Maksuvõlad	6 032	6 704	-672	-10,0	99,6	99,2
Konkurentsi-, korrupsiooni-, ametikuriteod	6 027	5 532	495	8,9	81,8	81,8
Riigis viibimise, asüülitaotlemise ja EU vaba liikumise seaduse rikkumised sealhulgas:	101 149	103 935	-2 786	-2,7	98,7	97,6
* lubamatu sissesõit vastavalt §95 lg 1 Nr 3 ja lg 2 Nr 1a.	40 680	41 883	-1 203	-2,9	99,4	99,1
Relvaseaduse rikkumised	37 841	37 023	808	2,2	94,3	94,7
Uimastikuriteod kokku	255 019	276 740	-21 721	-7,8	94,7	94,3
Vastavalt uimasti liigile (üldine rikkumine §29 BtMG, illegaalne käitlemine ja illegaalne sissevedu):						
* heroiin	30 349	32 643	-2 294	-7,0	94,1	94,5
* kokaiin	20 217	22 528	-2 311	-10,3	93,0	91,3
* amfetamiin / metamfetamiin ja nende derivaadid	31 503	30 796	707	2,3	94,5	95,1
* kanep	148 667	166 144	-17 477	-10,5	95,4	95,4
* uimastite registreerimise dünaamikat on tugevasti mõjutanud tolli ja politsei aktsioonid.						
Keskonnakuriteod kokku	17 305	18 376	-1 071	-5,8	57,9	59,7
sealhulgas:						
*Ohtlike jäätmete ebaseaduslik käitlemine §326 StGB va lg 2.	10 689	11 802	-1 113	-9,4	57,3	59,0
- Registreerimiste hulka on tugevasti mõjutanud keskkonnaametite kontrolli tugevnemine						
					%lne jaotuvus	
Kahtlusalsused (KA)					2006	2005
Kahtlusalsused kokku	2 283 127	2 313 136	-30 009	1,3	100,0	100,0
mehed	1 733 078	1 764 412	-31 334	-1,8	75,2	76,3
naised	550 049	548 724	1 325	0,2	24,1	23,7
sakslastest KA kokku	1 780 090	1 793 563	-13 473	-0,8	78,0	77,5
mittesakslastest ka kokku	503 307	519 573	-16 536	-3,2	22,0	22,5
					(100,0)	(100,0)
Neist:						
illegaalsed	64 605	64 747	-142	-0,2	12,8	12,5
legaalsed	438 432	454 826	-16 394	-3,6	87,2	87,5

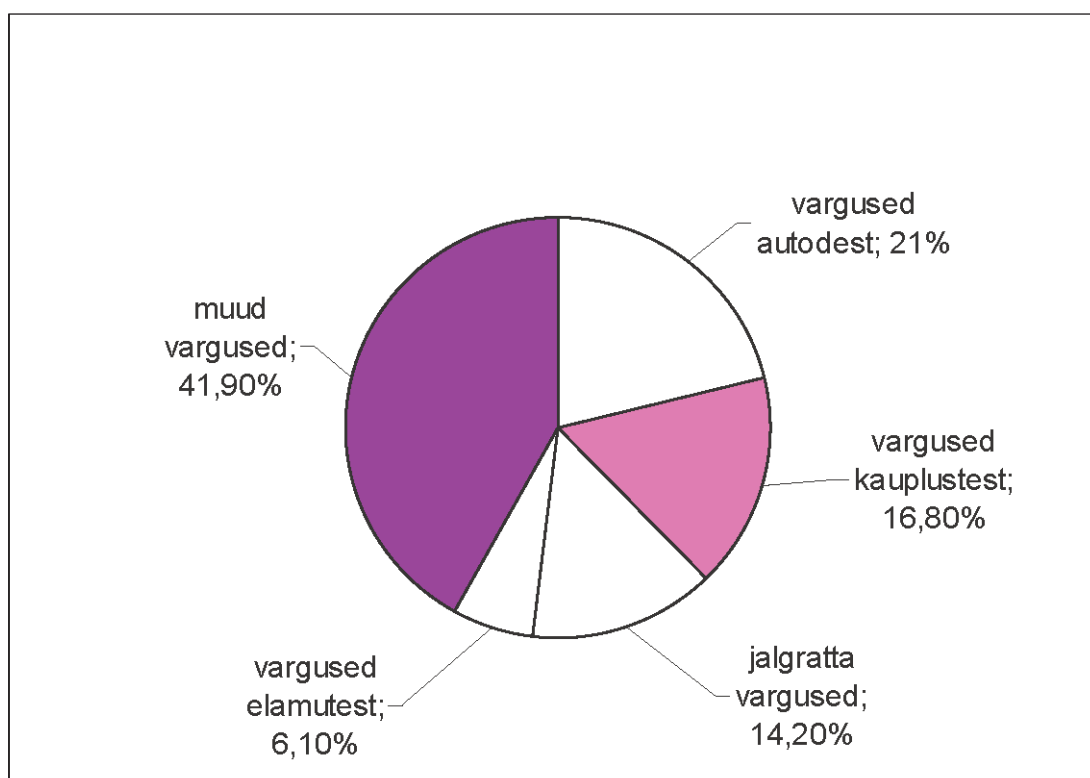
Registreeritud kuritegevus

Kogu Saksamaa

Kuriteod liikide kaupa

Vargused liikide kaupa

3.1.2 Kohtustatistika

See statistika sisaldab juhtumeid, mis on olnud arutusel kohtus. Kohtud räägivad siin menetletud juhtumitest. Sellega on seotud kolm erinevat isikutegruppi:

- ▶ kahtluselused, kelle menetlus on kohtu poolt peatatud;
- ▶ õigeks mõistetud kahtluselused;
- ▶ süüdi mõistetud kurjategijad.

Kuritegevuse arengu hindamisel tekib siin kolm probleemi:

- ▶ käsitamata jäävad prokuratuuri poolt algatatud kohtumenetlused;
- ▶ käsitamata jäänud avastamata kurjategijad;
- ▶ arvestatakse vaid kõige raskema astme kuritegu, kuigi sageli koosneb süütegu mitmest erinevast seadusrikkumisest, mis võetakse üheks kokku ja nimetatakse põhikuriteoks.

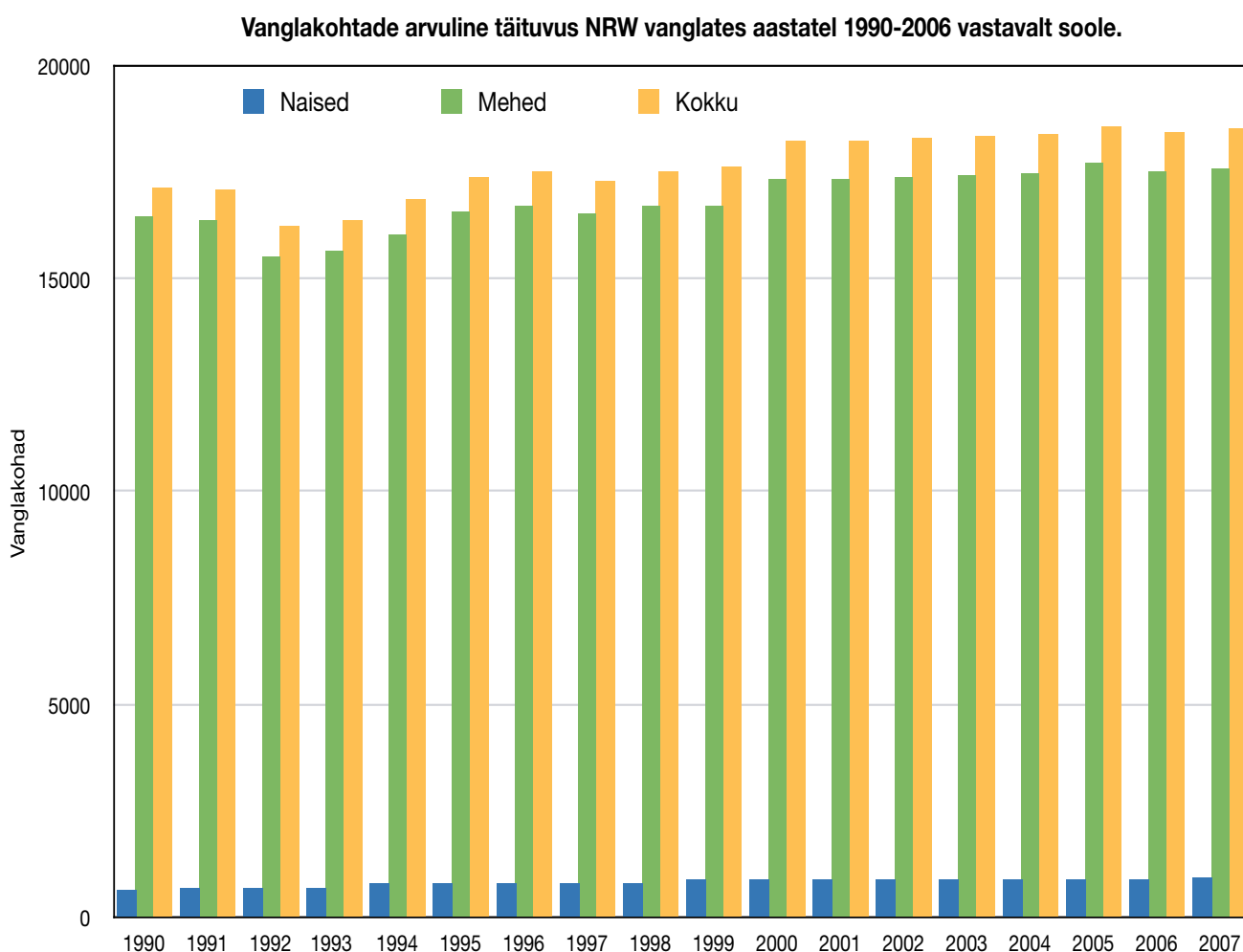
3.1.3 Vanglastatistika

Siin on tegemist kinnipidamisasutuste arvudega. Esitamise tähtaeg on iga aasta 31. märts. Peale erinevate vangistuse liikide sisaldab see ka vahistatud ja eeluurimise all olevate isikute summat. Walteri järgi rakendatakse vahistamist seadusrikkumise tagajärjena üldjuhul vaid väga harva, nii et see statistika annab kuritegevuse kohta kogu kriminaalõiguslikust seisukohast vaid üsna kitsa ülevaate.

3.1.4 Kriminaalhoolduse statistika

Kriminaalhoolduse statistikas nimetatakse siia kuuluvat isikute gruppi „probandideks”. Sõnaga mõeldakse selliseid isikuid, kellele kohus on määranud kohustuse hoida kontakti kriminaalhooldajaga, enamasti moodustab selle isikute ring, kes oma (ülejäanud) karistusaja saavad tingimisi ära kanda.

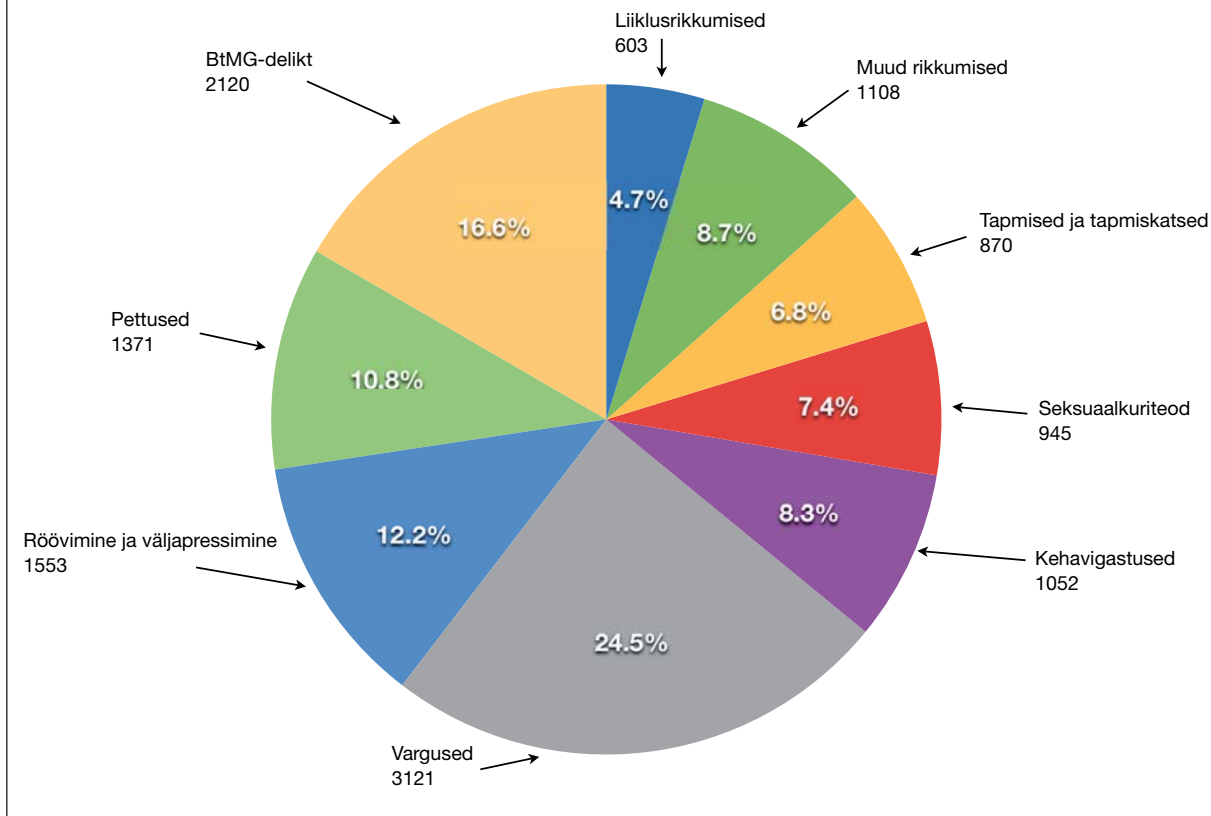
Siin on arvud Nordrhein-Westfaleni kohta:

2.2.4 Kokkuvõte karistuse liikidest
I. Üldine kriminaalõigus

Aasta	a= täis- kasva- nud b= noo- rukid	Süüdimõistetud						
			Vabaduskaotus		Rahatrahv		Arest	
			arv	%	arv	%	arv	%
1970	a	146 805	25 415	17,3	121 366	82,6	24	0,10
	b	11 934	738	6,2	11 182	93,7	14	0,10
1980	a	159 018	28 272	17,8	130 670	82,1	76	0,10
	b	12 502	1 034	8,2	11 486	91,2	72	0,60
1990	a	152 172	25 068	16,5	127 073	83,5	31	0,02
	b	6 050	374	6,2	5 669	93,7	7	0,10
1993	a	170 173	28 355	16,7	141 783	83,3	36	0,02
	b	7 123	495	6,9	6 623	93,0	5	0,07
1994	a	167 629	28 749	17,2	138 854	82,8	26	0,02
	b	6 772	480	7,1	6 286	92,8	6	0,09
1995	a	163 800	28 371	17,3	135 390	82,7	39	0,02
	b	6 143	431	7,0	5 712	93,0	-	-
1997	a	160 394	29 947	18,7	130 415	81,3	32	0,02
	b	6 416	433	6,7	5 980	93,2	3	0,05
1998	a	161 844	31 360	19,4	130 461	80,6	23	0,01
	b	6 700	467	7,0	6 228	93,0	5	0,07
1999	a	152 090	31 687	20,8	120 371	79,1	32	0,02
	b	6 374	432	6,8	5 937	93,1	5	0,08
2000	a	146 483	30 931	21,1	115 515	78,9	37	0,03
	b	6 710	444	6,6	6 256	93,2	10	0,15
2001	a	137 058	28 797	21,0	108 218	79,0	43	0,03
	b	6 118	438	7,2	5 670	92,7	10	0,16
2002	a	133 093	28 384	21,3	104 721	78,7	24	0,02
	b	5 572	386	6,9	5 180	93,0	6	0,11
2003	a	131 453	28 546	21,7	102 889	78,3	18	0,01
	b	5 247	376	7,2	4 867	92,8	4	0,08
2004	a	153 421	30 843	20,1	122 565	79,9	13	0,01
	b	6 415	390	6,1	6 022	93,9	3	0,05
2005	a	159 330	30 751	19,3	128 575	80,7	4	0,03
	b	6 430	358	5,6	6 071	94,4	1	0,02

Meeskinnipeetavad NRW täiskasvanute vanglates kuriteo põhiilide kaupa seisuga 31.03.2006

Allikas: NRW vanglastatistika ja oma arvutused

2.5 Kriminaalhoolduse ja käitumise kontrolli dünaamika

Ajamoment 31.12	Kriminaalhooldus		Võrdluseks: kinnipeetavad ja eeluurimisalused	Käitumiskontrollile allutatud probandid
	Kriminaalhooldajaid	Hooldusaluseid		
1960	106	06 531	12 526	-
1970	182	11 326	09 119	-
1972	247	14 240	10 275	-
1974	346	17 232	10 258	-
1975	354	20 206	09 845	1 320
1976	368	22 919	09 702	1 364
1977	421	25 218	10 436	1 496
1978	476	27 968	10 488	1 803
1979	525	30 115	11 016	2 152
1980	554	31 418	11 345	2 478
1981	554	33 071	11 399	2 773
1982	549	35 289	12 462	3 093
1983	542	37 541	12 853	3 337
1984	559	39 926	12 510	3 698
1985	576	40 670	11 870	3 892
1986	588	40 492	10 896	4 210
1987	603	41 308	10 396	4 398
1988	616	40 743	10 531	4 359
1989	628	40 220	10 363	4 376
1990	631	39 446	09 688	4 194
1995	631	40 156	11 247	4 100
1996	631	40 283	11 581	4 090
1997	630	41 487	12 374	3 909
1998	630	42 429	13 042	3 484
*1999	630	42 654	13 167	3 591
2000	655	43 777	13 112	3 567
2001	679	44 949	13 342	3 772
2002	705	46 082	13 084	4 007
2003	704	46 788	13 227	4 078
2004	700	46 664	13 583	4 176
2005	692	46 922	14 099	4 313

•Kriminaalhooldusaluste arv alates 1.09.1999

Lõpumärkused kuritegude statistika kohta

Ühiskonna kriminaalsust võib reeglina hinnata PKS toodud sageduse suhtarvude abil. Selline interpretatsioon jätab aga kahe silma vahele pimeala, mis paljude kuriteoliikide puhul moodustab arvestatava osa. Suhtarv reageerib muu hulgas ka veel kuritegudest teatamise ja registreerimise erinevustele, muutustele seadusandluses (kriminaliseerimised ja dekriminaliseerimised) kui ka muutustele lepitustegevuse võimalustes. Nimetatud juhtudel suhtarv muutub, kuigi kuritegude sooritamise arv sealjuures ei kasva ega kahane.

Kõik neli statistikat kujutavad endast politsei- ja täitevvõimude ning kohtu tegutsemise aruannet. Seega koostatakse need teatud kindlast vaatevinklist lähtudes. Vanglastatistikas registreeritud kinnipeetavad ei esinda kõiki liitvabariigi kurjategijaid, vaid üksnes ühte osa sellest. Väited kinnipeetavate kohta peegeldavad seega vaid tinglikult kuritegevuse arengut Saksamaal.

Ometi võib neist statistikatest välja lugeda arengutendentse. Aga kriminoloogiliste kõrvaluringutega on siis võimalik saavutada süvitsi minevaid teadmisi.

Muud statistikad

Vanglasiseselt on peale saabumiste ja lahkumiste statistika suur tähtsus ka puhkuste statistikal, mis sisaldab puhkuste arvu ja ebaõnnestumiste protsenti (uued kuriteod puhkusel viibimise ajal ja mitte tagasi pöördumised).

Huvi pakub veel ka korduvkuritegude küsimus. Alates 2003. aastast annab Saksamaa justiitsministeerium välja kommenteeritud retsidiivsuse statistikat. Sellest võib järeldada:

- ▶ Kriminaalõiguse aspektist esile kerkinud isikute enamiku jaoks jääb kohaldatud karistus (vaadeldava aja piires) ainukordseks. Vaid umbes iga kolmas sanktsioonile allutatu või pool vanglast vabanenutest sooritab vaadeldava aja – 4 aastat – vältel uue kuriteo.
- ▶ Kui uus karistus järgneb, ei ole see enamasti enam vabaduskaotuslik; enamuse tagasilangusi on kerge-makujulised.
- ▶ Ühe vabaduskaotusliku karistuse saanud isikutel on suurem tagasilanguse risk, kui pehmema karistuse saanud isikutel.
- ▶ Kriminaalhooldusele mõistmine mõjub oluliselt paremini, kui tegelik vabaduskaotus või noortekaristused.
- ▶ Kuigi vanglas olnud isikud sooritavad enamasti uue kuriteo, ei pöördu suurem osa neist peale vabanemist enam tagasi vanglasse.

Andmeid kogudes tuleb juba eelnevalt silmas pidada, millist metoodikat hakatakse nende töötlemisel kasutama. See tähendab alati teatud piiranguid. Kuigi politseinikud registreerivad iga neile teada oleva seadusrikkumise, lisanduvad ühiskonnas toimuvate muutuste tagajärjel aastate jooksul üha uued seadusrikkumise vormid, teisi aga ei peeta enam rikkumisteks. Seetõttu tekivad paratamatult raskused aastate omavahelises võrdlemises. Sellest hoolimata on vaja teada, kui palju ja milliseid kuritegusid on registreeritud aastatel 1957, 1970 või 2003. Need arvud on tähtsad kuritegevuse vastu võitlemiseks. Samuti on uute vanglate planeerimiseks ja ehitamiseks vaja teada kinnipeetavate arvu ja selle dünaamikat. Seetõttu ei ole hea kalduda kõrvale kord juba paika pandud arvude reastamise alustest, kuna just sellised alused kindlustavad andmete võrreldavuse läbi aastate.

Tulles tagasi Churchill'i ütluse juurde, tuleb nentida: statistikat on võimalik kasutada ja usaldada juhul, kui on teada selle koostamise alused. See annab võimaluse andmete interpreteerimiseks seeriatena. Üks on aga selge: manipuleerida lasevad end pigem ebateadlikud inimesed kui „ausad“ arvud.

3.2 Kuritegevuse latentne ala

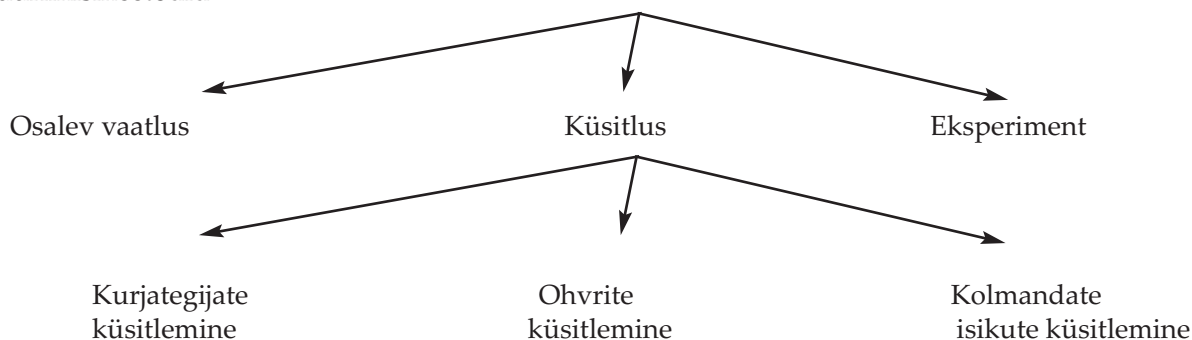
Kuna registreeritud arvud ei saa anda vastuseid kõigile kuritegevuse arengu ja esinemissagedusega seotud küsimustele, on tähtis otsida võimalusi leidmaks ligipääsu sellele alale, mis ametlikes statistikates ei kajastu.

Latentse (varjatud) ala all mõistetaksegi nende kuritegude summat, mis küll on sooritatud, kuid pole saanud teatavaks ametlikele instantsidele (politsei, kohtud) ja mis seepärast jäävad ametlikest kriminaalstatistikatest välja.

Meetodid

Et saada mingitki ülevaadet sellest kuritegevuse varjatud alast, rakendatakse järgnevaid meetodeid:

Latentse ala
uurimismeetodid

Osalev vaatlus

Osaleva vaatluse korral teostab vaatlust üks grupi tavalistest liikmetest, kes osaleb selle tegevuses. Vaatlus võib kulgeda kas kindla skeemi järgi või vaba vaatlusena juhul, kui on tegemist esialgu tundmatu käitumisega. Vaatlejaid võib salaja sisse viia nii narkosfääri, kergemuusika fänniklubidesse kui ka mujale.

Küsitlus

Kurjategija küsitlemine: Üks võimalustest on küsitleda teadaolevatelt kurjategijatelt anonüümselt nende avastamata jäänud tegude kohta. Edasi võib küsitleda teatud valimit elanikkonnast, et saada teada, kes neist on teatud ajavahemiku vältel sooritanud mõne avastamata jäänud seadusrikkumise.

Selle meetodi nõrgaks küljeks on saadud andmete üksnes tõenäosuslik olemus. Raskeid kuritegusid salatakse maha sagedamini kui pisidelike ka anonüümsete küsitluste puhul. Seetõttu ei saa välistada, et noorukite kuritegevus on tegelikult üle hinnatud, sest noorukid mõnavad näiteks möödunud nädalal toimunud omavahelisi kaklusi kergemini kui täiskasvanud samalaadseid seadusrikkumisi. Peale selle tuleb arvestada veel, et noorukid sageli suurendavad anonüümselt oma tegude raskust või hulka, et sellega teatud viisil uhkustada.

Ohvri küsitlemine: see on omamoodi peegelpilt kurjategija küsitlemisest. Ühelt poolt küsitletakse teadaolevaid ohvreid, teiselt poolt võib küsitleda valimit elanikkonnast neile osaks saanud kuritegude kohta. Selle meetodi nõrgaks kohaks Eisenbergi järgi on asjaolu, et inimesed ei tea sugugi alati, et neile kannatusi põhjustanud tegu on kuritegu ja õnnetuseks jääb see ikka registreerimata (näiteks raha võltsimine); mõnikord ei söanda ohver häbitundest andmeid anda ka anonüümselt (näiteks seksuaalse väärkohtlemise või pettuste korral).

Kolmandate isikute küsitlemine: selle meetodi korral küsitakse informatsiooni kuritegude kohta, mida antud isikud on saanud teada oma tööalase tegevuse kaudu. Näiteks võib küsitleda naiste varjupaikade töötajaid nende klientidele osaks saanud kehavigastuste kohta. Selle meetodi nõrgaks kohaks on küsitlute ühekülgne nägemus sündmustest.

Eksperiment

Eksperimendi puhul on alati tegemist range, kontrollitava ja võrreldava meetodiga. Näiteks võib kusagil ülikoolis sisse seada vangla mudeli, et uurida võimu kuritarvitamise toimet inimestele.

Lõppjärelduste tegemiseks on mõttekas võrrelda omavahel erinevate meetodite abil saadud tulemusi. Hoolimata kõigist reservatsioonidest annavad pimeala uuringud andmeid, mis on üheks väga oluliseks baasiks kriminaalsuse arengu ja leviku hindamiseks. Alates 2001. aastast hakkas Saksamaa valitsus julgeolekuaaruande väljaandmisel arvesse võtma ka ohvrite küsitluse tulemusi.

Ulatus

Avalikuks tulemata kuritegude hulk on märkimisväärne. Eksperimentaalsete hinnangute kohaselt on see (latentse ala) suhe umbes 1 : 7 kuni 1 : 30, vastavalt kuriteo liigile. Keskelt läbi on kõigi kuritegude jaoks võetud pimearvuks 1 : 10, s.o ühe teatavaks saanud kuriteo kohta tuleb kümme tundmatut. See tähendab, et suurem osa kuritegevusest „kulgeb edukalt“, need jäävad tundmatuks ja seega ka välja selgitamata.

Latentne ala on eriti mahukas nende kuritegude puhul, kus on tegemist väiksema kahju tekitamisega isikutele ja asjadele ning väiksem kuritegude puhul, kus kahjustused isikutele ja asjadele on suuremad.

Sellel põhireeglil on erandid. On kuritegusid, mille avalikuks tulemist aktsepteeritakse erinevatel põhjustel vähe, hoolimata suurtest kehalistest, hingelistest või materiaalistest kahjustest:

- seksuaalkuriteod (häbi, hilisem haavatavus, sotsiaalne naabus);
- organiseeritud kuriteod (piisava usalduse puudumine prokuratuuri- ja jälitusorganite suhtes).

Latentse ala maht sõltub väga vähe politsei uurimistegevusest ja palju enam elanikkonna teadlikkusest ja kuritegude teatamisest. Mida väiksem on süüteo poolt tekitatud kahju, seda väiksemaks hinnatakse välja-vaadet kurjategija edukaks avastamiseks. Seetõttu alaneb koos kahju alanemisega ka kannatanute valmidus teatamiseks.

4 KURITEGUDE LIIGID

4.1 Seksuaalkuriteod

Viimaste aastate kriminaalstatistika näitab, et vastupidistelt teistele kuritegudele on seksuaalkuritegude arv registreeritud alal jäänud suhteliselt konstantseks. Sealjuures tuleb arvestada, et suurem osa seksuaalkuritegusid jääb latentsele alale.

Meie maal näib vägivallakogemus – ka seksuaalse vägivalla kogemus - olevat paljude inimeste jaoks igapäevane asi.

■ Üksmeelsete hinnangute kohaselt vägistatakse Saksamaal aastas umbes 150 000 – 200 000 naist (sealjuures süüdimõistmiseni jõuab kõigist vägistamistest vaid 1 – 2,5 %). Sellele lisandub 150 000 vägistamist abielus.

■ Umbes 2 – 3 miljonit naist saavad oma meestelt peksa. Saksamaal sisse seatud 400 naiste varjupaika põgeneb oma meeste eest igal aastal umbes 30 000 – 40 000 ema (sagedasti koos lastega). Etzelsi ja Pfeifferi küsitluste kohaselt näevad lapsed partnerite omavahelist vägivalda „harva“ pealt 13,8%, „sagedamini kui harva“ 8,8%.

■ Saksa Liitvabariigi kriminaalamet hindab lastepornograafia kogujate arvu Saksamaal 30 000, teiste hinnangute kohaselt koguni 50 000 isikuni.

■ Umbes 200 000 – 400 000 prostituuti „rahuldavad“ päevas.... (ei ole teada kui palju) mehi Saksamaal, igatahes on prostitutsiooniäri aastaseks käibeks hinnatud ligikaudu 10 miljardit marka. Ja kui arvestada „vaid“ 5000 alla 16aastase lapse ja noorukiga, kes Saksamaal prostitueerivad, „teenindades“ sealjuures 2 klienti päevas ja tehes aastas umbes 200 „tööpäeva“, siis saame ainuüksi juba sel alal 2 miljonit „kontakti“.

■ Saksa seksituristide arvu hinnatakse aastas umbes 400 000 peale ja Saksa kodanike arvu, kes veedavad oma puhkuse kolmanda maailma riikides selleks, et omada seal seksuaalpartneritena lapsi, hinnatakse 5 000 – 12 000.

■ Esimene ülesaksamaaline küsitlus andis tulemuseks, et umbes 75% naistest tundsid end töökohal seksuaalselt ahistatuna (sellest 5% moodustas seksi nõudmine). Nordrhein-Westfaleni siseministeeriumi poolt 1998. aastal avalikustatud politseis teenivate naiste küsitlus näitas, et iga neljas naine jaatas seksuaalset ahistamist tööpaigas ja seda peaaegu eranditult kolleegide ja ülemuste poolt. Enam kui pool neist olid kannatanud „rasket tülitamist“ nagu käperdamine, ähvardused teha seksist keeldumise korral tööalaseid takistusi, sundimine seksuaalvahekorra. Sarnased tulemused andis ka Hamburgi politseis tehtud küsitlus. Esimene (välismaine) naisarstide küsitlus näitas, et enam kui neljandik tundis end meespatsientide poolt seksuaalselt ahistatutena (näiteks 31% olid kogenud genitaalide paljastusi, 19% käperdamist).

Seksuaalkuritegevus on avalikkuse ja meedia erilise huvi sfääris. Avalikel diskussioonidel seksuaalkuritegude üle seostatakse seksuaalsed ahistajad seksuaalmõrtsukatega ja neid vaadeldakse kui ringi uitavaid viitsütikuga pomme.

4.1.1 Hälbiva seksuaalkäitumise erinevatest vormidest

Avalikel diskussioonidel tehakse hálbiva seksuaalkäitumise erinevatel vormidel ja kurjategijate erinevatel tüüpidel vähe vahet. Kuid alles pärast seksuaalse hálbivuse vormi eristamist ja kurjategija isiksuse diagnostikat on võimalik midagi öelda tema kohtlemise metoodika ja prognoosi kohta.

Fetišism

See on seksuaalse erutuse esile kutsumine ja rahulduse saamine esemete abil. See on hálbiva seksuaalse käitumise kahjutuim vorm.

Ekshibitsionism

Korduv ja püsiv kalduvus paljastada oma genitaale avalikus kohas võõrastele inimestele. Moodustab ca 20% seksuaalkuritegudest.

Tüüpiline ekshibitsionist on keskealine mees, kes tegeleb paljastamisega teatud piiritletud eluperioodidel. Atüüpiline ekshibitsionist pärineb sotsiaalselt ebasoodsast keskkonnast, tema isiksus on ebastabiilne, sotsiaalselt vähe integreeritud, sageli kaasnevate alkoholiprobleemide ja/või suhete loomise raskustega, tema käitumine on kestnud biograafiliselt kauem ega piirne vaid ühe faasiga.

Vuajerism

Korduvalt esile kerkiv või alaline sundus vaadelda inimesi seksuaalse tegevuse või intiimsuse ajal. See toimub salaja ja tekitab seksuaalset erutust, millega kaasneb masturbeerimine. Kurjategija motiiviks on range anonüümsus, passiivsus ja võimufantaasiad.

Laste seksuaalne kuritarvitamine

Laste seksuaalne kuritarvitamine on koondmõiste suure hulga erinevate seksuaalsete toimingute kohta, mida sooritatakse lastega. Nii laste nähes end paljastav ekshibitsionist kui ka kasutütart anaalselt vägistanud kasuisa mõistetakse ühte moodi süüdi laste seksuaalse kuritarvitamise eest. Nende tegude motiivid on väga erinevad. Siin tuleb eristada erinevaid kurjategijate tüüpe.

- ▶ Kontaktivaesed arengupeatusega noorukid.
- ▶ Sotsiaalsetesse ääregruppidesse kuuluvad isikud.
- ▶ Tuumpedofiilid ehk fikseerunud pedofiilid.
- ▶ Dissotsiaalsed kurjategijad.

Iga kurjategijate grupi kohta kehtivad oma üldised teooriad.

- ▶ Mida noorem on laps, seda patoloogilisem on kurjategija.
- ▶ Enamusel kurjategijaist on puudulik empaatiavõime.
- ▶ Sageli on kuritarvitus kaitse hirmude vastu, mida projitseeritakse naistele.

Vähese kontaktiga arengupeatusega noorukite ja ääregruppidest pärit kurjategijate puhul esineb kuritarvitust enamasti teatud eluperioodil. Nende gruppide puhul on vastava kohtlemise puhul prognoos pigem soodne.

Fikseerunud pedofiilide puhul, kelle seksuaalne eelistus lastele on kinnistunud juba puberteedi varastes faasides, on prognoos ebasoodne ja nende resistentsus kohtlemise suhtes kõrge. Terapeutilise kohtlemise raskuspunkt peab olema suunatud enesejuhtimise oskuste õppimisele.

Esimene perioodiline julgeolekuaruanne toob välja:

Alates kaheksakümnendate aastate keskpaigast on laste seksuaalse kuritarvitamise problemaatika poliitika, teaduse ja eriti meedia silmis muutunud üheks enam debatte tekitanud ühiskondlikuks probleemiks. Ka seadusandjad on viinud läbi hulga reforme eesmärgiga parandada laste kaitset ja julgeolekut seksuaalse vägivalla vastu. Nii on tõstetud karistuse määrasid, täiendatud seadust välismaal sooritatud tegude karistatavaks pidamisega, parandatud laste kohtus tunnistuse andmise tingimusi ja täiendatud ka kurjategijate teraapiaviise ning tõstetud nõudmisi tagasilanguse prognoosi ja ennetähtaegse vabas-

tamise osas. Arusaadavalt on Saksamaa üldsust kõige enam puudutanud ja osaliselt ka hirmutanud teated seksuaalse motiveeritusega mõrvade kohta. Sageli on ka erialased arutelud kandnud tugevat emotsionaalset pitserit ja seetõttu kaotanud osaliselt vajaliku sotsiaalteadusliku tasandi. Nii on vastupidiselt meedia põhjal saadud muljetele laste seksuaalse motiveeritusega tapmiste arv väike ja see ilmutab selget ja stabiilset langust.

Alates 60ndatest aastatest näitavad politsei kriminaalstatistika andmed ka lastele suunatud seksuaalkuritegude sageduse üldist alanemist. Teated seksuaalkuriteo ohvriks langenud laste kohta on viimastel aastatel olnud suhteliselt konstantsed ja näitavad viimasel ajal kergelt langustendentsi. Politsei poolt registreeritud lastele orienteeritud seksuaalkurjategijate arv hakkas 90ndatel aastatel kasvama. Suurel määral on see seletatav avastamiste arvu kasvuga. Alates aastast 1997 võib taas nentida registreerimiste arvu alanemist, kuigi avastamiste arv on jälle suurenenud. Silmas tuleb pidada ka seda, et koos üldsuse tundlikkuse kasvuga on kasvanud inimeste valmidus sellistest tegudest teatada.

Edasi näitavad toimikute analüüs ja kinnipidamisasutuste statistika, et laste seksuaalse väärkohtlemise puhul on politsei poolt uuritud, kuid tunnistuste ebapiisavuse tõttu tulemusteta jäänud juhtumite arv ca 50% kõrgem, kui teiste kuriteoliikide puhul. See kvoot ei ole viimaste aastate jooksul muutunud. Kuna kaebuste arv on suurenenud, määratakse ka vabaduskaotuslikke karistusi enam. Peale selle on alates 80ndatest aastatest kasvanud samuti karistuste keskmine pikkus. Pidepunkte laste vastu suunatud seksuaalsete vägivaldsete kuritegude kohtulike sanktsioonide vähenemiseks ei ole.

Esialgu üksikud 90ndatel aastatel tehtud representatiivsed latentse välja uuringud näitavad samuti, et laste vastu suunatud seksuaalne vägivald on alanemas. Kuid rõhuv enamus kuritarvitamise juhtumitest (ca 90%) jäävad registreerimata. Eriti juhul, kui kurjategija elab sotsiaalses ümbruses, on teatamise arvud ekstreemselt madalad. Korduvate representatiivsete uuringute puudumise tõttu ei ole võimalik hinnata selle delikti arengut latentsel alal ja selle vähendamiseks midagi olulist ette võtta. Kokkuvõttes näitavad varjatud ala uuringud, et suurim osa kurjategijatest on pärit lastele tuntud sotsiaalsest ümbrusest.

Intsestijuhtumid ja täiesti tundmatute kurjategijate poolt sooritatud tegude arv moodustab seevastu tühise osa. Latentse ala suuruse tõttu on raske hinnata seksuaalkurjategijate tagasilanguse arvukust. Uuemad kriminoloogilised uuringud näitavad, et ühetähenduslik, kohtu poolt karistatud tagasilanguste arv on umbes viiendiku võrra väiksem kui üldsus arvab. Kui arvestada juurde aga ka ainsa väga pikaajalise varjatud ala uuringu tulemused, siis selgub, et tagasilanguse tõenäosus on oluliselt kõrgem ning erinev vastavalt seksuaaldelikti spetsiifilisele vormile, selle aluseks olevale individuaalsele taustale ja häirele.

Üks eriline tehnika arenguga seotud vorm, näiteks videoseadmete kättesaadavus ja internet, on laste väärkohtlemine seoses lastepornograafiliste materjalide valmistamise ja levitamisega. Kasutada olev teave lastepornograafilise sisuga materjalide loomise, levitamise ja omamise kohta piirneb praegusel ajal vaid registreeritud alaga. Lastepornograafiliste materjalide koordineerimis- ja hindamiskeskus Saksamaa keskkriminaalameti juures kogub ja töötleb alates 1996. aastast kogu Saksamaa ulatuses teavet lastepornograafia ilmingute kohta. Sellest ajast alates on registreeritud juhumite arv hüppeliselt suurenenud. Seoses juhtumite arvu kasvuga on 1996. aastast alates oluliselt suurenenud ka lastepornograafiliste materjalide omamise eest süüdi mõistetud isikute arv.

Enamik neist on olnud täiskasvanud mehed, kellele on enamjaolt mõistetud rahaträhv. Selle probleemi kohta käivate empiiriliste uuringute puudulikkuse tõttu ei ole selge, kas lastepornograafia alal on tegemist reaalse juhtumite arvu kasvuga või suurenenud valmidusega sellistest asjadest uurimisorganitele teatada. Ei ole ka selge, kui suur on laste arv, keda väärkohtlemise ohvritena on kasutatatud pornograafia tootmiseks ning kuidas jaguneb see kodu- ja välismaa vahel.

Veel ühe probleemina tuleb nimetada saksaste poolt laste seksuaalset väärkohtlemist välismaal, nn seks- ehk prostitutsiooniturismi. Alates 1993. aastast on Saksamaa seaduste järgi ka välismaal toime pandud laste seksuaalne väärkohtlemine karistatav. Laste seksuaalne väärkohtlemine on viimastel aastatel muutunud nii kodu- kui ka rahvusvahelisel tasemel kampaaniate teemaks. Seevastu objektiivsed andmed selle kohta, kui palju lapsi kannatavad välismaal seksuaalse vägivalda tõttu, ei ole kaugeitki täielikud. Olemasolevad andmed tunnistavad, et siiani on uuritud ja karistatud vaid väga väheseid juhtumeid.

Vägistamine ja suguühteks sundimine

Kuna siin seisab esiplaanil vägivalda kasutamine, nimetatakse neid agressiivseteks seksuaalkuritegudeks. Umbes 1/3 seksuaalkuritegusid langeb sellele alale. Põhiliselt võib siin eristada kahte erinevat kurjategijate tüüpi:

Seksuaalselt kogenematud noorukid, kelle prognoos on vastava kohtlemise korral soodne.
Dissotsiaalsed kurjategijad, kelle tagasilanguse kvoodid on kõrged ja prognoos halb.

Umbes 5 – 10% kurjategijail on fikseerunud seksuaalne deviatsioon.

Sadism

On inimesi, kes eelistavad seksuaalakti läbi viimisel valu tekitamist, alandamist või kinni sidumist. Vägi-vald stimuleerib seksuaalset erutust ja rahulduse saamist. Ühe osa vägistajate ja seksuaalaktiks sundijate puhul ongi tegemist sadismi avaldumisega.

Seksuaalse motivatsiooniga tapmised

Siin on tegemist kahte tüüpi kurjategijatega:

tegemist võib olla perversse sadistliku arenguga või
destruktiivse seksuaalse käitumisimpulsiga.

4.1.2 Seksuaalkurjategijate kohtlemisest vanglas

Seksuaalkurjategijate sihikindla eduka kohtlemise aluseks on piisav isiksuse diagnostika ja seksuaalkuriteo täpne analüüs. Isiksuse diagnostika juurde kuulub igal juhul ka seksuaalanamnees.

Seksuaalanamneesi olulised aspektid on:

- ▶ seksuaalsuse selgitamise viis;
- ▶ esimeste seksuaalkogemuste laad, ka kuritarvitamise kogemused;
- ▶ puberteedi algus;
- ▶ masturbeerimise algus, elamused ja fantaasiad;
- ▶ senised homo- ja heteroseksuaalsed kogemused;
- ▶ olukorrad, mis vallandavad seksuaalse erutuse;
- ▶ fantaasiad eneserahuldamise ajal või millised fantaasiad tekitavad seksuaalset erutust;
- ▶ reaktsioonid seksuaalsele frustratsioonile;
- ▶ omaenda seksuaalsuse subjektiivne läbielamine.

4.1.3 Kohtlemise eesmärgid

Isiksuse diagnostika alusel on võimalik seada kohtlemisele individuaalsed eesmärgid ja koostada kohtlemise plaan. Põhimõtteliselt on võimalik formuleerida kolm üldist kõigi kurjategijate kohta kehtivat kohtlemise eesmärki:

- ▶ vastutuse võtmine oma seksuaalkuritöö eest;
- ▶ empaatiavõime arendamine;
- ▶ enese juhtimise võime arendamine.

4.1.4 Kohtlemise institutsioonid

Seksuaalkuritegude ja teiste ohtlike kuritegude vastu võitlemise seadus näeb ette, et alates 2003. aastast tuleb seksuaalkurjategijad suunata sotsiaalteraapiasse. Selle ajani oli NRWs kaks sotsiaalterapeutilist institutsiooni: sotsiaalterapeutiline asutus Gelsenkirchenis ja sotsiaalterapeutiline osakond Achen/Euskirchenis. Seaduse käivitudes tuli NRWs luua uusi sotsiaalterapeutilisi institutsioone. Selleks seati sisse sotsiaalterapeutilised osakonnad seksuaal- ja vägivaldsete kurjategijate kohtlemiseks järgmiste vanglate juures: Bochumis, Schwertes, Detmoldis, Willichis. Sotsiaalterapeutilisel institutsioonil on suur tähtsus, sest integreeritud kohtlemise kontseptsioon ja positiivne institutsionaalne taust on seksuaalkurjategijate kohtlemise tähtsaimad sambad.

Evalvatsiooniuringud lubavad järeldada, et selline kohtlemine vajab eduks järgmisi tingimusi (Allikas Rehn, Gerhard; Kohtlemise hindamise tulemused ja probleemid sotsiaalterapeutilistes institutsioonides. Kriminaalpedagoogiline praktika, 11/2002):

- Suurima tähtsusega on integreeritud sotsiaalterapeutiline kontseptsioon, mille meetmed ümbritseksid kinnipeetavat ja paneksid ta liikuma, arvestades tõsiasi, et ta on pikaks ajaks nii ööl kui ka päeval suletud institutsioonis, mis kujundab teda – vastavalt taustale – kas positiivselt või negatiivselt.

- Metoodiliselt on eelistatavad käitumuslikud, väga konkreetse, arukust ja vastutust soodustavad ning õppimist toonitavad kontseptsioonid.

- Integreeritud sotsiaalteraapia ja käitumusliku metoodika lahutamatuks osaks on kinnipeetava pikaaegne aina intensiivsemaks muutuv ja raskusi trotsiv arendamine, mille tulemuseks on üle kasvamine vabadusse. Selle juurde kuulub ka kohustuslik puhkusel viibimine kestusega kuni 6 kuud. §124 StVollzG

- Selle aluseks on kaastöötajate inkorporeerimist soodustav põhihoiak ja vangistuse kujundamine elulähedaseks. Kinnipeetavatele tuleb jätta võimalikult palju omavastutust ja aja jooksul seda veelgi suurendada. Nii kohtlemine kui ka järelvalve peaksid vanglas viibimise kõigi faaside ajal jääma võimalikult samadesse kättesse.

4.2 Keskkonnakuriteod

Keskkonnale kahjulikud ained reostavad ja kahjustavad loodust üha suurenevas mahu. Õieti hakati seda probleemi mõistma ökoloogilise orientatsiooniga gruppide surve all 70ndate aastate keskel. Keskkonda reostavate ainete all mõeldakse selliseid aineid, mis mõjuvad kahjulikult inimestele ja teistele elusolenditele (loomad), ökosüsteemidele või ka ehitistele (näiteks: plii, vingugaas, asbest). Need ained saastavad keskkonda, mida me vajame elamiseks (vesi, õhk, maapind). Keskkonnakaitse ülesandeks on selle surmatoova protsessi tõkestamine, et säilitada elu looduslik alus.

Keskkonnakaitse ülesanded:

Emissiooni kaitse õhusaaste, müra ja vibratsiooni eest

Emissioon:

Emissioon tähendab kahjulike saasteainete pääsu atmosfääri inimtegevuse tagajärjel. Kahjuliku aine mõju oleneb sellest, milline on aine kontsentratsioon konkreetse emissioonipaiga õhustikus.

Õhusaaste:

Tehaste, rajatiste või masinate tõttu põhjustatud õhu koostise muutumise ja kahjulike ainete lekitamise eest, mis ohustavad teiste inimeste, loomade või taimede tervist, või kahjustab materiaalseid esemeid märkimisväärsel määral, on ette nähtud vabaduskaotuslik karistus kuni 5 aastani või rahaträhv.

Juba katse on karistatav.

Selline määratlus kehtib osaliselt ka auto-, raudtee-, õhu- ja veetranspordivahendite kohta.

Õiguslikud tagajärjed: rahaträhv või vabaduse kaotus kuni 5 aastani.

Müra ja vibratsioon:

Müra on saanud kaasaja keskkonna- ja töökaitse üheks olulisemaks probleemiks. Müra ei ole ainuüksi koormav, vaid see kahjustab ka tervist. Müra tõttu on kogu keha häireolukorras. Müra ühe otsese tagajärjena vabaneb kehas kõrgeenenud määral stressihormoone.

Müra on üks kõige sagedasemaid kahjustavaid keskkonnamõjusid. Umbes iga teine Saksamaa kodanik tunneb end sellest kas pidevalt või aeg-ajalt häirituna.

Kõrge müratase tõstab hingamise ja südame löögisagedust ning kõrgendab vererõhku. Pidev müra tekitab peavalusid, närvilisust, südame- ja veresoonkonna kahjustusi, unehäireid ning kahjustab kuulmist.

Müra allikad:

Liiklusmüra (lennukite, rongide, tänavamüra).

Olmemüra (majapidamismasinad, sammumüra, tööriistad, kõne, muusika).

Tootmismüra (ehitusmasinad, müra tööstushoonetes ja töökodades).

Õiguslikud tagajärjed: rahatrahv või vabaduskaotuslik karistus kuni 5 aastani (§325a StGB).
Vee puhtuse hoidmine

Vee saastamine:

Vee õigustamatu saastamise eest on ette nähtud vabaduskaotuslik karistus kuni viie aastani või rahatrahv. Juba katset peetakse karistatavaks. Kui reostus on põhjustatud hooletusest, ähvardab vabadusekaotus kuni viie aastani või märkimisväärne rahatrahv.

Õiguslikud tagajärjed: rahatrahv või vabaduse kaotus kuni 3 aastani.

Jäätmete kõrvaldamine

Keskkonnaohtlike jäätmete käitlemine selleks mitte ette nähtud kohas või oluline hälbimine ette nähtud protsessist või vahenditest, välja voolata laskmine, ladustamine või mingil muul viisil kõrvaldamine on karistatav kuni 5 aastase vabaduskaotuse või rahatrahviga.

Samuti on karistatav keskkonnaohtlike jäätmete kõrvaldamine ilma seaduses ette nähtud nõutavate ametkondlike kooskõlastusteta.

Radioaktiivsete jäätmete ära andmata jätmine on karistatav kuni 3 aastase vabaduskaotuse või rahatrahviga.

Ka katse või hooletus on karistatavad.

Tegu ei ole karistatav juhul, kui ainete kogused on nii tühised, et nende kahjulik mõju on ilmselgelt välis- tatud.

Õiguslikud tagajärjed: rahatrahv või vabaduse kaotus kuni 3 aastani.

Maastiku hooldus ja looduskaitse

Looduskaitse:

Looduskaitse all mõistetakse:

- ▶ kõigi vahendite summat, mida kasutatakse asustatud looduse kui inimeste elu aluse kaitseks ja säilitamiseks;
- ▶ kõiki vahendeid taimede ja looduslikes tingimustes elavate loomade, nende elukoosluste ja loomulike elupaikade säilitamiseks ja soodustamiseks.

Loodushoiu mõiste on umbes 150 aastat vana.

Koos linnaelanikkonna pideva kasvuga suurenes ka huvi looduse ja maastiku kui puhkealade vastu.

Loodushoid on vajalik, kuna tööstus, liiklus, põllumajandus, turism mõjutavad loodust üha suuremal mää- ral sel viisil, et muutuvad ökosüsteemid ning teatud taime- ja loomaliike ähvardab välja suremine või need ongi juba kadunud.

Looduskaitse hõlmab ka kõiki vahendeid maastike või maastiku osade säilitamiseks nende loomulikus olekus.

Looduskaitse üks tähtsaid elemente on looduskaitsealad.

Maastikuhooldus:

Maastikuhoolduse ülesandeks on kultuurmaastiku väärtuslike biotoopide pikaajalise säilimise kindlusta- mine.

Maastikuhoolduse juurde kuuluvad ka sellised hooldustööd nagu hajali asuvate aasade niitmine, rabaalade hooldamine või kadakaväljade harvendamine.

Looduskaitsealade tähtsus taimede ja loomade säilimiseks ning uute biotoopide arenemiseks muutub pidevalt üha suuremaks.

Keskkonna radioaktiivsuse, kemikaalide või bioloogiliste ainetega kahjustamise takistamine või leevendamine

Ilma vajaliku loata või keelu vastaselt oma laadi või hulga tõttu surma või raskeid vigastusi põhjustada võivate tuumajäätmete või muude radioaktiivsete ainete säilitamine, transportimine, töötlemine või muul viisil kasutamine, importimine või eksportimine on karistatav vabaduse kaotusega kuni viie aastani või rahatrahviga.

Õiguslikud tagajärjed: kui tegu on ettevaatamatusega, ähvardab vabaduskaotus kuni 3 aastani või rahatrahv.

4.3 Keskkonnakuriteod

Esimesed keskkonnakaitse seadused võeti vastu juba 50ndatel – 60ndatel aastatel (näiteks Veemajandusseadus 1957).

Veemajandusseadus aastal 1957:

Saksamaa Liitvabariigi raamseadusena reguleerib Veemajandusseadus pinna-, ranna- ja põhjavete majandamist.

VMS ülesandeks on vee kui looduse osa majandamise selline reguleerimine, et see oleks üldsuse huvides ja samal ajal kooskõlas üksikisikute heaoluga ning hoiaks ära iga võimaliku kahjustumise. See sisaldab reostamise vältimist ja kokkuhoidlikku veekasutust.

Avaliku veekasutuse kaitseks on võimalik kindlaks määrata veekaitse alad.

70ndate alguses elavnes seadusandlus (nt bensiini pliisisalduse seadus aastal 1971, pesuvahendite seadus aastal 1975).

Bensiini pliisisalduse seadus aastal 1971:

Bensiini pliisisalduse seadus piiras 1976. aastal plii lubatud sisalduse Saksamaal 0,15 g/liitris. Bensiini pliisisalduse seaduse muudatusega 1987. aastal keelati alates 01.02.1988. aastast liikluses pliisisaldusega normaalbensiini kasutamine. Sellega koos reguleeriti pliijääkide kõrval ka vähki tekitavate ainete nagu dibroometaani ja dikloroetaani sisaldust.

Bensiini kvaliteeti näitavad arvud pliidi sisaldava ja pliivaba bensiini jaoks on kindlaks määratud bensiini kvaliteedi eeskirjadega.

Pesuvahendite seadus 1975:

1975. aasta pesu- ja puhastusvahendite seadus (PPVS) näeb ette, et pesu- ja puhastusvahendeid tohib kasutada vaid sellises koguses, et peale kasutamist oleks kindlustatud igasugune välditav kahju veestikule, eriti joogiveele, ja ülekoormus veepuhastusseadmetele.

Alles 1980. aastal koostati keskkonnakaitse ettekirjutuste põhjal seadus võitluseks keskkonnakuritegudega ja muudeti need karistusseadustikus kriminaalkuritegudeks keskkonna vastu (Kuriteod keskkonna vastu § 324 kuni § 330d StGB). Näited selle kohta on käesoleva peatüki alguses.

Seadusandja eesmärgiks oli:

Teadvustada avalikkusele senisest enam looduskeskkonda kahjustava käitumise sotsiaalselt kahjulikku iseloomu. Saavutada üldise preventiivse toime tugevnemine.

Keskkonnakuritegude arvud, mis lisatakse politsei üldisele kuritegude statistikale, kujutavad endast vaid jäämäe tippu. Keskkonnakuritegude registreerimiste arv on hakanud tõusma alles alates 1999. aastast, kusjuures selle tipus seisis keskkonda reostav jäätmekäitus. Alates 2000. aastast on arvud jälle vähenenud.

4.4 Liiklusrikkumised

Liiklusrikkumiste all mõistetakse kõiki liikluses sooritatud seadusrikkumisi kaasa arvatud liikluseeskirjade rikkumised.

Peaaegu pool kõigist Saksamaa kohtute poolt süüdi mõistetud seadusrikkumistest on toimunud tänaval liikluses. Liiklusrikkumised moodustavad ca 45% kõigist süüdimõistetud juhtumitest. Keskmiselt karistatakse aasta jooksul iga teist autojuhti liikluseeskirjade rikkumise eest kas rahatrahvi või maksulise hoiatusega.

Õiguslikult on karistatav:

ohtliku olukorra loomine liikluses (sh alkoholi tarvitamine, ettevaatamatu või hoolimatu käitumine);

põgenemine õnnetuskohalt;

vigastuste või surma põhjustamine ettevaatamatuse tõttu liikluses;

sõitmine ilma juhiloata.

Tagajärjed: rahatrahv, vabaduskaotus, juhilubadest ilma jäämine, juhilubade saamise takistamine.

Kriminaal- või liiklusstatistikast võib välja lugeda:

- ▶ Arvestades osakaalu kogu ühiskonnas, põhjustavad kõige enam liiklusõnnetusi 18–25 aastased mehed.
- ▶ Alkoholi mõju all sooritavad liikluskuritegusid ülekaalukalt mehed, keda enamasti on eelnevalt juba teiste rikkumiste eest karistatud ja kes kuuluvad enamikus madalama sissetulekuga isikute hulka.
- ▶ Oma tunnuste poolest (olukord perekonnas, haridustase ja elukutse kui ka eelnevad karistused) sarnanevad korduvad roolijoodikud enam klassikaliste kurjategijate kui „normaalsete“ liiklejatega.
- ▶ Kriminaalsuse poolest hinnatakse liikluskuritegusid ikka veel palju enam „härraskuritegudena“, kuigi ühelgi teisel elualal ei põhjustata oma kaasinimestele ligikaudugi sama palju kehalisi vigastusi. Peaaegu iga liikleja satub potentsiaalselt ohtlikku olukorda.

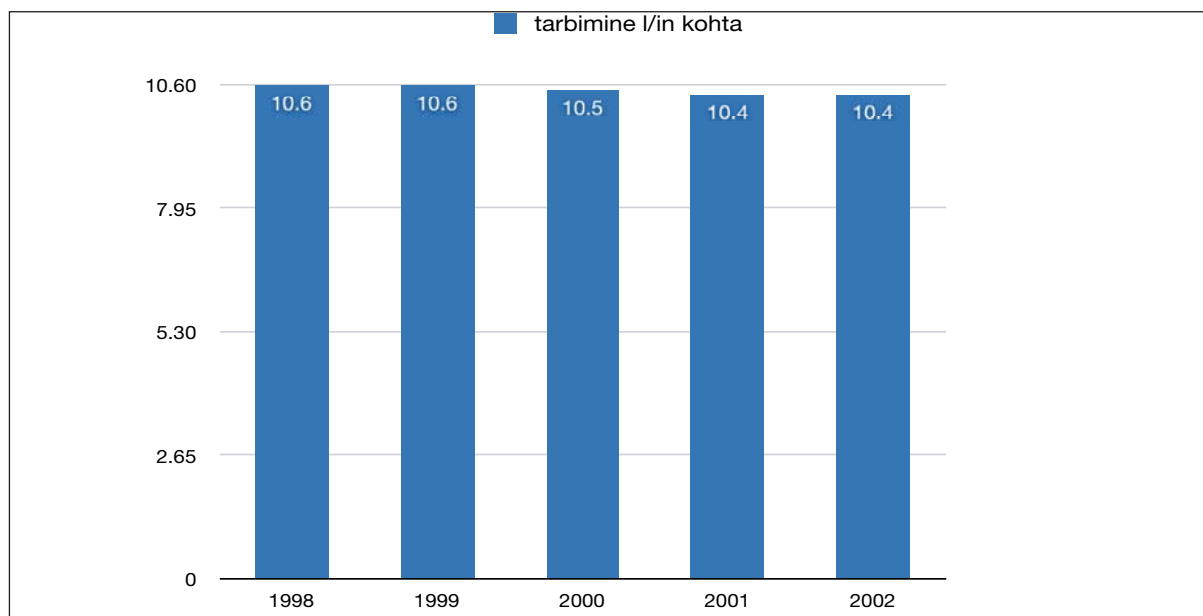
4.5. Uimastikuritegevus

Karistusseadustiku järgi loetakse keelatud uimastiteks: kanep, heroiin, kokaiin jne.

Legaalsed uimastid: alkohol, tubakas.

4.5.1 Alkohol

Alkoholi tarbimise kohta annab „Uimastite aastaraamat 2001“ koos välismaiste statistikate ja detailsete tabelitega üksikasjaliku ülevaate, kuivõrd on selle tarbimine ühiskonna poolt aktsepteeritud ja dominantne: „Kuigi viimastel aastatel on alkoholi tarbimine Saksamaal vähenenud, on see rahvusvahelises võrdluses nii enne kui praegu ikka suhteliselt kõrgel tasemel.“

Kuritegevust mõjutab alkohol, eriti ülemääraselt pruugitud alkohol, väga olulisel määral. Uurimused on näidanud, et kõigist süüdimõistatud kurjategijaist olid teo sooritamise ajal (registreeritud) alkoholi mõju all 6–72% (vastavalt kuriteo liigile).

Alkoholi mõju psüühikale

Alkoholi mõjul muutub kogu isiksus selle laiemas mõistes, kusjuures eriti saavad kahjustatud teadvuse omadused:

- ▶ kriitikavõime kadumine;
- ▶ riskivalmiduse suurenemine;
- ▶ ratsionaalse planeerimisvõime alanemine;
- ▶ reaalse hindamise ahenemine.

Desotsialiseerumine

Sotsiaalse allakäigu fenomen, mis kaasneb tavaliselt kroonilise alkoholismiga, võetakse kirjanduses tavaliselt kokku mõistesse „isiksuse desotsialiseerumine“. Alkoholi tõttu lõdvenevad või katkevd täielikult sotsiaalsed sidemed (abielude purunemine, isolatsioon). Alkoholi kuritarvitamine ja sellega seotud nähtused nagu joomine töökohal, tööpõlgus tekitavad kroonilise rahapuuduse ja seega muutuvad elu kesksed küsimusteks, kust saada alkoholi või kust saada raha alkoholi muretsemiseks.

Alkoholi kuritegelikust mõjust saab rääkida siis, kui otsus kuriteo toime panemiseks ja selle sooritamine on motiveeritud alkoholi poolt.

Alkoholist tingitud kuritegude põhigrupid

Alkoholism kui kuritegelik käitumine isenesest

- ▶ Joomine ise on karistatav, näiteks islamimaades.
- ▶ Kuriteokoo seis §323a StGB järgi (tahtlik või ettekavatsemata joobumus).

Krooniliste alkohoolikute kuriteod

- ▶ Afektiteod (mõrv armukadedusest).
- ▶ Agressiivsus isikute või asjade suhtes.
- ▶ Kõrvalekalded seksuaalkäitumises.
- ▶ Alkoholi saamiseks toime pandud kuriteod.

Krooniliste karistusaluste alkoholism

Sagedamini retsidiivsete kurjategijate puhul

Alkoholiga seotud süüdimatud seadusrikkujad

- ▶ Süüdimatus seoses §20 StGB
- ▶ Piiratud süüdivus §21 StGB

Alkohol kuritegu vallandava kaastegurina

Alkoholil on nii individuaalsete seadusrikkumiste tekkimises kui ka kriminaalses karjääris kaasaaitav, vallandav, soodustav või saatev roll. Ainsa põhjusena võib see esineda vaid üksikjuhtumitel. Nagu juba eelpool viidatud, ei tähenda tõsiasi, et seadusrikkujad on kuritegu sooritades alkoholi mõju all, midagi erilist, kuna meie ühiskonnas on alkohol üldkasutatav jook ja paljud inimesed tarvitavad seda kogu päeva kestel, st ka oma ametiülesandeid täites. Kuritegusid, mis on ette planeeritud ja vajavad korda saatmiseks n-ö täpsust ja selget pead, suuremad alkoholi annused ainult takistavad või nurjavad. Suuremad alkoholi-pruukimised on seotud – isiksuslike, elulooliste ja muude tingimuste kompleksina – tavaliselt vägivaldsete ja vägivaldsete seksuaalkuritegude sooritamisega (allikas: Bryant M. ja Williams P.).

Enamus süütegusid langevad aga liikluseeskirjade rikkumise alale. Latentse ala uuringud annavad siin suhtarvuks 1 : 200... 300 (Perekonnaministeeriumi aruanne 1996).

4.5.2 Illegaalsed narkootikumid

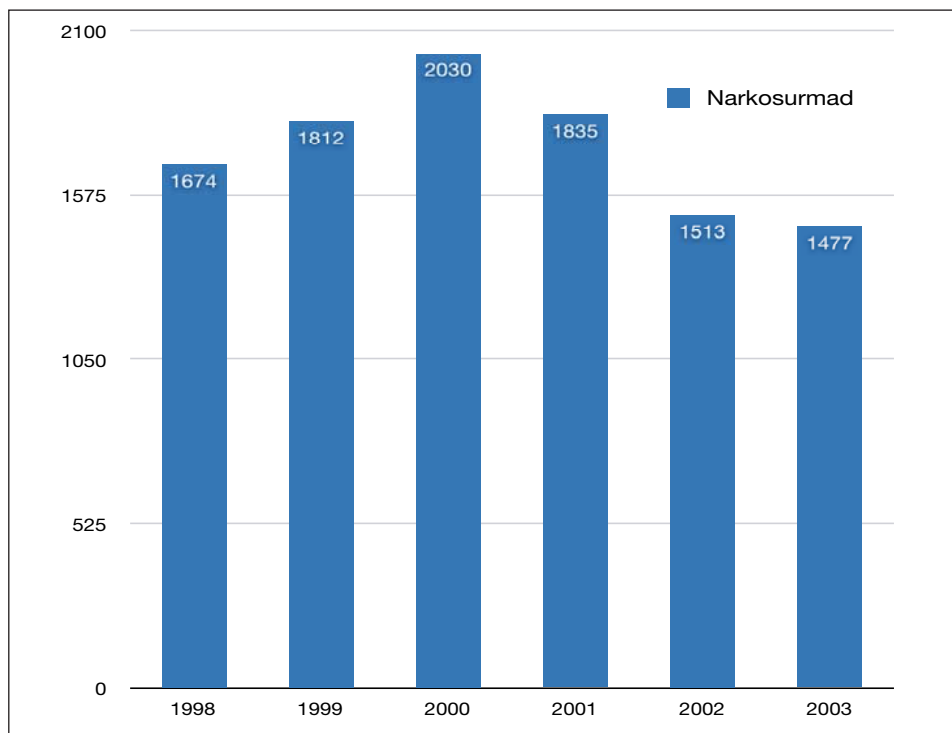
Millised on illegaalsed narkootikumid (vastavalt BtmG-le)?

- Nn nõrgad narkootikumid: marihuaana või hašiš.
- Nn tugevad narkootikumid: heroiin, kokaiin, amfetamiin, LSD.

Tugevate narkootikumide esmakasutajate ja narkosurmade arv

Aastatel 1998 – 2003 langes esmakasutajate arv 20 594 isikult 17 937.

Narkosurmade arv

Põhjused ja desotsialiseerumine

- Narkootikumide tarbimine kui selline peidab endas palju erinevaid tarbimismustreid, kasutamismotiive ja isiksuse struktuure ning üheseid põhjuseid sellele pole võimalik leida.
- „Triaadimudel“: isiksus, sotsiaalne miljöo ja narkootikumi liik tingivad üksteist vastastikku.
- Laialt on levinud teooria, et teatud narkootikumide tarbimise ja sõltuvuse tekkimise taga on samm-sammuline süvenemine: hašiši kasutaja läheb üle tugevamate narkootikumide tarbimisele. Kas selline põhjuslik seos „nõrkade“ ja „tugevate“ narkootikumide vahel tõepoolest eksisteerib, on vaieldav.
- Põhjuseid saab kindlaks teha üksnes individuaalselt.
- Nagu alkoholisõltuvus, viib ka narkosõltuvus sageli sotsiaalse allakäiguni kuni kodutuse ja selle tagajärjel ka kuritegevuseni.

4.5.2.1 Uimastikuritegude liigid

- kuriteod seoses aine otsese hankimisega: sissemurdmised apteekidesse, retseptide võltsimine;
- kuriteod seoses vahendite hankimisega: seotud aine saamiseks vajaliku raha hankimisega (vargus, röövimine)*;
- joobe tagajärjel korda saadetud kuriteod: vägivald, seksuaalkuriteod;
- pisihangeldamine: narkootikumide omanine väikeses koguses ja edasi toimetamine, reeglina ka müümine;
- hankimine enda tarbeks;
- organiseeritud kauplemine narkootikumidega vt ka organiseeritud kuritegevus.

*Narkosõltlaste kuritegevuse uuringud on näidanud, et umbes 37,2% rahavajadusest kaetakse kriminaalsel teel (vargused, rööv). Järgmist kolmandikku finantseeritakse narkootikumidega kauplemise – müümise või vahendamise – abil, järgnevad legaalsed rahaallikad (20%) ja prostitutsioon (10%). Üksikute rahahankimisvahendite osakaal varieerub vastavalt isikute soole ja vanusele. Nii ulatub meeste puhul kriminaalsel teel saadud raha määr 40%, naistel 17%. Vanuse kasvades suureneb narkootikumidega kauplemisest saadud raha hulk, nooremate puhul tuleb sõltuvuse finantseerimiseks kõige enam varastada või röövida.

Ekstremistliku taustaga kuriteod „Poliitilistel motiividel sooritatud paremekstremistide kuriteod“

Vägivallateod:	2005	2006
Tapmised	0	0
Tapmiskatsed	2	0
Kehavigastused	816	919
Organisatsioonide loomine	14	18
Plahvatuste tekitamine	3	1
Avaliku rahu rikkumised	39	33
Ohtlikud kallaletungid raudteel, õhus, laevadel või tänavaliikluses	9	6
Vabaduse võtmine	0	0
Röövimine	23	13
Väljapressimine	6	7
Vastuhakkamine võimuesindajatele	46	50
Seksuaalkuriteod	0	0
Kokku	958	1047
Muud seadusrikkumised:		
Vara rikkumine	445	391
Ahistamine / ähvardamine	90	150
Propaganda	10881	12627
Hauarahu rikkumine	30	14
Muud õigusrikkumised, eriti kihutustöö	2957	3368
Kokku	14 403	16 550
Seadusrikkumised kokku	15 361	17 597

Ekstremistliku taustaga kuriteod „Poliitilistel motiividel sooritatud vasakekstremistide kuriteod“

Vägivallateod:	2005	2006
Tapmised	0	0
Tapmiskatsed	1	1
Kehavigastused	391	444
Süütamised	29	42
Plahvatuste tekitamine	0	1
Avaliku rahu rikkumine	298	195
Ohtlikud kallaletungid raudteel, õhus, laeval või tänavaliikluses	53	41
Vabaduse võtmine	0	0
Röövimine	13	22
Väljapressimine	1	1
Vastu hakkamine võimuesindajatele	110	115
Seksuaalkuriteod	0	0
Kokku	896	862
Muud seadusrikkumised:		
Vara rikkumine	713	754
Ahistamine / ähvardamine	42	44
Muud seaduserikkumised	654	709
Kokku	1 409	1 507
Kõik seaduserikkumised kokku	2 305	2 369

Ekstremistliku taustaga seadusrikkumised „Välismaalaste poolt poliitilistel motiividel sooritatud kuriteod“

Vägivallateod	2005	2006
Tapmised	0	0
Tapmiskatsed	0	0
Kehavigastused	24	45
Süütamised	3	16
Plahvatuste tekitamine	0	1
Avaliku rahu rikkumine	2	8
Ohtlikud kallaletungid raudteel, õhus, laeval või tänavaliikluses	4	6
Vabaduse võtmine	0	0
Röövimine	1	1
Väljapressimine	11	11
Vastu hakkamine võimuesindajatele	2	7
Seksuaalkuriteod	0	0
Kokku	47	95
Muud seaduserikkumised:		
Vara rikkumine	23	33
Ahistamine / ähvardamine	20	34
Muud seadusrikkumised	554	310
Kokku	597	382
Seaduserikkumised kokku	644	477

Aroud pärinevad Saksamaa kriminaalameti andmetest. Ülevaade sisaldab – v.a tapmised - avastatud ja süüdi mõistetud kuritegusid. Iga tegu on loetletud vaid üks kord. Kui näiteks massirahutuste käigus esines ka kehavigastuste tekitamist, siis on statistikas esitatud vaid kehavigastused kui kõrgema karistusastmega seadusrikkumine. Kui esines korraga mitu seadusrikkumist, siis nimetakse alati vaid kõige raskekaalusisem.

4.6. Poliitiliselt motiveeritud kuriteod

Ajaloolis-poliitilisest seisukohast mõistetakse terrorismi all illegaalseid vägivallaakte, millega tahetakse saavutada hirmu sunnil poliitilist mõju. Siin võib eristada:

terrorism, mis

- kaitseb olemasolevat korda - seda võib ellu viia kas valitsus (endine NL) või privaatsed poolriiklikud grupid (Ku-Klux-Klan USAs);
- terrorism, mis ründab olemasolevat korda.

Põhiseadus eristab vasakekstremistlikke grupeeringsid (Saksamaal 70ndatel – 80ndatel kõige enam tuntud, kuid vahepeal tegutsemast lakanud RAF), paremekstremistlikke liikumisi (neonatsid kõigis nende esinemisvormides, mis on Saksamaa suurimaks ohupotentsiaaliks) ning välismaiseid gruppe, mille tegevuse eesmärgid asuvad väljaspool Saksamaad (näiteks PKK, mis võitleb vaba Kurdistanist eest või araabia mudžahiidid, kes nimetavad end Allahi asja eest võitlejaks).

Separatistlikke liikumisi on ka teistes Euroopa riikides, näiteks ETA Hispaanias või IRA Põhja-Iirimaal.

Ülevaade parem- ja vasakekstremistlikest initsiatiividest Saksamaal on antud selles peatükis toodud aruandetabelites.

Poliitiliselt motiveeritud kuriteod sisaldavad vägivallaakte nagu kõik sellega seotud deliktid (vargus, loata relva omamine, röövimine, riigi reetmine, mõrv, rassiviha õhutamine, kriminaalsete ühenduste loomine jne).

RAFi ja teiste selliste liikumiste eesmärgiks on olnud kõigutada riigiasutustele või poliitikutele ja majandustegelastele sihitud rünnakutega poliitilist ning ühiskondlikku süsteemi selle legitiimsuses ja stabiilsuses ning ehitada üles vaba sotsialistlik ühiskond. Parempoolsete liikumiste eesmärgiks on luua näiteks „rahvuslikud vabatsoonid“ (= välismaalastest vabad), et saavutada elanikkonna tunnustust ja ehitada lõppkokkuvõttes üles valitseva aaria rassi ülemvõimu all fašistlik riik. Selles saavad nad toetuda Saksamaal paljude inimeste hulgas levinud sisserännanutevaenulikele põhihoiakule.

Vasakpoolsed vägivallaaktid on eelkõige „sümboolse sisuga“, mille viljad tulevad nähtavale propaganda alal. Seetõttu avaldubki nende mõju läbi kaasaegsete kommunikatsioonivõrkude ja massimeedia eelkõige kogukonna urbaniseerunud osale.

Parempoolne vägivald funktsioneerib seevastu ka otsestes hinnangutes naabrite kohta, nagu see tuli draamatiliselt viisil ilmsiks 1993. aastal Rostocki sisserännanute rajoonis, kus sajad naabrid joobusid sisse-murdmisest ja rõõmustasid nähes majaelanike surmahirmu. Kuid ka vasakliikumises mängib meedia olulist rolli ja neonatside jaoks kasvab internet üha olulisemaks infoallikaks.

Terrorismi, mis ründab olemasolevat riigikorda, võib kirjeldada järgmiselt:

- primaarselt poliitilise motivatsiooniga mitteriikliku grupeeringu demokraatlike valikuvõimalusteta käitumine, mille sihiks on avaldada isikute või esemete vastu suunatud vägivallatsete abil survet inimestele (eelkõige demokraatlike riikide poliitilistele juhtidele) eesmärgiga saavutada sel viisil oma poliitilise tahte läbi surumist.

Erinevad katsed - nii ühiskondliku orieneeritusega kui psühholoogilis-psühhiaatrilised – terrorismi selektamiseks väidetakse:

- Vasakterroristid pärinevad sagedamini ühiskonna kõrgematest kihtidest, kui eakaaslased normaalsest elanikkonnast.
- Ei ole olemas tüüpilisi terroriste ega tüüpilist või paratamatut terroristlikku karjääri.
- Ühinemist terroristliku grupeeriinguga mõjutavad enamasti terve rida n-ö eluloolisi murdepunkte.
- Terroristi elulugu kujutab endast vahelduvat iseenda tekitatud allakäiku ja pealesunnituid piiranguid ning isolatsiooni (kriminaalne karjäär). Radikaalsetest demokraatidest saavad poliitilised vägivallatsetjad.
- Biograafiliste riskitegurite hulka kuuluvad eelkõige funktsionaalselt häirunud peremustrid, ülinõudlikkus ja kasvav ebaedu koolis, erialakoolis, tööl ning konfliktid sotsiaalselt oluliste isikutega.
- Noorukid, kes liituvad parempoolsetega, võtavad koos ideoloogiaga omaks kogu seal valitseva noortekultuuri, nad leiavad seal tunnustust ja tunnevad, et on lõpuks sattunud „õigele poolele“.
- Nn „ühiskonna keskmes“ levinud võõraviha annab noorukitele poliitilise perspektiivi. Just see, mitte

aga niivõrd näiteks puuduv perspektiiv tööturul, on nende aktiivsuse põhjuseks. Nad tunnevad end heaks kiidetuna mitte ainult oma subkultuuri, vaid ka „saksa rahva“ poolt. Asjaolu on selgelt näha sellestki, et enamik süüdimõistetud paremäärmuslastest ei ole olnud oma tegude sooritamise ajal töötud.

Välismaised grupid

2001. aasta 11. septembri rünnakud New Yorgi World Trade Center'i ja Pentagoni vastu olid seotud Osama Bin Ladeni rajatud Al Qaida (Baas) organisatsiooniga. Edasi on nad vastutavad 11.03.2004. aastal toimunud rünnakute eest Madriidi raudteejaamadele, kus hukkus 201 inimest. Selle rünnaku tekitatud ebakindlusel rahva hulgas oli otsustav mõju ka valimistulemustele Hispaanias. Selle organisatsiooni eesmärgiks on tõrjuda Lähis-Idast välja USA ja Inglismaa, kellel on oma militaarsed punktid näiteks Saudi Araabias; paletiina rahva toetamine selle nõudmises rajada oma sõltumatu riik ja saavutada enam õigusi islamirahvastele, keda nad näevad eelkõige USA poliitika tõttu olevat alla surutud. Rünnakute läbi on saanud surma enam kui 3000 inimest. Selle organisatsiooni liikmeid on ka Saksamaal.

4.7 Vägivaldsed kuriteod

Vägivald, sealhulgas ka vägivalla kuritegelik kasutamine on muutunud kaasajal näivalt igapäevaseks. Vandaalitsemine, ekstsessid rokkmuusika fänniklubides, jalgpallihuligaansus, vägivald meedias, vägivald perekonnas, demonstratsioonide vägivald, vägivald võõramaalaste vastu ja terrorism on tänapäeval kõigile tuntud mõisted. Siia juurde kuulub ka asjaolu, et massimeedia puhub nende sündmuste tähenduse veel suuremaks.

Ohvrite küsitlused näitavad, et kuigi hirm vägivalla ees on suur, puutuvad vägivaldsete kuritegudega vahetult ja omal nahal väljaspool kodu kokku vaid vähesed kodanikud. Seetõttu võib väita, et (vähemalt väljaspool kodu toimuvad) vägivaldsed kuriteod kuuluvad objektiivselt ikka veel harvade seadusrikkumiste hulka. Võrdlevalt ei ole nende sagedus kuigi hirmutav.

Teiselt poolt on märgata meie ühiskonnas uut vastuvõtlikkust ja haavatavust jöhkra vägivalla suhtes ja tundub, et vägivald – kui seda on kasutatud – esineb ikka enam kuriteo ühe tunnusena (kui kurjategija kasutab vägivald, siis ikka „õigesti“).

Vägivallana avalduva agressiivsuse aste võib olla erineva tugevusega:

- agressiivsus, mis avaldub vaid mõtetena. Inimene on vihane ja tahab kellelegi kallale tungida, kuid tegudes suudab end siiski taltsutada;
- verbaalne agressiivsus, mis väljendub sõimamises, karjumises ja solvangutes;
- agressiivsus esemete ja loomade vastu, kus on sees selge soov purustada, vigastada, näiteks vandaalitsemine, loomade piinamine;
- agressiivsus inimese vastu kuni ettekavatsetud tapmiseni välja.

Kriminaalõiguslikult ja kriminoloogiliselt väljendatuna avaldub agressiivne käitumine järgmistes kuriteoliikides:

- ▶ ettekavatsetud tapmine,
- ▶ kehavigastuste ettekavatsetud tekitamine,
- ▶ vabaduse võtmine ja ähvardamine,
- ▶ suguuhtesse sundimine ja vägistamine,
- ▶ röövimine,
- ▶ väljapressimine,
- ▶ kodu- ja avaliku rahu rikkumine,
- ▶ vastuhakkamine võimuesindajatele,
- ▶ ettekavatsetud süütamine; loomade piinamine.

Üldiselt võetakse mõiste vägivaldsed kuriteod alla kokku tahtlik tapmine ja kehavigastuste tekitamine, röövimine, vägistamine ja seksuaalvahekorda sundimine.

Seega mõistetakse vägivaldse kuriteo all eelkõige inimese vastu suunatud agressiivset tegu.

Juba mõned aastad on vähemalt meedia poolt märgatud eriti noorukite kuritegevuse alal – edasi aga kuritegevuses üldeldse – käitumise muutumist brutalsemaks. Selle all mõeldakse noorte seadusrikkujate hulgas levinud „vägivalla trendi“, sagenenud tulirelvade kasutamist, pangarööve ja pantvangivõtmisi ning uue nähtusena vägivalla kasutamist demonstratsioonide käigus, immigrantide vastu suunatud vägivaldade ja poliitilist terrorismi.

Kui vaadelda etteavatsetud tapmisi, vabaduse võtmisi, kehavigastuste etteavatsetud tekitamisi, röövimisi ja vägistamisi ühtekokku, on näha, et:

- ▶ kui vaadata üle aastakümnete, on märgata teatud tõusu, mis jääb aga veel alla kasvule kogu kuritegevuse osas ja et alates 1997. aastast arvud enam ei kasva;

- ▶ selliste kuritegude kvantitatiivne suhe teistesse kuriteogruppidesse on suhteliselt tühine.

1965 a moodustasid vägivaldsed kuriteod 6,5% kõigist registreeritud kuritegudest, 1990. aastal oli see arv 6,9%, 2000. aastal 6,4%, 2004. aastal 7,5% (vt ka Pfeifferi artiklit 3. peatükist).

4.8. Majanduskuriteod

Majanduskuriteod on mõiste, mis koondab enda alla terve rea erinevaid kuritegusid. Vastavalt erinevad oma motiivide poolest ka kurjategijad. Väikese vähetulusa töökoja omanik, kes vahetab veel üsna korras oleva pesumasina „mustalt“ uue vastu, võib teha seda üksnes hädavajadusest kindlustada töökoja ellu jäämine. Samal ajal kui hästi mineva praksisega hambaarst, kes valib näiteks kallima viisi hamba parandamiseks kui meditsiinilised näidustused seda ette näeksid, juhindub pigem saamahimust, suurettevõtte määndžer, kes osaleb turu illegaalses jaotamises, tahab suurendada oma ettevõtte majanduslikku võimu.

4.8.1 Kurjategijad ja kuritegude liigid

Ajalooliselt pöördus avalikkuse tähelepanu majanduses toimuvatele seadusrikkumistele 1939. aastal tänu ameerika sotsioloogile Shuterlandile, kes võttis kasutusele termini „White-Collar-Criminality“ (= valgekaarde kuritegevus). Selle all mõtles ta seadusrikkumist,

- ▶ mille paneb toime lugupeetud isik,
- ▶ ühiskonna poolt respektseeritud,
- ▶ oma kutsealase tegevuse raamides.

Sellega seadis ta vastukaalu tol ajal valdavale arvamusele, et kuritegusid sooritavad eelkõige ühiskonna alumiste kihtide liikmed (= Blue-Collar-Worker).

Kaasajal mõistetakse (Schwind, 2003) majanduskuritegude all laiemas mõttes:

- ▶ kõiki seaduse- või korravastaseid tegusid, mis
- ▶ tehakse majandustegevuses ja
- ▶ kuritarvitavad majanduselus vajaliku usaldust,
- ▶ põhjustavad isiklikku kahju ja riivavad selle kaudu avalikkuse huve.

Kindlaks tehtud kurjategijate sotsiaalprofiilis leiti Schwindi (2003) järgi järgmised tunnused:

- ▶ sotsiaalne integratsioon: enamasti isikud, kes on ühiskonnas täielikult kohanenud;
- ▶ kuuluvus sotsiaalsesse kihti: põhiliselt keskmine ja kõrgem keskkiht;
- ▶ sugu: täiesti ülekaalukalt mehed;
- ▶ vanus: enamasti üle 40 aasta;
- ▶ perekonnaseis: enamasti abielus;
- ▶ haridus: hea;
- ▶ elukutse: enamasti iseseisvad ettevõtjad või seltside või äriühingute eestseisuste liikmed;
- ▶ eelnev karistatus: ca kolmandik on eelnevalt karistatud, neist umbes pooled sarnase asja eest.

Schneider eristab 1987. aastal järgmisi kuriteogruppe:

- ▶ Meditsiinilise toimingu õigustamatu äriobjektiks muutmine, näiteks mittevajalik operatsioon kavatsusliku ebaõige diagnoosi tõttu.
- ▶ Tasu arvestamine mittevajalike või tegemata tööde eest autoparanduses.
- ▶ Eksimised keskkonnakaitse eeskirjade vastu; näiteks õhu- ja vee reostamine, pinnase reostamine õli või keemiliste ainetega.
- ▶ Ei peeta kinni töökaitse ja noorte töökaitseadustest.

- ▶ Kodu- ja välismaiste poliitikute mõjutamine majandusettevõtete kaudu, valuutaeeskirjade rikkumine, maksudest kõrvale hoidmine, subventsioon, tollieeskirjade rikkumine.
- ▶ Ebaausad turunduspraktikad; näiteks hinna alla löömine, illegaalne turgude jagamine, kaubamärkide ja autoriõiguste kahjustamine, ärisaladuste reetmine, tööstusspionaaž, piraattooted.
- ▶ Tehnoloogia rikkumine tööstuses; ohtlike autode, autorehvide, seadmete, tervisele ohtlike toidukaupade ja ravimite tootmine ja müük ning kaupade võltsimine.
- ▶ Seeriapettused; näiteks automaatide, kirjutus- ja õmblusmasinate, diktofonide jm petturlik seeriaviisiline müük, kus on osaliselt kasutatud võltsitud tehnoloogiat.

Kaiser, Kerner, Sack & Schellhoss (1993) võib majanduskuritegevuse suunda ja haaret näha järgmistes kuritegudes:

- ▶ riigimajanduse suhtes korda saadetud kuriteod, näiteks maksukuriteod;
- ▶ rahvamajanduse suhtes korda saadetud kuriteod, näiteks kartelliseaduse rikkumine, panganduse ja börsikuriteod;
- ▶ tootmiskuriteod, näiteks vaba konkurentsi vastu suunatud teod;
- ▶ üldsuse ja tarbijate vastu suunatud kuriteod, näiteks toiduainete seaduse rikkumine.

Einsberg (2000) viitab sellele, et kuna need teod on seotud äriga, puudub neil enamasti afektiivne tunnus.

4.8.2 Ulatus

Üldiste hinnangute järgi peavad kahjud olema tohutud. Ekspertarvamuste kohaselt avastatakse vaid iga kümnes majanduskuritegu ja neist vaid iga neljanda või viienda puhul esitatakse süüdistus. Registreeritud alal moodustavad majanduskuriteod vaid 1,5%, kuid see moodustab peaaegu 60% kogu kuritegevuse poolt põhjustatud (materiaalsetest) kahjustest. Tegelikult tuleb kahjude hindamisel arvestada ainult pimehinnanguid, kuna majanduskuritegudel on suur latentne ala ja võitlus nende vastu raske, sest osavalt kasutatakse ära majanduselu reguleerivate seaduste nõrku kohti, mistõttu on raske leida kuriteoteokoosseisu ja selle kummutamise võimalused on suured. Saksamaa rahandusministeerium hindas näiteks 2000. aastal üksnes musta tööjõu kasutamise tõttu laekumata jäänud maksude ulatuseks 65 miljardit eurot.

Järgnevas ajaleheartiklis tuuakse võrdlusena tööministeeriumi hinnangud.

Tuleb karmistada võitlust musta tööjõu kasutamisega Valitsus ähvardab kuni 300 000 eurose trahviga

BERLIIN * Võitluses musta tööjõu kasutamise vastu panustab valitsus üha tugevamini hirmutamisele. Peale vabaduskaotuse peavad ka trahvisummad tulevikus tõusma kuni 300 000 euroni – paneb eile esitatud seaduseelnõus ette Berliini tööministeerium.

Musta tööjõu kasutamise mahtu hinnatakse praegu juba 350 miljardi euroni aastas – see moodustab 16% sisemajanduse ametlikust kogutoodangust. Asjaolu tingib sissemaksete vähenemise sotsiaalkindlustusse kokku umbes 113 ja töötukassasse 47 miljoni euro võrra.

Kogu Saksamaal on illegaalse töötamise eest trahvitud möödunud aastal 340 000 juhul. 158 000 juhtumil korral ulatus nende kogusumma umbes 158 miljoni euroni. Uued rahatrahvid peaksid selle pahe juba rohujuure tasandil hävitama. * AP

Werler Anzeiger, 23.2.2002

4.8.3 Vastumeetmed

Riigi poolt on võimalik koostada vastuabinõuna uusi seadusi nagu näiteks Väärtpaberiseadus aastast 1994, mis käsitleb niinimetatud siseinfo kasutamist väärtpaberitega kauplemisel. Peale selle luuakse politseis majanduskuritegudega võitlemise eriteenistusi. Erasektoris on preventiivsete abinõudena ette nähtud tarbijakaitseorganisatsioonid, tarbijaühistud ja krediidikaitseorganisatsioonid.

Üheks näiteks trahvide määramise kohta on järgnev artikkel.

Rekordtrahv kuueliikmelisele tsemenditootmiskartellile

BONN (RP/rtr). Rekordilise 660 miljoni eurose trahviga karistas kartelliamet aastatepikkuse hinnakokkulepete eest kuut Saksamaa juhtivat tsemendi- ja betoonitootmisettevõtet. Trahv on määratud kuuele ettevõttele hinnakokkulepete, hangete suuruse ja muudel aladel sõlmitud ebaseaduslike kokkulepete eest, ütles kartelliameti president Ulf Böge eile Bonnis. Üle kolmandiku trahvisummast lasub HeidelbergCementil, kes aga kaitseb end nii süüdistuste kui trahvi maksmise eest.

Kartelliameti hinnangul on need tsemendifirmad aastakümneid jaganud omavahel Saksamaa turgu ja hoidnud hinnad kunstlikult kõrged. Kahju kannatanud on Ida-Saksamaa regiooon, Westfalen, Põhja- ja Lõuna-Saksamaa. Konkurents oli peaaegu täielikult välistatud, lausus Böge. Hinnad olid tõstetud ühele tasemele, mis vaba konkurentsi tingimustes oleks olnud täiesti välistatud. Tarbijad kannatasid aga tugevat kahju.

Suurim üksik trahvisumma, mille peab maksma HeidelbergCement AG ulatub üle 250 miljoni euro. Kõige vähem peab maksma Readymix (Ratingen, 12 miljonit eurot). HeidelbergCement lükkas taas süüdistused tagasi ja tahab esitada protesti. „Meie poolt tekitatud olukord ei õigusta mingil kombel selliseid absurdselt kõrgeid trahvisummasid. Teadaolevalt ei arvestanud kartelliamet meie seletustega ja järgib vaid oma eelnevalt kujundatud arvamust,” väidavad ettevõtjad. Oluliste punktide kohta ei oleval mingit tõendusmaterjali.

KARTELLID E HITUSES

1994: Brüssel määrab 33 tsemenditootjale, kaheksale rahvusliku ja Euroopa Liidu tsemenditööstusele trahvi 474 miljoni marga ulatuses.

2001: Seni kõige ulatuslikuma abinõuna määrab Saksa Kartelliamet kokkulepete tõttu transportbetooni 69 ettevõtjale ja 51 ärijuhile karistusena trahve kokku 370 miljoni marga väärtuses.

2002: Neli Euroopa ehitusmaterjalde tootjat – sealhulgas saksa Knauf-Kontsern – peavad maksma trahvi peaaegu pool miljardit eurot.

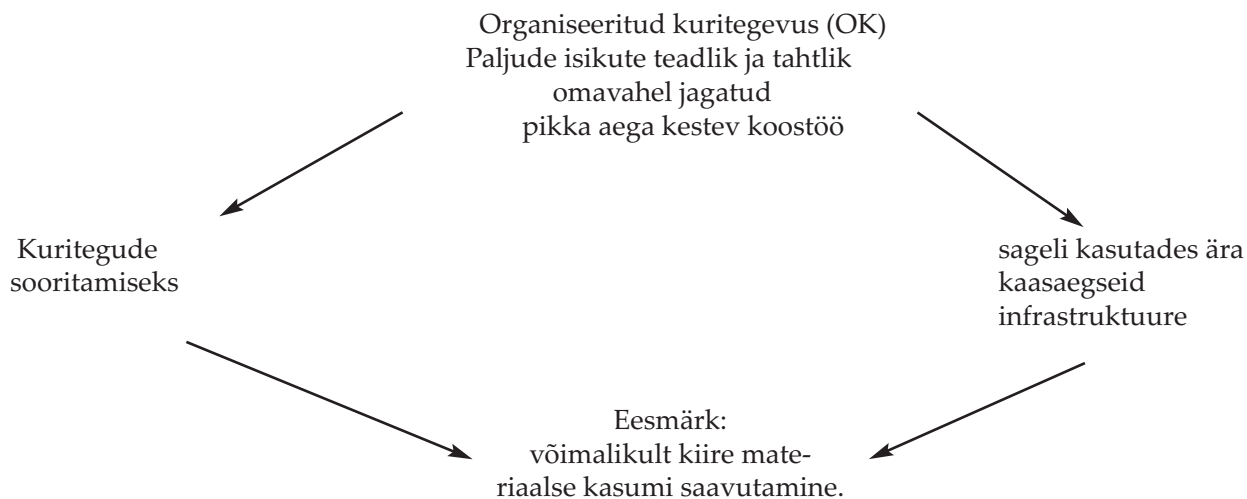
Rheinische Post 15.4.2003

4.8.4 Iseärasused karistuse täideviimisel

Arvestades ülaltoodud majanduskurjategijate sotsiaalse profiiliga, võib arvata, et ise tunnevad nad end pigem oma kutsetöö raames seadusi rikkuvate aumeestena kui kriminaalkurjategijatena. Neil on ka vastavad käitumiskompetentsid: konfliktivõimekus, suhete loomise oskus, saavutusvajadus ja oskus oma elu planeerida. Osa majanduskuritegudest, eriti juhul, kui personaalne distants kurjategija ja ohvri vahel on väga suur, hinnatakse ümbritsevate inimeste poolt „häraskuritegevusena”, näiteks väärtustatakse mustalt töötamist või maksudest kõrvale hoidumist ja mõnikord - eriti, kui seda tehakse väga osavalt - lausa imetletakse mitmesuguseid kapitalipettusi (vt ka konspekti Lõpukursuse osa, Viktimoloogia).

Enamasti karistatakse neid kuritegusid rahatrahvidega. Juhul, kui rakendatakse vabaduskaotust, on tänu nende sotsiaalsele integreeritusele, alluvusele vanglareeglitele, sageli esmakordele karistatusele ja võimekusele ise elatist teenida, võimalik suunata nad avavanglasse. Ka tuleb kõne alla nende ennetähtaegne vabastamine. Vangistus kui selline ja selle tagajärjed sotsiaalsele ja tööalasele keskkonnale on resotsialiseerumiseks suurema kaaluga kui vanglasisesed kohtlemisvõimalused.

4.9. Organiseeritud kuritegevus

Selline definitsioon, milleni jõuti koostöös rahvusvaheliste politseijõududega, toob nähtavale, et organiseeritud kuritegevus puudutab küll illegaalset majanduselu, kuid on näiteks rahapesu kaudu alati ühenduses legaalse majandusega. Nii on selgunud, et kui OK püüaks oma raha näiteks Milano börsilt välkkiirelt välja viia, oleks oodata kogu börsi kohest kokkuvarisemist mitte üksnes Itaalias, vaid ka teistes maades.

OK on pika ajalooga. Selle edu oluliseks nurgakiviks sai USAs 20. sajandi alguses kehtestatud keeluseadus. Ajutine alkoholi keeld, mille tagajärjena hakkas lakkama selle illegaalne valmistamine ning turustamine, pani majandusliku aluse organiseeritud kuritegevuse ärilisele edule.

Täna on OK finantsvõim tohutu. Üks politsei õpikutest väidab OK käibeks 1997. aastal 350 miljardit USA dollarit, see on oluliselt enam, kui kogu SLV riigieelarve kokku. Suurim osa sellest, veidi enam kui kolmandik, tuli nii varem kui ka praegu kauplemisest illegaalsete narkootikumidega. Teisele kohale platseerub majanduskuritegevus. Edasi tulevad inimkaubandus, relvaäri, kaitseraha väljapressimine ja muud alad, kus raha liigub.

OK pikk ajalugu näitab, et üksnes kriminaalõiguslike vahenditega ei ole siiani olnud võimalik OK peatada ja arvatavasti ei õnnestu see paremini ka tulevikus. Arvuliselt on politsei menetletud juhtumite arv olnud aga alates 90ndate keskpaigast suhteliselt konstantne. See tähendab, et OK ei ole võimalik tõkestada kriminaalõiguslike meetmetega nii kaua, kui eksisteerivad vastavad turud (= tarbijate nõudlus); viimastel aastatel ei ole toimunud ka mingit plahvatuslikku OK tõusu.

4.9.1 Organiseeritud majanduskuritegevus

Eelpool toodud OK definitsiooni üle võib vaielda. OK ongi raske defineerida, kuna selle raames sooritavad paljud erinevad inimesed erinevaid kuritegusid, mille kohta ühise nimetaja leidmine definitsioonis on võimalik vaid osaliselt. See definitsioon on orienteeritud OK ilmnemiskujudele.

Alternatiivina on võimalik OK defineerida ka põhjuste alusel. Selle järgi on OK põhjuseks teatud inimlike vajaduste rahuldamine, mida ei ole võimalik rahuldada legaalsel teel (näiteks relvad, narkootikumid, illegaalsed õnnemängud). Kui ühelt poolt õnnestub hoida nõudlust selliste asjade järele piisavalt kõrgel ja teiselt poolt õnnestub illegaalsetel „firmadel“ (maffia) hoida kauplemine selliste asjadega monopoolselt enda kätes, on eeldused OK tegutsemiseks loodud. See tähendab, et OK saab tegutseda teatud turukonstellatsiooni tingimustes.

Majanduslikult tekib monopol alati siis, kui kaupade tootmiseks on vaja teha suuri kulutusi (tehnikat, kvalifitseeritud tööjõud, rahvusvahelised sidemed). Sellisel juhul tekib erinevate firmade vahel konkurents, mille tulemusena jäävad neist lõpuks alles ainult üksikud. OK tingimustes on need näiteks üksikud narkokartellid, mis valitsevad kogu „turgu“. „Võitja“ määrab ära see, kes oma majandusliku võimsuse tõttu suudab kaupade tootmisse enam investeerida ja väiksemad pakkujad lihtsalt välja tõrjuda.

Edasine OK vahend monopoolse seisu saavutamiseks on organisatsiooni valmisolek ja võimekus ületada kriminaalõiguslikke piire. See tähendab, et OK eriti intensiivne ja efektiivne jälitamine soodustab monopolide teket. Kuna monopolist valitseb turgu, võib ta seadusrikkumisest tulenevad võimalikud kahjud kaupade maksumusse juba eelnevalt sisse planeerida ja kujundada hinnad sellisteks, et ta oma kasumi igal juhul kätte saab.

Tõsiasi, et OK on paljudel aladel monopolistide pärusmaa, on palju tahke, mida siinkohal ei ole võimalik käsitleda ja mida pole jõutud veel ka piisavalt uurida. Selge on aga see, et võitlus OK vastu ainuüksi kriminaalõiguslike vahenditega viib vaid hindade edasise tõusuni ega vähenda sugugi kuritegude arvu. See on võimalik vaid koostöös tarbijate huvide uuringutega. Senikaua, kui tarbijad ei saa või ei taha mõnest kaubast loobuda, nõustuvad nad ka kõrgemate hindadega. (Näide legaalsest majandusest: millist suitsetajat peatab sigarettide hind?) Illegaalsel narkootikumiturul võib see avalduda näiteks tootmise suurenemisena. Neist seisukohtadest lähtuvalt tuleks tarbijad illegaalselt turult ära tõmmata, luues kõrvale legaalse turu. Uimastialal oleks selle näiteks mõnede narkootikumide legaliseerimine või ainete kontrollitud jagamine tugevatele sõltlastele. Oluline on potentsiaalsete klientide turust eemale hoidmine näiteks selgitustöö abil laste ja noorukite seas.

4.10 Varavastased kuriteod

Suurima osa PKS võtavad enda alla varavastased kuriteod. Seda peegeldavad nii teada olevad arvud kui ka latentse ala uuringud. Mõiste alla „varavastased kuriteod“ on kokku võetud lai spekter erinevaid kuritegusid. Paljusid neist tegudest karistatakse rahatrahvi või lühikese vanglakaristusega, mis sageli asendatakse kriminaalhooldusega.

4.10.1 Erinevad liigid

Saksamaa sise- ja justiitsministeeriumi julgeolekuaruande kohaselt tuleb varavastaste kuritegude all mõista:

- ▶ vargused ilma raskendavate asjaoludeta (näiteks vargused kaupluses, retseptibankettide vargused uimastite hankimiseks, suurloomade vargused jne);
- ▶ vargused raskendavatel asjaoludel (näiteks vargus sissemurdmisega elamutesse, vargused autodest, kunsti- ja sakraalesemete vargus jne);
- ▶ võltsimised ja pettused (kaubapettus, väärtpaberipettus, palgapettused, dokumentide võltsimine, raha ja väärtpaberite võltsimine jne).

Eisenberg eristab selle delikti all omastamist, varjamist, vara rikkumist, süütamist.

4.10.2 Ulatus ja kurjategijad

Vargused ja pettused moodustavad umbes ⅔ kogu politsei kriminaalstatistikast. See tähendab, et need mõlemad kuriteoliigid määravad kuritegevuse taseme kõrguse registreeritud alal. Kui näiteks oleks vähem registreeritud kauplusevargusi, mis moodustavad umbes 40% kõigist lihtsatest vargustest, langeks ka nähtava kuritegevuse tase. Tegelikult ongi viimaste aastate jooksul kauplusevargused vähenenud. Selle põhjuseks on laiem elektrooniliste turvavahendite kasutamine. Avastamise protsent on siin väga kõrge, sest vargad on enamasti juba varem tuntud. Sellel kuriteoalal on tegevad nii naised, mehed, noorukid, lapsed kui ka pensionärid, ja seetõttu võib oletada, et kuriteo latentne ala on samuti väga lai. Hinnangute järgi teatatakse aga vaid 5 – 10% kõigist vargustest.

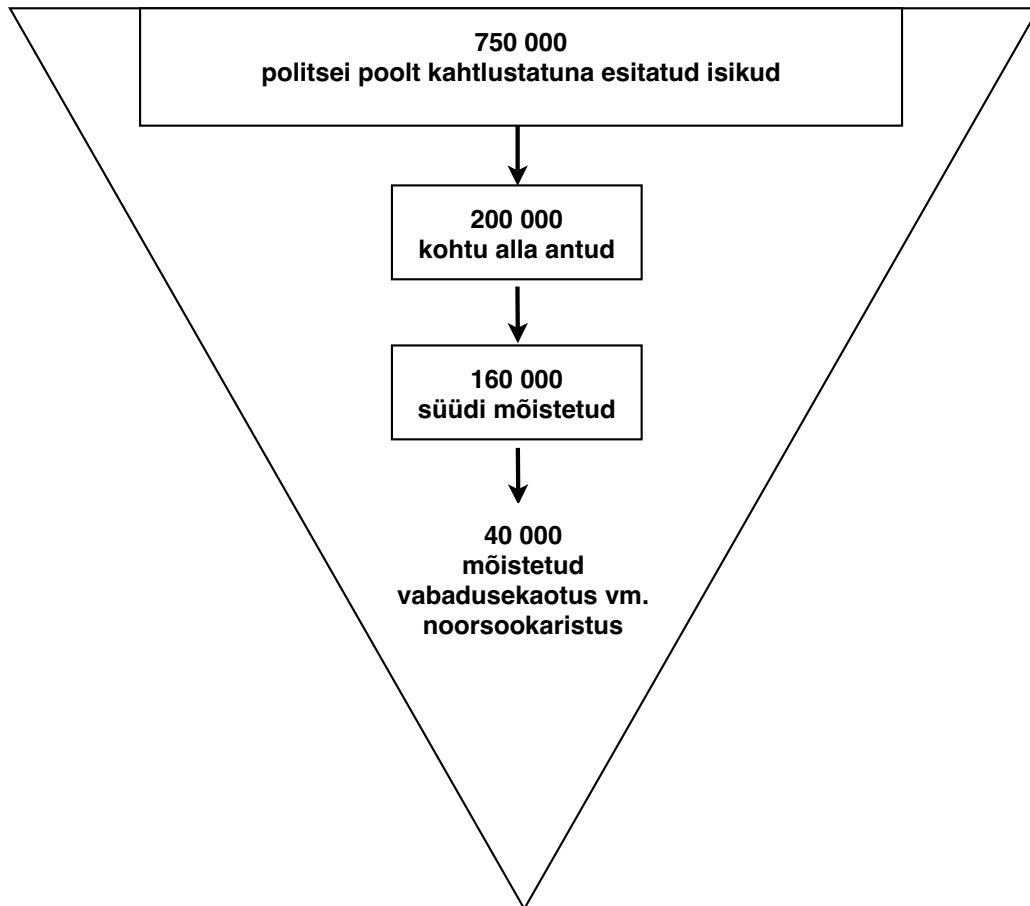
Käsitledes „vargusi raskendavatel asjaoludel“, teatatakse siin põhiliselt autodes olnud väärtasjade, autosade ja jalgrataste vargusest. Vargused autodest vähenevad viimastel aastatel tänu paremate varguskaitse süsteemide kasutamisele. Samuti on vähenenud sissemurdmised eluruumidesse. Varavastaste kuritegude suure arvu tõttu on ka nende tekitatud kahjud suured. Näitena selle kohta võib tuua järgneva artikli, kus tuuakse ära hoonetele grafitite joonistamise ja kauplusevarguste tõttu tekitatud kahjusummad.

Suured on kahjusummad ka ametikuritegude tagajärjel. Siin on tegemist peamiselt kauba- ja kaubakrediidipettuste ja pettusega kaardi- ja internetipangamaksetes. Walter viitab sellele, et pettuse pärast karistatute hulgas on naisi üle kahe korra enam kui mehi.

Umbes 20% varanduslikest rikkumistest langeb avaliku linnalähedase liikluse alale. Esimese perioodilise julgeolekuaruande andmetel pärinevad eksijad siin kõigist ühiskonnakihtidest. Igal juhul võib arvata, et ühele osale „jänestest“ on selline käitumine sihipärane.

4.10.3. Iseärasused karistuse täideviimisel.

Enamasti karistatakse neid kuritegusid, v.a vargused raskendavatel asjaoludel, pigem rahatrahvi või tingimisi karistusega. Schwind kirjeldab järgmisi filtreerimisastmeid:

See vastab ka vanglate kogemusele: enamus selliste kuritegude pärast vahistatuid kannavad asenduskaristust või tingimisi karistust kriminaalhoolduse järelvalve all. Kinnipeetavate isiklike toimikute keskregistri väljavõtetest võib aga näha, et varavastased kuriteod on eelnevate karistuste hulgas üks sagedasemaid. Vargused ja vara rikkumised kujutavad endast tüüpilist algust noorukite kuritegelikul teel. Peale selle sooritavad suure osa varavastaseid kuritegusid sõltlased selleks, et saada uut annust uimastit.

5 ERINEVATE ÜHISKONNAGRUPPIDE KRIMINAALNE AKTIIVSUS

5.1 Noorukite kuritegevus

Võrreldes täiskasvanutega on noorukitel eriline oht sattuda kuritegevuse sfääri. Noorukieas, mis tähendab üleminekut täiskasvanuks, toimub eriti palju muudatusi ja „uute teede“ otsing võib sealjuures lõppeda ka kriminaalse teoga.

Noorukitele on iseloomulik pisikuritegevus. Sagedasemad on poevargused ja autode ärandamised. Eriline vorm on „kambakuritegevus“. Siin võib seadusrikkumine saada grupi mingite väärtusnormide (julguseproov) proovikiviks.

Tõsiasi, et täiskasvanute üldine kriminaalus on noorukite omast väiksem, räägib sellest, et osa kriminaalsusest n-ö kaob iseenesest. Inimesed muutuvad vananedes „mõistlikumaks“ ja vähem riskialtideks.

Noorukite kuritegevus peidab endas siiski ohtu sattuda varakult „kriminaalse karjääri“ teele: nooruses alguse saanud kriminaalne käitumine jätkub ka täiskasvanuna.

Teine perioodiline julgeolekuaruanne juhatab sisse noorsookuritegevuse teemasse:

Lühikokkuvõte

Ühiskonna valikgrupid ehk kuritegelikud grupid

Lapsed ja noorukid kurjategijate ja ohvritena

Lühikokkuvõtte kirjutisest laste ja noorukite kui kurjategijate ning ohvrite kohta.

Noorukite hulgas esineb üha sagedamini karistusseaduslikult relevantset käitumist – eriti juhuslikke ja piisivargusi, kuid ka kehavigastuste tekitamist. Pärast kriminaalstatistika sisseseadmist – see tähendab juba üle saja aasta – võib seda täheldada kogu läänemaailmas. Ligikaudu 10 – 12 aasta vanuses hakkab lastel kasvama kergemate normkäitumise rikkumiste arv, mis saavutab oma kõrgpunkti umbes 17 – 18 aastaselt ja hakkab pärast 20ndat eluaastat aegamisi taas langema. Tüdrukutel algab see pisut varem ja kulgeb madalamal nivool, kui poiste puhul. Latentse ala arvud näitavad, et delikventse käitumise tipp saabub pisut varem kui avalikuks tulnud ala arvud sellest märku annavad, kuid vanusegrupid on ka latentsel alal samad.

Nii kodu- kui ka välismaised uuringud kinnitavad, et noorukite kuritegelik käitumine on ülekaalukalt episoodiline. See piirdub ühe kindla arengulõiguga ning esineb kõigis sotsiaalsetes kihtides ja statistilise fenomenina võib seda nimetada „normaalseks“. Vaadeldes põhjuseid, pole siin tegemist ei häirete ega oluliste kasvatuslike puudujääkidega. Pigem on ajutised kriminaalse käitumise vormis esinevad normist kõrvalekalded adolestsentsi normide õppimise protsessi ootuspärased saatjad. Seega ei tohiks laste ja noorukite kõrvalekaldeisest käitumisest teha järeldust, et need inimesed jäävad delikventseteks ka pikemas perspektiivis. Suurema osa juhtumite puhul – ka ilma riikliku sekkumiseta – see nii ei ole.

Ent ometi – kuigi oluliselt harvemini – võib sellest välja kasvada pikk kestev kriminaalne karjäär ja seotus sagenevate ning raskemaks muutuvate kuritegudega. Hulk pikaajalisi kriminoloogilisi uuringuid tõendavad selliste noorte olemasolu, kes pikki aastaid – sageli keskmise või hilise täiskasvanueani välja – käituvad delikventselt. Sellisel arengul on oma kindel muster ja see viib massilise, pikaajalise kuritegevuseni.

Uuringutega on tõestatud, et ükski üksik omaette alati vaid mõõdukat toimet avaldav tegur ei ole relevantne. Otsustavaks saab riskifaktorite kumuleerumine ja vastavate, õigeaegselt rakendatud kaitsvate ja puhverdavate mõjurite puudumine. Elukõige tuleb rõhutada – isiksuslike omaduste ja temperamendifaktorite kõrval – perekonna mõju sotsialiseerumisprotsessile, eriti ema-lapse suhet ja vägivallakogemusi perekondlikus lähiruumis. Just seal arenevad tihedad seosed ohver-olemise ja süüteo vahel. Elukõige on kõrgendatud risk sattuda pikaajalisele kriminaalse arengu teele neil noorukeil, keda lapsena ei toetatud piisavalt, kellele esitati liiga kõrgeid nõudmisi ja kes ise olid vägivalla ohvrid. Seega vajavad lapsed ja noorukid meie kõrgendatud tähelepanu ning hoolt mitte niivõrd kurjategijatena, kuivõrd palju enam ohvritena.

Selles seoses omavad suurt tähtsust ka sotsiaalsed raamtingimused täiskasvanuks saamisele. Just ümbrus määrab, millisel määral need individuaalsed ja/või perekondlikud riskifaktorid realiseeruvad tegeliku kriminaalse käitumisena. Siiski ei ole veel täiesti selge, millised faktorid on määravad pikaajalise kriminaalse karjääri katkestamiseks ja sellest välja astumiseks. Kuigi uuringute alusel on piisavalt selge, et selline välja astumine on võimalik ka veel suhteliselt hilises eas.

Perekondlike faktorite kõrval on noorukite kuritegeliku käitumise arengule olulise tähtsusega perekonna sotsiaalne staatus. See on seotud paljude järgnevalt vaadeldavate teguritega. Sotsiaalne staatus mõjutab perekonna jõudlust anda lastele haridust, mis sotsiaalmajanduslike raskuste tõttu võib olla oluliselt piiratud.

Üheks eriliseks teguriks on ka migratsioonikogemus ja sellega seotud integreerumise raskused, mis võivad kahjustada laste ja noorukite arengut. Nii kehtib siimaani seos, et migrantide perede lapsed on oma haridusvalikutes oluliselt tagasihoidlikumad. See migratsiooniga kaasnev probleem on tihedalt seotud peresisese vägivalla fenomeniga, mida migrantide peredes tuleb ette tunduvalt sagedamini. Niisugused raskused loovad pinnase, kus ka veel praegu väga sageli sooritavad eriti vägivaldseid kuritegusid sarnase taustaga noorukid ja täiskasvanud.

Üheks oluliseks teguriks, mis mõjutab noorte inimeste registreeritud kuritegevuse pilti, st pilti, mis niikuinii nähtavale tuleb, mõjutab soodsalt normide õppimist ja puhverdad ebasoodsa arengu riske, on viimastel aastatel jõudsalt tekkinud ja edenenud noorte kriminaalsust ja vägivaldset käitumist ennetavad initsiatiivid.

Kogu Saksamaa ulatuses näitab politseistatistika laste ja noorukite sooritatud varavastaste kuritegude selget vähenemist. See erineb järsult noorukite sooritatud ja politsei poolt registreeritud vägivallakuritegude tõusu tendentsist.

Vägivallakuritegude kategoorias on näha väga erinevaid õigusrikkumisi, mille puhul on ära tuntav divergentne tendents. Nii alaneb avalikuks tulnud alal raskete vägivallategude - tapmised, röövimised – hulk. Sagenevad seevastu lihtsad ja kvalifitseeritud kehavigastused, mis summeerituna moodustavad politsei jaoks suurima osa vägivallakuritegudest. Edasi näitab suurenemist registreeritud eksimised uimastiseaduse vastu, kus esikohal on cannabise omamine.

Politsei- ja kohtustatistika kontrastide suurenemine ühelt poolt ja avastused latentsel alal teiselt poolt lubavad teha järelduse, et 1990ndate aastate teisel poolel on noorukite kuritegevus lihtsalt tulnud enam päevavalgele. Seega ei räägi politseistatistika suurenenud arvud mitte kuritegevuse tõusust, vaid avalikuks tulnud ala laienemisest.

Empiirilisel ei ole sedastatav ka õigusrikkumiste kvalitatiivne teravnemine, s.o nende raskusastme tõus. Nii näitavad kõik latentse ala uuringud hoopis noorukite vägivallakasutuse vähenemist. See puudutab nii käitumist kooli kontekstis kui väljaspool seda.

Niisuguse trendi jätkuna satub järelikult- ja kohtuorganite vaatevälja üha enam vähetähtsaid juhtumeid. See tõttu alaneb aegamisi ka registreeritud alaealiste seadusrikkujate keskmine vanus. Tulemuseks on, et politseis registreeritud ja kohtute poolt süüdi mõistetud noorukite arv on hakanud teineteisest erinema, sest üha enam rakendatakse meetmeid, mis ei ole kohtu pädevuses.

Ühe erandina noorukite delikventse käitumise vähenemise tendentsi juures on märgatav mõnuainete tarbimise kasv. Siin tõendavad ka latentse ala uuringud noorukite kasvavat kontakti eelkõige kanepiga. Siiski on esiplaanil vaid lühiajaline kasutamine; pikaajalise mõnuainete kasutamise sagedus tõusutendentsi ei näita.

Olulise tausta sellele viimaste aastate dünaamikale moodustab uuenenud hinnang vägivallale. Nii ei aktsioneerita vägivalda enam kasvatusvahendina. Samuti väheneb vägivalla pooldamine konfliktide lahendamise vahendina noorte endi hulgas. Nähtus kehtib nii noorukite kui ka nende usaldusisikute kohta. Sellised seisukohad toovad kaasa ka kõrgendatud tähelepanu nimetatud fenomenide suhtes. Edasi on ministeeriumide eeskirjad tekitanud olukorra, kus vägivallajuhtumeid koolis võetakse käsitlesele tunduvalt sagedamini kui varasematel aastatel.

Veel üheks tähtsaks teguriks tuleb lugeda noorukite kriminaalpreventsiooni positiivset arengut. Viimastel aastatel on terve hulk lastele ja noorukitele suunatud preventsoonimeetmetest kas ümber vaadatud ja uuesti katsetatud või võetud kasutusele palju laiemal alal. Preventiivsed meetmed on suunatud peamiselt vägivallategude, kuid ka ekstremismi, võõravaenulikkuse ja uimastite kuritarvitamise vastu.

Tugevdatud preventiivsed meetmed käivad käsikäes regulaarse kõrgendatud tähelepanuga nimetatud õigusrikkumiste suhtes. Need tõstavad üldist teadlikkust probleemidest ja sellega koos ka nende seadusrikkumiste avalikustamist ja märkamist. Kogutud andmed kinnitavad sellist arengut.

Nii kohalikud kui ka rahvusvahelised pikaajalised uuringud viitavad sellele, et olulisi „kriminaalse karjääri“ riskifaktoreid võib kohata juba varastes arengufaasides ja ka lahti hakkavad nad end kerima juba sealt alates. Teaduslikust küljest tähendab see, et preventiivsete meetmete rakendamine on vajalik juba alates koolieelsest east. Selleks on vaja selgitada välja riskipered ja tegelda nendega, toetades ning mõjutades nende laste arengut positiivselt. Rahvusvahelised kogemused ja hinnangud sellisele tegevusele on väga julgustavad. Saksamaal on nii praktika kui ka uuringud alles suhteliselt varases staadiumis ja vajavad arenguks aega.

Kuritegevuse ulatuse ja struktuuri arengute kohta on veel vähe meie enda uuringuid, mis koos registreerimata juhtumitega pimealalt võiksid valgustada viimastel aastatel toimunud muutusi. Õhuke infobaas viitab sellele, et ka siin on toimunud tagasimineku. Uuringuid on tehtud eelkõige laste kuritegevuse institutsionaalseks käsitlemiseks. Keskse kohal on leid, et politsei ja lastekaitse koostöö vajab tungivalt parenemist. Erinevates kommuunides ja liidumaades on juba asutud koostama vastavaid mudeleid ja plaane.

Teaduslikust küljest on edaspidiseks soovitatavad sellised preventsoonimeetmed, mis arvestavad võimalikult varaste riskifaktoritega, mida rakendatakse juba väikelapse- ja eelkoolieas. Saksamaal on olemas hulk teaduslikult hästi põhjendatud lastele, vanematele, lasteaedadele ja ka koolidele suunatud programme, mis teevad preventsoonitöö võimalikuks juba varases eas. Peale nende universaalsete meetmete tuleb tähtsaks pidada ka suunda, et üles otsida riskidega koormatud pered. Selliste kontseptsioonide eduläbiviimiseks rahvusvahelised kogemused on väga julgustavad. Ka Saksamaa praktika ja uurimused on asunud selle kallale. Plaanid on veel küll suhteliselt varases staadiumis ja nende efektiivsus vajab katsetamist ning hindamist.

Välismaalaste kuritegevus Otsitakse sisserändajaid

Kõrge integratsioon on oluline. Aga sisserände suurenemine Saksamaale on veel palju vajalikum.

Aastal 2004 immigreerus Saksamaale 780 000, emigreerus 698 000 inimest. Küsimusele, milline rahvus moodustab suurima osa sisserändajatest, vastaks enamuse sakslasi arvatavasti, et türklased. Tegelikult on türklased selles statistikas alles kolmandal kohal, esimesel kohal on sakslased ise, teisel poolakad. Kõik need arvud pärinevad liiduvalitsuse kahe nädala eest ja üsna märkamatuks jäänud 2005. aasta migratsiooniaruandest.

Statistika räägib hoopis teist juttu, kui ajalehtede karjuvad pealkirjad „vaeste pealetungist Euroopasse“ või debatid ebapiisava integratsiooni üle: tegelikult puudub sisseränne Saksamaale juba aastaid. Pidades silmas massilist tööpuudust ja hirmu paralleelühiskonna kujunemise ees, võivad paljud kodanikud ja poliitikud seda fakti teatavaks võttes kergendatult hingata. Hurraa, üks probleem vähem!

Ahenev Saksamaa

Tegelikkuses tähendab see hoopis, et meil on üks probleem juures. Isegi siis, kui toetused vanematele ja parenenud lastehoiu tingimused tõepoolest suudavad tõsta sündivust 1,4-lt 1,7 lapseni naise kohta – mis oleks ennenägematu edu – jääks sündide absoluutarv põlvkondade vähenemise tõttu ikkagi ebapiisavaks. Elanikkonna arengu keskmised stsenaariumid, mis arvestavad Saksamaal toimuvat elanike arvu pidevat vähenemist, kalkuleerivad sisserändajate minimaalseks hulgaks neto 200 000 inimest aastaks. Kui see aga läheneb nullile, seisab ühiskonna ja majanduse ees lisaprobleem.

Meie mulje Saksamaast kui väljarändajaid ligi tõmbavast maast baseerub kahel suurel migratsioonilai-

nel: nn võõrtöölised 60ndatel ja varastel 70ndatel aastatel, massilised asüülitaotlejad ja väljarändajad ning kodusõdade põgenikud 90ndate alguses. Ajavahemikus aastatel 1991 – 2004 kumuleerub sisse-rändajate arv 13,74 miljoni, väljarändajate arv oli aga 9,68 miljonit. See teeb sisserändajate netoarvuks umbes 4 milj inimest. 90ndate esimesel poolel oli ühiskond tööpoolest üle koormatud. Üheks hädapiduriiks sai asüülikompromiss, mis muutis esialgse põhiseadusliku garantii, et iga jälitatav tuli vastu võtta, de facto absurdiks. Tolleaegne ja tööpoolest õige arusaam oli, et täiesti juhimatut migratsiooni ei funktsioneer. 90ndate keskpaigas langes aga sisserändajate netoarv järsult. Juba alates 1997. aastast oli see alla 200 000, aastal 2004, viimasel täielikult kokku võetud aastal, tuli Saksamaale sisse vaid umbes 80 000 inimest enam kui oli sealt lahkujaid. Migrantide koguarv, s.o nii tulijad kui minejad kokku, on ligikaudu 1,5 milj, mis moodustab alla 2% elanikkonnast. Suurim osa neist rändavad EU maade vahel siia ja sinna. Migrantide bilanss koosneb praegu eeskätt isikutest, kes vahetavad ajutiselt riiki oma elukutse, õpingute või perekonna loomise tõttu. Need on isikud, kelle integreerituse pärast ei tule ülejäärgmisel nädalal muretsema hakkama.

Kui arvata välja ka poola hooajatöölised, jääb tõelisi sisserändajaid tegelikult järele üsna väike osa. Väljarändajate arv endise NSVL aladelt vähenes 2005. aastal 35 000 peale, veel 28 000st asüülitaotlejast on 2005. aastal – nagu ka eelnenud aastatel – saanud loa jääda riiki vaid väike osa. Järele sõitnud perekonnaliikmete arv on vähenenud tubli 50 000 inimese peale. Sageli vaieldud teema, kas vanemad tohivad lapsi kuni 12 või koguni 16 või 18 eluaastani järele kutsuda, on praktikas oma tähtsuse kaotanud. Türgi lastele väljastati 2004. aastal vaid 2740 viisat. Ka pilt türklasest, kes toob kohale oma naise metsikust ja kaugest Anatooliast, on statistika järgi kõike muud kui massiline fenomen. Ühe sõnaga: meil on küll integratsiooniprobleem, kuid mitte sisserändajate probleem. Sageli kasutatav väide „sisserändamine sotsiaalsüsteemi” ei leia statistika järgi kinnitust.

Seevastu on vaieldamatu, et sisserändamine on üks võimalus, kuidas vähemalt aeglustada Saksamaa kiiret raugastumist. Keskest läbi on sisserändajad oluliselt nooremad, kui maa püsielanikkond. Ainult keegi ei tegele sellega aktiivselt. Positiivsed näited nagu Green Card IT spetsialistidele, mis peale pikki kõhklusi uude välismaalaste seadusse sisse viidi, on arvuliste näitajate poolest tühised. Saabus umbes 15 000 inimest, enamus neist perekondadega.

Edukad välismaalased ei tule

Eelmise kantsleri Gerhard Schröderi soov oli meelitada kohale spetsialiste, nagu see on õnnestunud Austraalia ja Kanadal. 1974. aastal kehtivate värbamistakistuste kaotamine infotehnoloogia ja hooldavate elukutsete osas, oli üks tee. Kuid hästiasustatud spetsialistid ja ettevõtjad on hinnas igal pool ning nad saavad hoolitseda oma arengu eest ja teha karjääri ka oma kodus.

Seetõttu oleks mõttekas – kuigi kõike muud kui populaarne – mõelda tõsiselt sisserändajate nende gruppide peale, mille tõrjumisele kulutab riik seni suurt vaeva. Siin võiks esile tuua kolme gruppi: Saksamaal illegaalselt viibivad isikud, kes on tulnud siia üliõpilaste või turistidena, töötavad siin, kuid kellel pole enam mingit ametlikku luba siin viibida. Asüülitaotlejad ja põgenikud, kes on juba integreerunud, kuid kelle riigis viibimise alus on lõppenud. Ja Aafrika vaesuse eest põgenejad, kes Lõuna-Euroopa maades muidu pigem vegeteerivad kui elavad.

Me peame tundma huvi sisserändajate vastu, kes töötavad, jalule tõusevad ja oma teed minna tahavad. Integratsiooni saavutamise jaoks tähendab see vajadust soodustada siin kaua elavate migrantide suuremat seotust meie maaga, et avada nende kasutamata potentsiaal ühiskonnale ja majandusele. Aktiivne sisserändamispoliitika nagu parenenud integratsioon, vanematoetus ja paremad haridusvõimalused on investering tulevikku.

e-mail erlich.peter@ftd.de

PETER ERLICH on Financial Times Deutschland vanemtoimetaja. Tema artikleid võib lugeda igal teisel teisipäeval.

5.2 Kuritegevus sisserändajate hulgas

Saksa Liitvabariigis kannatavad välismaalastest kaaskodanikud tihti põhielanikkonna diskrimineeriva suhtumise ja eelarvamuste tõttu. Sinna hulka kuulub ka oletus, et immigrandid on „kriminaalsemad“ kui sakslased.

Tegelikult on 18 – 50 aastaste meessoost võõrtöölise kriminaalsus sama kõrge kui saksa võrdlusgrupi oma. Paljud migrantideks peetavad isikud pole aga sugugi migrandid, vaid sakslased, kelle vanemad olid välismaalased. Jaotus immigrandid/põliselanikud toimub Saksamaal igapäevaselt – erinevalt näiteks Kanadast – mitte tõeliste tunnuste (nt kodakondsus) vaid rassistlikult, inimese välimuse järgi. Silmatorkav on immigrantide eriti sagedane osalus vägivaldsetes ja uimastikuritegudes. Selle taustaks on kasvav organiseeritud kuritegevus, mis ongi kord juba internatsionaalne ja mis põhiturgudena näeb loomulikult rikkamaid maid, näiteks ka Saksamaad.

Immigrantide kuritegelik koormatus ei ole põhimõtteliselt erinev sakslaste omast kui vaadelda vanuse, soo ja sotsiaalse kihi poolest sarnaseid võrreldavaid gruppe. Eraldi tuleks aga vaadata immigrantide gruppe. Pikka aega siin elavate võõrtöölise (sageli sakslased) kriminaalne koormatus on hoopis erinev inimeste omast, kes elavad siin illegaalselt või on organiseeritud kuritegelike gruppide liikmed. Kokkuvõttes ei ole olulisi erinevusi kuritegude sageduse osas sakslaste ja immigrantide vahel.

Sellest räägib ka teine julgeolekuaruanne:
(vt järgnevaid lehekülgi)

Lühiülevaade ilma Saksa kodakondsuseta immigrantidest.

30. septembril 2005. aastal oli Saksamaal elavast 7,32 miljonist välismaalastest iga kolmas (31,7%) Euroopa Liidu kodanik, 26,1% tulid Türgist, 14,3% endisest Jugoslaaviast või selle õigusjärgsetest riikidest. Kriminoloogiliselt ei oma kodakondsus mingit tähtsust. Osaliselt on see aga seotud sisserändamise põhjustega - näiteks inimesed, kes tulevad asüülitaotlejate või põgenikena maadest, kus käib kodusõda (näiteks endise Jugoslaavia aladelt), mis toob endaga kaasa kestvaid kannatusi. Sellega kaasnev ebakindel elukoha staatus võib integratsiooni raskendada ja tõsta kriminaalsuse riske.

Ohvriks langemise riskid on vasturääkivad: ühelt poolt näitasid Baieris tehtud erihinnangud, kus immigrantide osa elanikkonna hulgas on 8,4%, et ohvrite hulgas oli neid 11%. Teiselt poolt näitavad Alam-Saksi õpilaste küsitlused, et mittesakslastest õpilased langevad vägivalda ohvriks harvemini kui saksa noorukid. Seda, kas immigrantidest elanikkonna viktimizeerumise tase on tõepoolest kõrgem, saavad tõestada vaid kogu elanikkonda haaravad viktimizeerumise uuringud.

Saksamaa perekondade, vanurite, naiste ja noorsoo ministeeriumi poolt toetatud uuring „Saksa naiste olme, julgeolek ja tervis“ näitab väga informatiivselt erinevusi kehalise ja seksuaalse vägivalda kogemises. Peaaegu iga teine türgi naine (48,6%) oli kogenud vähemalt üht neist vägivalda vormidest. Kõigi küsitletute keskmine oli seevastu 38%. Siin on tegemist eelkõige vägivaldaga oma partneri poolt ja esineb ka raskeid kehavigastusi.

2005. aastal politsei kriminaalstatistika järgi ei olnud 22,2% kuriteos kahtlustatavatel Saksa kodakondsust (19,4% ilma migratsiooniseaduse, asüülitaotlemise seaduse või EL vaba liikumise seaduste rikkumiseta). Seevastu erinevad latentse ala uuringud ja õpilaste küsitlused Duisburgis ning Münsteris räägivad erinevuste puudumisest sakslaste ja mittesakslaste vahel või õige pisut koguni viimaste kasuks. Vahe politseis registreeritud ja võrdse või koguni väiksema kuriteo sooritamise vahel enesehinnangu meetodil on taandatud ohvri suhtumisele ja sellele, et teost teatatakse olenevalt kurjategija etnilisest kuuluvusest. Uuringud näitavad, et kokku (aga eriti pisikuritegude korral) on mittesakslaste õigusrikkumistest teatamise arv võrreldes sakslastega 18% kõrgem.

Vaadates kuriteos kahtlustatavate jaotumist vastavalt nende maal viibimise põhjusele, on näha, et töövõtjate ja värvatute kuritegevuse tase ning struktuur vastavad igati sakslaste vastava grupi omale. Nende osalus kõigest mittesakslastest kahtluselustest hulgast (17,8%) on suurem lihtsamates kuritegudes (30,2%) ja ohtlike ning raskete kehavigastuste tekitamistes (25%).

Tabel K4.2-1: Valik mittesakslastest kahtlusaluste seadusrikkumisi vastavalt nende riigis viibimise alusele (2005).

	Mittesakslased TV kokku	Illegaalid	Välismaiste relva jõudude liikmed	Turistid/ Transiit reisijad	Üliõpilased/ õpilased	Töö võtjad	Värvatud spetsialistid	Asüüli taotlejad	Muud
Kokku seadusrikkumisi	519 573 100%	64 747 12,5%	3 636 0,7%	41 971 8,1%	42 622 8,2%	92 326 17,8%	15 839 3,0%	53 165 10,2%	205 267 39,5%
Sealhulgas lihtsad kehavigastused	60 194 100%	1,5%	1%	1,5%	10,1%	30,2%	2,9%	8,9%	43,8%
Ohtlikud kehavigastused	40 629 100%	1,9%	1,2%	1,7%	16,2%	25%	2,2%	10,3%	41,5%
Kaupluse vargused	81 054 100%	1,8%	0,4%	14,8%	14%	10,7%	0,4%	14,9%	43,2%
Vargused raskendavatel asjaoludel	27 873 100%	5,5%	0,3%	16,2%	11,2%	10,4%	1%	11%	44,6%
Dokumentide võltsimine	23 266 100%	25,3%	0,1%	11,3%	3,4%	9,6%	2,5%	14%	33,7%
Eksimused välismaalaste seaduse vastu	86 200 100%	64%	0,04%	2,6%	0,5%	2,3%	1%	14%	15,7%
Uimasti kuriteod	46 811 100%	3,2%	1%	14,9%	5%	17,1%	1%	10%	47,7%

Allikas: politsei kriminaalstatistika.

Märkus: rasvase kirjaga on esile toodud need protsentväärtused, mis on kõrgemad võrreldes kogu elanikkonna koormatusega.

Illegaalselt riigis viibivad isikud ei kujuta endast seega mingit olulist kriminaalset ohtu, põhiosa nende rikkumistest moodustavad eksimised immigratsiooniseaduse vastu, s.o illegaalne viibimine riigis ja sellega koos ka dokumentide, st riigis viibimist õigustavate paberite võltsimine. Tegelikult hoolitsevad illegaalid ise väga oma silmapaistmatuse ja konformsuse eest, et nende viibimine riigis jääks märkamatuks.

Ka asüülitaoletjad on 2005. aastal sooritanud vaid pisirikkumisi, näiteks elukoha teatamise kohustuse või muude välismaalaste seaduse sätete täitmata jätmise või ka vaesusest tingitud deliktid (poevargused, jänesena sõitmine vms) nende elutingimuste peegeldusena.

Kahtlusalused turistid või transiitreisijad kujutavad endast erilisel heterogeenset gruppi. Siin on poevargusi, illegaalselt töötavaid välismaalasi, riigis viibimist võltsitud dokumentidega ja eksimisi välismaalaste seaduse vastu. Suhteliselt kõrge on transiitreisijate registreeritus uimastikuritegude tõttu. Turistidena on Saksamaale saabunud ka kurjetegijate grappe, kelle eesmärgiks on olnud siin raskete varguste toimepanemine.

Õpilaste ja üliõpilaste grupp paistab silma kõrge vägivallatete arvu poolest, mis on enamasti „klikikultuuri“ sünnitis. Klikid on samuti sotsiaalsed grupid, milles kehtivad (osaliselt väga traditsioonilised) mehelikkuse ja naiselikkuse normatiivsed mudelid. Siia kuulub ka paljudes sisserännanud meestegruppides

- eriti türklaste ja varasema Jugoslaavia aladelt tulijate hulgas - oma „abielukultuur“, mis väljendub pere-liikmete ja kliki liikmete demonstratiivse kaitsmisena rünnakute vastu. Siin peitub oluline põhjendus vä-givalla kasutamiseks.

Võrreldes 2001. ja 2002. aasta mittedakslastele määratud karistuste keskmisi pikkusi sakslaste omadega sel-gus, et sisserändajatele mõisteti pikemaid karistusi. Nii oli immigrantidel sakslastega võrreldes 1,4 korda kõrkem risk saada samasuguse delikti (raske vargus) eest tingimusteta vabaduskaotuslik karistus. Peale selle määrati mittedakslastele sagedamini kui sakslastele uurimise ajaks eeluurimisvanglat.

Kokkuvõttes. Hinnates eriti vägivallategude kõrgemat registreerimist võõrtööliste, õpilaste ja üliõpilaste, mitte aga asüülitaotlejate hulgas, võib seda seostada eelkõige asjaoluga, et sisserännanute olukord nii ha-riduse, tööalase staatuse kui ka sisetuleku ja elutingimuste poolest on kehvem kui sakslastel. Suurem koormatus vägivallategudega käib ka saksa elanikkonna hulgas käsikäes ühiskondliku kihi ja eluviisiga. Nagu alamkihis üleüldse, jälgivad saksa elanikkond ja politsei sisserändajaid kõrgendatud tähelepanuga ning teatavad nende eksimustest sagedamini. Tähelepanu väärib siinjuures, et ka teine ja kolmas põlvkond, isegi kui nad on täielikult sisse elanud, on ikkagi suurema koormatusega. See osa sisserändajaist, kes on elanud Saksamaal juba piisavalt kaua või on siin juba sündinud, kannatavad aga identiteediraskuste tõttu. Tavaliselt on sisserändajate teise ja kolmanda põlvkonna haridustase madal ja seetõttu on nende elupers-pektiiv vastuolus ühiskondlike eduootustega. Ei stagneeru mitte ainult sisse elamise protsess ühiskondli-kesse institutsioonidesse nagu koolid ja kutseõppeasutused, peale selle on kadunud side ka oma algse rahvuse ja selle väärtustega. Sellele probleemile tuleb tulevikus pöörata enam tähelepanu, kui varem.

5.2.1 Kultuurikonflikti teooria

Niinimetatud kultuurikonflikti teooria püüab omal kombel seletada delikventsuse arengut välismaalaste hulgas. See arenes välja viimase sajandi alguses USAs ja seetõttu saab seda vaid osaliselt üle kanda tänas-tesse tingimustesse.

Kultuurikonflikti teooria pooldajad usuvad, et sisserännanute kuritegevus on seotud välismaalaste sattum-ise-ga oma kultuurikeskkonnast võõrasse ja keskkondade erinevused kutsuvad esile konflikte, mis võib mõne inimese viia kuritegeliku käitumiseni.

Kultuurikonfliktid tekivad siis, kui sisserändajad elavad küll Saksamaal, käitumises järgivad aga oma ko-dumaa norme, mida külalismaal osaliselt ei tolereerita (= nn väline väärtuskonflikt). Teiseks räägitakse kultuurikonfliktist, kui sisserändaja ei suuda otsustada ei kodumaa ega külalismaa väärtussüsteemide ka-suks ega suuda seda ka hingeliselt ja mõttes läbi töötada (= nn sisemine väärtuskonflikt).

Välised väärtuskonfliktid võivad inimese viia üksikute demonstratiivsete kuritegudeni (Näide: Üks sitsiil-lasest isa tapab oma 16aastase tütre poissõbra, sest poiss on tüdruku võrgutanud ja rasedaks teinud; ta usub, et sellega kaitseb ta traditsioonilises Sitsiilia laadis oma perekonna au.)

Sisemised väärtuskonfliktid muutuvad noorte sisserändajate kuritegevuse põhjuseks. Sisemiste väärtus-konfliktide kriminogeenne toime avaldubki eeskätt alles teises generatsioonis. Kui esimese põlvkonna sis-serändaja ei ole veel sunnitud end aktiivselt vastandama külalismaa väärtustele ja tal on olemas pide kodumaa väärtustega (seega – väiksem kriminaalne risk), leiab teine põlvkond end „ei liha ega kala“ olu-korras. Sisserändajate lapsed elavad vanematekodus nende kodumaa väärtuste järgi, aga muus sotsiaalses ümbruses (kool, peergrupp jne) seisavad vastamisi külalismaa väärtustega. Sellest tekivad kergesti pinged, ebakindlus, konfliktid ja orientatsiooni kadumine. Sisserännanute lastel on kõrge-nenud vastuvõtlikkus delikventsete noorte gruppide mõjutustele.

5.3 Naiste kuritegevus

Schwanitz juhatas ühe debati naiste ja meeste võrdõiguslikkusest sisse järgmiselt:

„Seda on võimalik ühe käe sõrmedel üles lugeda: poole inimkonnast moodustavad naised ja tüdru-kud. Või tuleks öelda mehed ja poisid?

Keeleliselt on suur probleem, kuidas väljendada sugude võrdõiguslikkust. Me räägime mees- ja naise-hitajatest, mees- ja naistöötajatest. Näib, nagu oleks mees inimese põhimudel, naine aga vaid selle va-

riatsioon. Mõnes keeles kasutatakse mehe ja inimese tähistamiseks üht ja sama sõna, nagu tähistaks „mees“ kogu liiki. Inglise keeles tähendab „man“ nii meest kui inimest (the rights of man = inimõigused) samuti kui „homme“ prantsuse keeles.

See kõik on ebaõiglane. Kogu kultuur ise tundub olevat seksistlik. Seega on tsiviliseeritud arengukurss juba ammust ajast sellise ühiskonna suunas, kus ka naised saavad vabalt tegutseda ja avaldada mõju kogu ühiskonnale. Seega kuulub kaasaegse arusaama juurde tsiviliseeritusest tunda end hästi ka võrdõiguslikkuse debatil. Kui kultuuris on puudu sõbralikkusest, vastumeelsusest jämeduse vastu ja kommunikatsioonioskustest, ... on naised tsiviliseeritum sugu. Isegi kasutades Nietzschet, kes ütles, et need olevat nõrkade voorused, siis ikkagi on tsivilisatsioon nõrkade tehtud, kes on maneeride leiutamisega sundinud tugevamaid käituma mitte nii, nagu on kombeks neandertaallastel.“

Kui parafraseerida Schwanitzit, siis võib meie ühiskonda mõõta ka sellega, milliseid kuritegusid naised teevad ja kuidas neid selle eest karistatakse.

Kriminoloogilised uurimused on seni vähe tegelnud sellega, miks naised on vähem kriminaalsed kui mehed, miks nad on silmaltorkavad mõne delikti osas ja miks nad vanglas istuvad. Seepärast saate te selle peatüki lõpuks küll ülevaate senistest seletusmodelitest, kuid mitte lõplikku vastust.

5.3.1 Kurjategijad ja esinemissagedus

Pool elanikkonnast on naised. Nordrhein-Westfaleni justiitsministeeriumi andmetel moodustab naiste osa süüdimõistetute hulgast viimasel 10 aastal keskmiselt kõigest 6 %. Naiste kuritegevus ei ole meeste omast erinev mitte ainult sageduse poolest, vaid ka sooritatud kuritegude vaatevinklist. Need on põhiliselt vargused, riisumised ja teised varavastased teod. Vastavalt on naistele mõistetud ka vähem vabaduskaotuslikke karistusi. Vaid 11% karistatud naistest on mõistetud vanglakaristus, millest omakorda peaaegu 80% on asendatud katseajaga. See tähendab, et vaid 2,5% kõigist süüdimõistatud naistest kannavad reaalselt karistust kinnipidamisasutustes. Võrdluseks: meeste mõistetakse vabaduskaotuslikku karistust peaaegu 3 korda sagedamini. Walteri andmetel on naiste karistusajad nende väiksema kriminaalsuse ja tegude kergema iseloomu tõttu lühemad.

5.3.2 Seletusmodelid naiste kuritegevusele

Schwindi ja Franke järgi on võimalik eristada kahesuguseid seletusi:

Bioloogilise teooriad

Siia hulka kuuluvad Lombroso tööd (vt peatükk 1), kes 1894. aastal oma töös „Naine kui kurjategija ja prostituut“ nägi naiste kuritegevuse juurt seksuaalsuses. Selle järgi on meeste kuritegevuse vasteks naistel prostitutsioon.

1902. aastal ehitas Möbius oma raamatus „Naise füsioloogilisest nõrgamõistuslikkusest“ üles nõrgamõistuslikkuse teooria, mille kohaselt naisel on vähem seaduserikkumisi seetõttu, et neil puudub selleks keheline jõud ja intelligentsus.

Kuid bioloogilisi seletusi on loodud ka viimastel aastakümnetel. Need seletavad asja geneetiliselt - kriminaalsed kalduvused on pärilikud ja tihedas seoses intelligentsuse, saavutusvajaduse, impulsiivsuse ja vihaga; või hormonaalselt – agressiivsuse potentsiaali määravad mehe suguhormoonid ja agressiivsus, mis vastutavad kriminaalse käitumise eest. Üks näide selliste uuemaaegsete bioloogiliste seletuste kohta on Cremeri stabilisatsiooniteooria, esitatud teadusartiklis „Naiste kriminaalse käitumise uuringutest“ 1974. aastal. Selle kohaselt annab kromosoom XX naistele suurema vastupanuvõime kriminaalsete ahvatluste suhtes kui meestele nende XY kromosoom.

Bioloogilistele teooriatele võib vastu väita, et need ei suuda ikkagi seletada, miks mõned mehed kõigest hoolimata kurjategijateks ei hakka.

Sotsiaalteaduslikud seletused

Siin võib leida mehelikke, feministlikke ja emantsipeerumise teooriaid.

Feministlikud ja emantsipeerumisteooriad näevad kuritegevuse põhjuseid ühiskondlikes tingimustes. Gip-

ser ja Stein-Hilbers näevad oma 1980. aasta kirjutises „Kui naised kaotavad oma rolli“, et naisi rõhutakse kahekordselt – nii palgatöö kui domineeriva mehe poolt. Soorollide jaotuses kalduvad naised enam probleemide passiivse lahendamise kui kuritegevuse poole. Selle all on arvatud põgenemist haigusse ehk siis alkoholismi. Sellest hoolimata vaadeldakse üles kerkivat agressiivsust reaktsioonina allasurumisele.

„Emantsipatsiooniteooria“ järgi - näiteks Adleri oma 1975. aastast („Öd kuriteos“) – võrdsustub naiste kuritegevus meeste omaga, kui sisse kasvatatud naiselik rollikäitumine hakkab sarnanema mehe omaga. Mida enam naisi töötab igasugustel kutsealadel, seda sagedamini tekivad neil ka konfliktid seadustega. Meeste kõrge kriminaalsuskvoot võib kasvava võrdõigusliku rollijaotuse tingimustes alaneda.

Mehelikku teooriat esindab väga hästi Lederi 1997. aastal avaldatud raamatus „Naiste ja tütarlaste kuritegevus“ arendatud vaade, mida Schwind nimetab „kavaleriteooriaks“ ja mille kohaselt esitatakse naiste kohta üldse vähem kaebusi. Kui neid ka esitatakse, siis karistatakse neid harvem ja leebemalt. See olevat seotud uurijate ja kohtunike „rüütellikkusega“ ehk teiste sõnadega: seda võivat vaadata kui „naiste boonust“.

Kriitilisest seisukohast tuleb silmas pidada, et kõik sotsiaalteaduslikud teooriad on väga tugevasti mõjutatud ideoloogiast, mis tähendab, et nad tegelikult ei seleta, kas ja milline seos on viimastel sajanditel toimunud naiste kuritegevuse tõusu ja rollijaotuse muutumise vahel.

5.3.3 Iseärasused karistuse täideviimisel

Naiskinnipeetavate osakaal kõigi kinnipeetavate hulgas on alla 5%. See tähendab, et naistevanglate probleemiks on eelkõige väike kinnipeetavate arv. Nordrhein-Westfalenis on naistele kuues vanglas kokku umbes 800 kohta. Väike arv loob probleeme eelkõige vanglasisesse diferentseerimise osas, kuna naistele tuleb võimaldada ema ja lapse osakond, üldhariduse ja kutseõppe võimalused, kinnine ja avatud osakond.

Enamasti väiksemad julgeolekuriskid lubavad ülalpidamises teatud iseärasusi: isiklike rõivaste kandmine, suuremad vabadused ruumide kujundamiseks, kambrite pikem lahtioleku aeg, leebemad külastusreeglid, luba külastada hooldust vajavaid omakseid jne.

Paljud naisvangid on ise varem langenud vägivalda või seksuaalse kuritarvitamise ohvriks, millele tuleb reageerida vastavate nõustamis- või ravimeetmetega.

Naiskinnipeetavate hulgas on protsentuaalselt palju suurem osa narkosõltlasi kui meeste hulgas. Selline eriline olukord nõuab nii vastava nõustamise olemasolu, meditsiinilist ravi kui ka kulutusi vajalikule eriravile.

Eraldi projektigrupid spetsialiseerunud sotsiaalteenistuste juures tegelevad naistega, keda ähvardab vanglasse sattumine korduvalt või raskete kuritegude pärast või kes seal juba on. Toetust leiavad naised protsessiga seotud küsimustes ja nende elujärge aitab parandada naisteprojektide võrgustik väljaõppe, töö, elamispinna, elatise, võlgade maksmise ja sõltuvuste küsimustes.

LÕPUMÄRKUS

Arvatavasti ei ole raske ette kujutada, et kui naiste vangistuse arvud ja resotsialiseerimistingimused oleks üle kantavad meestevanglatele, oleks meil Nordrhein-Westfalenis tegemist hoopis teistsuguse vanglaga. Kas poleks sellest vaatepunktist soovitav saada naistest ja kriminaalsusest enam teada?

5.4. Eriliste sotsiaalsete raskustega isikud

See mõiste on pärit Saksa LV sotsiaalabi seadusest (72 BSHG). Siia kuuluvad inimesed väga erinevate probleemidega. Enamasti kuuluvad nad sotsiaalselt tõrjutute kihti (vt ka konspekti Lõpukursus II, Ühiskond ja sotsiaalne kiht). Tavakeeles nimetatakse neid kodututeks, geoloogideks, prükkariteks jne. Ametlikus keeles on otsitud neile sobivaid nimetusi ja leitud: kodutud. Schwin eristab muuhulgas asjaolude sunnil kodutuks jäänuid neist, kes elavad tänaval n-ö vabatahtlikult. Ametlikes dokumentides märgitakse tavaliselt „o.f.W“ = ilma kindla elukohata (sks ohne festen Wohnsitz). Ka need mõisted ei ole eriti kõlblikud, sest jätavad mulje, nagu oleks nende inimeste probleemid lahendatavad neile eluaseme andmisega. Vii-

mastel aastatel on elamuturul tunda pingete alanemist, muuhulgas ka paljude problemaatiliste sisse-
rändajate lahkumise tõttu ja seeläbi on paljud neist inimestest leidnud endale elamispinna. Aga nende prob-
leeme, mis seisnevad näiteks sotsiaalsete sidemete puudumises, alkoholi kuritarvitamises,
terviseprobleemides, rahalises viletsuses jne pole see sugugi lahendanud.

5.4.1 Kodutus

5.4.1.1 Ulatus

Hoolimata pingelise olukorra leevenemisest eluasemeturul, puudutab eluaseme küsimus teravalt ikka veel
paljusid inimesi. Enamasti on kodutus meeste probleem, kuid pidevalt suureneb ka naiste arv. Kodutute
abistamise töögrupi hinnangul oli Saksamaal 2002. aastal eluasemeta 410 000 inimest. Umbes 20 000 inimest
elasid ilma igasuguse peatuspaigata tänaval, nende hulgas 1800 – 2200 naist. Nordrhein-Westfaleni sot-
siaalministri sõnul ööbis 2001. aastal meie liidumaa kodutute varjupaikades 23 056 isikut. Seda olevat 10%
vähem, kui aasta varem. Siinkohal tuleb aga teada, et mainitud arv hõlmab ainult linnas asuvatesse varju-
paikadesse suunatud kodutuid..

Kodutute hulka kuuluvad ka tänavalapsed.

5.4.1.2. Põhjused

- * Suurem osa inimestest on kaotanud oma eluaseme rahapuuduse tõttu. Võlgade kasvamisest makstakse
tavaliselt esmajärjekorras ära muud võlad ja üürivõlgnevused kasvavad kiiresti üle pea.
- * Need on tavaliselt psühhiaatrilised patsiendid, varjupaikade elanikud, vangid, kellele vastavad asutused
ei ole suutnud leida vabaduses eluaset.
- * Lahkumine partnerist: segaduses pärast vabatahtlikku lahkumist või ühiselt elamispinnalt minema ki-
hutamist ei suudeta leida uut eluaset. Sama juure teine haru on see, kui paigalejäänud isik ei suuda pärast
partneri lahkumist enam üksi eluaseme eest maksta.
- * Vanematekodust lahkumine: noored täiskasvanud on konfliktide tõttu sunnitud vanemate juurest lah-
kuma.
- * Eluaseme muutumine elamiskõlbmatuks tulekahju, ehitusvigade või ümberehituste tõttu.
- * Omanik vajab elamispida ise.

Kodutute abistamise spetsialistid teevad vahet elulistel eriolukordadel ja sotsiaalsetel raskustel.

Erilisteks eluolukordadeks loetakse:

- ▶ puuduv või vajadustele mittevastav eluase;
- ▶ ebakindel või puuduv sissetulek;
- ▶ vägivaldne elukeskkond;
- ▶ vabanemine suletud asutusest;
- ▶ sarnased kahjustavad tegurid.

Eriliste eluolukordade põhjused võivad peituda nii välistes tingimustes kui abivajaja isiksuses.

Sotsiaalsed raskused võivad tekkida siis, kui abiotsija elu oma harjumuspärase keskkonnas saab kahjus-
tatud kas tema enda sobimatu käitumise või kolmandate isikute tõttu, eriti korteri ülalpidamise või soeta-
mise, töökoha leidmise või kindlustamise, perekondlike või muude sotsiaalsete sidemete või kuriteo
sooritamise tõttu.

5.4.1.3 Kodutuse dünaamika

Kõige sagedamini tähendab eluaseme kaotus ka sotsiaalset allakäiku. Kui pärast esimest kaotust on või-
malik veel peatuda sugulaste, tuttavate juures või töökohaga seotud elamispinnal (nt ehitustööd), tuleb
edasi otsida abi statsionaarsetest asutustest (varjupaigad). Sageli lahkuvad sellised inimesed oma kodu-
paigast ja loodavad leida elupaika võõrsil, kuna pole kodus saanud sobivat abi (ei suunata varjupaika ega
määrata sotsiaaltoetust). Mõnikord ei pöördugi nad kuhugi, kuna ei teagi midagi sellistest võimalustest.
Siirdumine mujale on enamasti kasutu, ja nii nad jäävadki pendeldama varjupaikade ja tänava vahel.
Nende liikumist võivad juhtida ka sotsiaalabi väljamaksete suurused. Mõnel pool makstakse abiraha vaid
teatud kindla arvu päevade jaoks, mistõttu nad on sunnitud liikuma naaberladele. Mõned püüavad oma

rahapuudust katta kerjamise või kirikus oma hädade kaebamisega (prostituatsioon vaesusega). Sotsiaalset allakäiku saadab üha suurenev üksindus, alkoholiprobleemid, haigused, alanev eneseusk ja abitus. Tänaval elavate inimeste argipäeva determineerivad põhivajadused: kust saada süüa, kus magada, kus pesta.

5.4.1.4 Abi võimalused

Järgnevast artiklist (Werler Anzeiger, 6.1.2001) võib lugeda ühest näitest, kuidas on võimalik kodutuks jäänud inimesi aidata. Niisugune abisüsteem on põhjalikult üles ehitatud. Selle kõrval on olemas ka institutsionaalne abisüsteem vastavalt § 72 BSHG. Kõnealustes asutustes tegeldakse üksnes kodutuse tunnuste või puuduvate kandvate sotsiaalsete sidemetega. Alates esimesest vastuvõtust varjupaika järgib kontseptsioon klientidele eluaseme võimaldamist ja pärast individuaalset üleminekufaasi ka järelhooldust, näiteks raha hooldamine, abi eri ametites käimisel jms. Seega peaksid kliendid säilitama nii palju iseseisvust kui võimalik ja ööpäevaringse abi asemel aidatakse neid elu- ja isiksuse tasandi neis küsimustes, mis on kõige enam kannatada saanud. Kui kliendi isiksus on oluliselt lagunenu, liiga kahjustunud, on võimalik ka pikemaajane statsionaarne majutus näiteks krooniliste alkohoolikute hooldekodusse.

5.4.2 Kuritegevuse vormid ja ulatus

Selliste elutingimuste tõttu (elamispinna puudumine, töö puudumine, julgusetus) on kuritegevuse risk suhteliselt kõrge. Toime pandud kuriteod on põhiliselt pisideliktid. Enamasti on need seotud igapäevase elu hädavajadustega:

- ▶ kauplusevargused, et kindlustada sööki ja jooki;
- ▶ majarahu rikkumine, et peavarju saada;
- ▶ linnaametnike solvamine;
- ▶ võimudele vastu hakkamine (põgenemine politsei käest);
- ▶ kehavigastused (tekitatud ametnikele kainestusmajja paigutamisel või kodutute omavahelised kaklused).

Eisenbergi järgi kuuluvad siia ka nn viletsuse kuriteod, näiteks vähimagi koju naasmise soovita „tänavalaste“ vargused kaubamajadest. Vargused ja vägivallateod käivad suurel määral käsikäes. Eluks hädavalalikud vargused, röövimised parkides, kehalised arveteõiendamised.

Viletsuses elavad isikud joovad avalikult. Avaliku korra seaduste järgimine on parkides joomist vähendanud, sest selle eest määratakse trahve, mida nad ei suuda maksta.

Sellised abinõud nagu ka politsei kohalolek metroojaamades ja kaubamajade passaažides, surub kodutud linnast välja. Viimasel ajal on kodutud hakanud sagedamini ka ise langema kuritegude ohvriks: solvamised, kehavigastused (peksmine või talvel veega üle valamine) kuni tapmisteni välja. Selle näiteks võiks olla järgnev artikkel.

Brutaalsed peod

Vägivaldne trio peksis ja vägistas julmalt tundidepikku kodutut noorukit

Bochum* Üks vägivaldne kolmik on oma nn peksupidudel viimastel nädalatel Bochumis raskelt vigastanud ja seksuaalselt kuritarvitanud vähemalt nelja noort kodutut poissi. Kurjategijad meelitasid ohvrid tasuta õllega ühele neist kuulunud korterisse, peksid ja piinasid neid oma noorte sõbrataride juuresolekul tundide kaupa kuni teadvuse kaotamiseni, löid ja trampisid nende peal, ütles politsei avalike suhete juht.

Peksmise kestel mängisid nad paremradikaalse sisuga valju muusikat, et summutada ohvrite karjeid. Kui ärahirmutatud ohvrid olid siiski politseile juhtunust teatanud, peeti kinni juba varem vägivallategude pärast karistatud noored mehed vanuses 24, 26 ja 28 aastat. Kaks neist loobusid tunnistuse andmisest. Kõik kolm on paigutatud eeluurimisvanglasse.

Werler Anzeiger, 21.11.2002

5.4.3. Iseärasused karistuse täide viimisel

Loetletud kuritegude eest on ette nähtud lühiajalised või nn asenduskaristused. Elu äärealadel kulgeb harva ilma alkoholi pruukimiseta. Kuritarvituse ravimiseks on oluline, kas sellel on olnud sotsiaalsed põhjused või on see stressirohke elu tagajärg. Just vanemaealised vangid ei näita üles mingit huvi võõrutusravi vastu või on väsinud aastate viisi suletud ringis keerlemisest – elu tänaval, kinnipidamisasutused, teraapia – milleks veelkord teraapiaga katsetada. See tähendab, et võõrutuskuuri määramisel on edulootust vaid vähestel juhtudel. Alkoholi kuritarvitamine takistab ka avavanglasse suunamist ja puhkusle lubamist: hoolimata võõrutusmeetmetest osutub kinnipeetavatel raskeks vaba aja tekkimisel end alkoholi kiusatusest eemal hoida.

Vanglasisesed ülesanded tuleb orienteerida vastavalt nende vangide eripärale: keskpunktis peaksid seisma tervishoiumeetmed (kuna väljas ei söanda see kontingent arsti juurde minna), suunamine - sageli ilma mingite sotsiaalsete kontaktideta isikud – varjupaikadesse, mõnikord nende harjutamine reeglipärase päevakavaga ja mõnikord vanglasisene tööteraapia.

6 PEREKONNA TÄHENDUSEST

6.1 Perekond kui süsteem

Perekond on isikute süsteem, kes on omavahel seotud sugulussidemetega, elavad koos ja tunnevad end ise olevat üks perekond. Vastavalt iga üksiku pereliikme individuaalsele muutumisele on pidevas muutumises ka kogu perekonna struktuur ja funktsioonid.

6.1.1. Peremudelid

Veel mõned aastad tagasi lähtuti sellest, et elupikkune kodanlik tuumperekond on parim garantii laste „normaalseks“ arenguks. Mittetäielikke, näiteks vaid ühe vanemaga perekondi vaadeldi ühe võimaliku faktorina, mis põhjustab noorte hälbivat käitumist.

Kaasajal tuleb tänu soolisele emantsipatsioonile tunnistada, et eluaegsele kodanlikule perekonnale on ilmunud alternatiive. Nii on lahutuste arvu ja samas uute abielude sõlmimise sagenemine tekitanud kasvava hulga „kasuperekondi“. Inimesed kuuluvad oma elu jookul mitmesse tuumperekonda. Ka üksi last kasvataivate vanemate – enamasti emade – arv kasvab samuti kui üksikmajandajate arv.

Seega võib rääkida pereeluga seotud elamisharjumuste muutumisest, mis tähendab laiemal hulgal võimalike peremudelite ilmumist, mida aja jookul hakatakse pidama ikka enam „normaalsemaks“. Seega on järeltule tegemine peremudeli ja pereliikmete hälbiva käitumise seostest võimalik vaid üksikjuhtudel.

Niisiis elab perekondlike suhete süsteem seoses ühiskondlike protsesside ja uute väärtuste esile tulemisega üle tugevaid struktuurilisi muudatusi (struktuur = perekonna mudel). Nii on tänapäeval võimalik, et inimene kuulub oma elu jookul mitmesse tuumperekonda („kasuperekond“) või elab ajuti täiesti üksi. Traditsioonilised peremudelid (nt kolmest põlvkonnast koosnev suurpere) muutuvad suure ajalise ja ruumilise mobiilsuse tõttu üha harvemaks. Struktuurilised muutused ei pea tingimata tekitama perekonnas probleemseid olukordi, vaid neid võib vaadelda kui üleminekufaase perekonna arengu eri etappide vahel. Iga muutus, ka lahutus, on samal ajal võimalus uue perestruktuuri tekkimiseks, mis võib olla vastuvõtavam kõigi pereliikmete jaoks (vt ka Probleemid perekonnas).

6.1.2 Perekonna ülesanded

Kõige tähtsamaks tuleb tänapäeval pidada kolme ülesannet:

6.1.2.1 Majanduslik üksus

Üks või mõlemad vanemad ja hiljem ka täiskasvanuks saanud lapsed teenivad perekonna sissetuleku. Teatud osa perekonna sissetulekust on kõigi pereliikmete käsutuses ja seda kasutatakse elu ülalpidamiseks. Perekonna sissetulek on elukvaliteedi materiaalne alus: toit, elamispind, rietus, haridus, kultuur, puhkus, vaba aeg. Teatud olukordades on üksiku pereliikme sissetuleku suurus seaduse poolt reguleeritud viisil sõltuv perekonna sissetulekust: maksude suurus ja töötü abiraha. Selle sajandi algusest on perekonna sissetulek ja seega ka elukvaliteet pidevalt kasvanud (nt elamispinna suurus ja mugavused). Kaasajal elavad pered suhtelise heaolu tingimustes, kuigi ka vaesus kasvab.

6.1.2.2 Sotsialiseerumine ja kasvatus

Reeglina on perekond sotsialiseerumise esmatasand, millesse inimene sisse kasvab. Sotsialiseerumise all mõistetakse siinkohal:

Definitsioon: sotsialiseerumine on käitumisreeglite ja käitumisootuste vastastikune vahendamine inimeste vahel.

Laps saab oma esimesed elukogemused perekonnas. Ta õpib tundma erinevaid rolle, omaks võtma vanemaid, õdesid-vendi ja iseennast ning omandab sel viisil oma koha perekonnas. Hiljem õpib inimene perekonna kõrval orienteeruma ka teistes gruppides, näiteks koolis, sõprade ringis, tööl või poliitilistes grupeeringutes. Sotsialiseerumine on elupikkune protsess. Mõjutamine on alati vastastikune ning kindlustab indiviidi isiksusliku arengu ja kuuluvuse gruppidesse.

Käitumise kompetentside omandamine

Sotsialiseerumise käigus omandab indiviid käitumisoskused, mis on vajalikud sotsiaalsete rollide (= käitumisootused) omaks võtmise jaoks. Näidetena selliste käitumisoskuste kohta oleksid:

Konfliktikompetents

Perekonnas nagu igas muus sotsiaalses põimitises tekivad erinevate huvide kohtumise tõttu paratamatult konfliktid. Konflikte ei tohi mingil juhul mõista „häiretena“, vaid need võivad olla muutusi ajendavateks impulssideks suhete süsteemis. Koguni määratlus, kas mingi sündmus on konflikt või mitte, oleneb indiviidi subjektiivsest hinnangust. Konflikti korral on vajalikud õppesammud:

- konflikti ära tundmine;
- konflikti sündmuse sobiv läbitöötamine ja lahenduse leidmine (nt kompromissi leidmine või konflikti talumine).

Suhete loomise kompetents

Suhete loomise kompetents tähendab oskust sotsiaalseid suhteid luua ja hoida. Suhted perekonnas on esmane inimsuhete mustrite mudel, milles laps osaleb. Siin saadud kogemused kantakse hilisemas elus üle teistele suhete süsteemidele ja uutest kogemustest sünnivad uued suhted.

Saavutuskompetents

Individuaalne ja sotsiaalne elu on seotud teiste ja iseenda poolt esitatavate nõudlustega endale. Perekonnas esitatakse lapsele esimesed nõuded (näiteks abi kodutöodes). Laps ootab, et tema saavutusi tasustatakse ja kui ta nõudeid ei täida, siis karistatakse.

Oma elu planeerimise kompetents

Selle all mõistetakse oskust näha oma elu ette, vaadata, mõista ja struktureerida seda. Näiteks jagada ajalisteks faasideks, korradada oma ülesandeid, reguleerida oma päeva, nädala, aasta kulgemist, jagada raha erinevate vajaduste vahel.

Planeerimine on perekonnaelu üks tähtsamatest osadest. Korrastatud argipäeva eluga peredes võtavad lapsed ikka enam ise üle vastutust oma isikliku arengu eest.

Inimene sünnib kasvatust ja suhteid vajava indiviidina ja oma esimestel eluaastatel on ta täielikult avatud nende õppimisele. Siit lähtub vanemate, s.o esmaste suhtluspartnerite vastutus ja kohustus lapse kasvatamisel. Sageli mõistetakse kasvatuse all vanemate ühepoolset tegutsemist nooremate suhtes. Kuid vanemad kogevad lapse kasvamise läbi palju uut ja muutuvad ka ise (nt on jälgitud, et teise ja kolmanda lapse haigestumise korral tunnevad vanemad end hulga rahulikumana kui esimese lapse haigestumise puhul). Seega on kasvatus sotsialiseerumisprotsess kasvataja (vanemad) ja kasvatatava (lapse) vahel.

Sotsialiseerumise orientiirid ja tingimused ning seega ka kasvatuse normid ja eesmärgid olenevad selle konkreetse ühiskonna struktuurist, mille raames kasvatus toimub. Sellest tulenevad ka vanemate õigused kasvatusprotsessis, millesse riik ei pruugigi alati kontrollivalt ja sanktsioneerivalt sekkuda.

Vanema roll jääb vanematele kehtima kogu eluajaks, kuna sugulussidemed – vastandina abielusidemetele – on pöördumatud.

6.1.2.3 Perekond kui privaatne ja kaitstud paik

Igas perekonnas on selle liikmed seotud omavahel just sellele perekonnale omasel ainulaadsel viisil. Perekonna ajaloo jooksul kujuneb välja igale perekonnale tüüpiline kokkukuuluvustunne, mis on vajalik selle liikmete jaoks, et orienteeruda maailmas ja tunda end kaitstuna. Kokkukuuluvus annab üksikliikmetele võimaluse kohaneda raskete olukordadega ja tulla nendega teiste abiga toime (näiteks lapse elukutsevaliku otsus).

Perekonna ajalugu võib vaadelda kui pidevalt muutuvat vastastikuse mõjutamise protsessi, mille käigus üksikliikmete rollid pidevalt muutuvad. Nii tuleb abielupaaril kõigepealt välja töötada nende jaoks sobiv ühine kooselu vorm. Siia kuuluvad näiteks tööjaotus, elukorraldus või vaba aja käitumine. Kõigil neil aladel võivad tekkida konfliktid, millest tuleb ühiselt jagu saada. Nii näiteks võivad tekkida raskused ühise puhkuse planeerimisel, kui ühel partneritest on enam sportlikud huvid, teise vajaduseks on pigem rahu. Otsekohe, kui ilmuvad lapsed, tuleb abikaasadel määratleda oma rollid lapsevanemadena. Siia kuulub nii küsimus „kuidas“ last kasvatada (nt kas kasutada imiku mähkimiseks pampereid või mähkmeid) ja teise küsimusena „kes“ millised funktsioonid enda kanda võtab (nt kes tõuseb, kui laps öösel nutab). Lapse sünni fakti läbi muutub ka paari omavaheline kooselu. Last olemasoluga tuleb arvestada näiteks puhkuse planeerimisel, väheneb paari käsutuses olev aeg jne.

Lapsed kujundavad oma suhteid vanematega juba algusest peale ka ise aktiivselt. Nad väljendavad oma vajadusi näiteks nuttes. Üsna kiiresti muutub suhe emasse ja isasse erinevaks: lapsed kogevad, kes neid toidab. Üsna varsti suhtlevad nad kummagi vanemaga erinevalt: lapsed õpivad näiteks, milliseid soove on edukas suunata isale ja milliseid emale. Kui peres on enam lapsi, tuleb määratleda ka suhted õdede - vendade vahel. Näiteks nii selgitatakse koos vanematega välja, kellele kuulub milline mänguasi ja kas vanemad lapsed peavad nooremaid „vaatama“. Üheaegselt toimub eristamine, mis tagab nii iga üksiku vabaduse kui ka selle piirangud.

NÄIDE: Ühel pereemal on vaja regulaarselt igal kolmapäeval kell 17.00 kuni 19.00 käia täienduskursustel. Isal algab samal päeval kell 20.00 skatimäng. Omavahel kokku lepitud reeglid võimaldavad kummalgi partneril tegelda teatud aegadel oma huvidega, kuid samas tekib kohustus võtta partneri äraolekul hoolitsus laste eest üksi enda kanda.

6.2 Probleemidest perekonnas

Individaalsete arenguhäirete - näiteks psüühilised haigused, sõltuvustest põhjustatud käitumishäired või ka kriminaalsus kui hälbiva käitumise üks ala - põhjustena tuuakse sageli välja rasked olud perekonnas. Selle vaateviisi aluseks on nn kausaalne mõtlemisviis. Väide, et „kui perekonnas X valitseb konstellatsioon Y, siis on selle tagajärjeks Z ei pea olema sugugi tingimata reaalne, sest näiteks kui Meierite abielu laguneb, ei pea see nende laste jaoks tähendama ilmtingimata katastroofi. Arvatavasti laheneb sellega ka aastaid kogunenud pingeline olukord ja kõik tunnevad kergendust. Seega võivad probleemid ja konfliktid endaga alati kaasa tuua ka võimalusi muutusteks.

6.2.1 Majanduslikud probleemid

Perekond võib sattuda finantsolukordadesse, mis võivad viia selle materiaalse eksistentsi täieliku kokkuvarisemiseni.

Majanduslikke probleeme tekitavad näiteks järgmised olukorrad:

- ▶ Peresised: töö kaotus haiguse või surma tõttu, lahutus, eriala omandamine, ümberõpe, finantsilised vaelevarvestused, invaliidistumine.
- ▶ Perevälised: majanduskriisid, juhutööd, massilised koondamised.

Nende võimalikuks tagajärjeks võib olla sissetulekute vähenemine, elamispinna kaotus, sotsiaalne allakäik, elumugavuste (söök, riietus, vaba aeg) vähenemine, võlad, suhete probleemid kuni kriminaalse käitumiseni välja.

NÄIDE:

Pärast abiellumist otsustas abielupaar Meierid rajada ühise kodu. Kuna mõlemad töötasid, siis oli nende perekonna esialgne nettosissetulek 2000 EUR.

Seega on nad kindlustatud ja üürivad endale korteri maksumusega 500 EUR kuus. Korteri sisustamiseks võtavad nad pangast laenu 10 000 EUR. Selle igakuised tagasimaksed on 300 EUR. Lõpuks liisitakse ka veel auto, mis maksab Meieritele peale jooksvate kulutuste kuus veel 200 EUR.

Aasta pärast sünnib Meierite perre esimene laps. Proua Meier otsustab, et hakkab tööl käima vaid pool päeva. Pere sissetulek väheneb 1500 EUR peale. Aasta hiljem jääb hr Meier tehase sulgemise tõttu töötuks. Pere sissetulekust jääb järgi 1000 EUR. Perekond ei suuda oma igakuist 500 EUR pangale enam tagasi maksta ja pank võtab laenu katteks ära auto (mille eest on nüüd võimalik saada üksnes 500 EUR ega suuda katta kõiki suurenenud kulusid). Panga poolt avalikustatud makseraskuste tõttu vähenevad ka hr Meieri väljavaated saada uuesti kindlat töökohta, sest tööandjad pelgavad makseraskustega seo-

tud sekeldusi. Perekond on majanduslikult ruineeritud, ilma sekkumiseta kasvavad nende võlad nii osamaksete kui intresside tõttu pidevalt edasi. Sellised raskused muutuvad pereelule tohutuks koormaks, olukord muutub üha väljapääsmatumaks. Sellises olukorras võib asi jõuda kriminaalse käitumiseni – näiteks varavastaste tegudeni.

6.2.2 Perekonna struktuuri muutuste tähendusest

Ühe vanemaga perekonda nimetatakse struktuuriliselt ebatäielikuks perekonnaks. Kas see aga tähendab arengut tõeliselt kahjustavaid suhteid puuduva vanemaga, n-ö „purunenud pesa sündroomi“ tekkimist, on sõltuv individuaalsetest iseärasustest. Nii ei pea üksi lapse kasvatamine ilmingimata üle jõu käima, vaid võib sisaldada ka positiivseid ülesandeid nagu omaenda võimaluste mobiliseerimise vajadust või abiorganisatsioonide võimaluste ära kasutamist. Väidet, et seal, kus üks vanematest puudub, on kuritegevuse tekkimise tõenäosus suurem, tuleb vaadata kriitilise pilguga. Kinnipeetavad on küll sagedamini pärit inimetatu struktuurilt ebatäielikest peredest, kuid palju enam võib see olla tingitud stigmatiseerimisest, millel pole aga mingit tegemist eelpoolnimetatud struktuurse ebatäiuslikkusega, kuid mis võib muutuda „ennast ise täitvaks ennustuseks“.

Struktuuri muutus toimub peres iga kord, kui vähemalt üks liige kas tuleb juurde või lahkub. Võimalusi selleks on palju, näiteks sünd, lahutus, surm jne.

6.2.3 Probleemid suhetes

Omavahel põimunud peresuhted elavad kontaktmustritena ühtviisi nii pere sees, kus nad tekivad, kui ka perekonnast väljaspool olevas keskkonnas. Seal, kus seda sisemise – välise tasakaalu enam ei ole ja inimesed sulguvad kas omavahel või väljapoole, võivad tekkida suhete struktuuri funktsionaalsed häired (funktsionaalsed probleemid). Häirunud suhtemustrite hulgast võib nimetada:

A. HAJUS PEREKOND

Hajusas peres on pereliikmed omavahel nõrgalt seotud. Igaüks käib oma teed ja ühist on vähe. Näiteks ei tea vanemad tihti, millega nende lapsed tegelevad. Selline olukord võib muutuda probleemseks, kui noorukid ei suuda enam leida orienteerumiseks sobivaid raame ja „teevad, mida tahavad.“ Lapsi ei kontrollita piisavalt ja nad ei saa seetõttu vanematelt ka piisavalt abi, mis võib negatiivselt mõjuda näiteks nende edasijõudmisele koolis.

B. PÕIMUNUD PEREKOND

Hajusa perekonna vastand on põimunud perekond. Selles peres on kõik kobaras koos, igaüks teab teisest kõike. Perekond elab omaenda maailmas – väliseid kontakte on vähe. Lapsed kasvavad üles „ülehoituna“. Sageli on neil raskusi suhtlemisel teiste lastega. Koolis käituvad nad sageli tagasihoidlikult ja on kinnised. Probleemseks muutub see perekonna jaoks siis, kui noorukid peavad oma vanuse tõttu hakkama vanematekodust eralduma, kuid ei ole õppinud piisavalt orienteeruma väljapoole.

Laias laastus probleemitus perekonnas on olemas nii hajususe kui põimumise elemendid. Nende mõlema pooluse omavaheline tasakaalustatud suhe tähendab nii avatust perekonnast väljapoole (näiteks sõprade ja tuttavate olemasolu ja tegutsemist ka kodust väljas) kui ka kontrolli ja vabaduse tasakaalu perekonnas sees.

C. PATUOINAS

Patuoinast räägitakse siis, kui üks pereliige tehakse vastutavaks kogu pere hädade eest. Nii võib juhtuda, et vanemad kaebavad kogu aeg ühe lapse käitumise üle, panemata üldse tähele tema häid külgi. Laps, kes ei tunneta hoolivat suhtumist endasse, reageerib vastavalt ja säilitab oma võõristust äratanud käitumise. Kogu käitumise ülesandeks võib olla näiteks asjaolu, et oma „raske lapse“ käitumisest pidevalt hõivatud vanemad ei näe vajadust vaadata ja tegelda omaenda suhetega. Senikaua, kui laps jääb oma silmatorkava käitumise juurde, „kaitseb“ ta vanemaid tegelemast teiste probleemidega. Kui probleemid on aga tekkinud paaritasandil, ei taha vanemad nendega sugugi meelsasti tegelda. Nii tahetakse lapse patuoinaks tegemisega konflikte paaritasandil üle kavaldata probleemi tekitamisega vanemate tasandil. Sellises perekonnas võib laps säilitada oma probleemset käitumist teinekord pikki aastaid, mis vastavas vanuses võib üle minna ka kriminaalseks käitumiseks.

Peale nimetatute on olemas veel terve rida funktsionaalselt probleemseid peresuhte mustreid. Nende võimalikud tagajärjed on mitmekesised: kooli pooleli jätmine, psühhosomaatilised haigused, ka kriminaalne käitumine. Tegelikult konflikti lahendamine soodustab igal juhul vastava perekonna liikmete käitumise muutumist.

6.2.4 Sotsiaalne tõrjutus

Hüljatuse mõiste seletamiseks on kaks erinevat lähenemisviisi, mis ajalooliselt on tekkinud teineteisele järgnevalt ja mis defineerivad hülgamist/järelvalve puudumist oluliselt erinevalt.

■ TRADITSIOONILINE PEDAGOOGILINE VAADE SOTSIAALSELE TÕRJUTUSELE

Siin lähtutakse 19. sajandi ettekujutusest, et suurpere majapidamine peab pakkuma lastele kaitset, korda ja materiaalselt kindlustatust. Seal toimuvad olulised kujunemis- ja õppimisprotsessid, seal hoolitsetakse lapse eest – enamasti küll üsna lühikese lapsepõlve jooksul.

Sellise kaitsva koosluse puudumine tähendabki sotsiaalset tõrjutust, s.o lapse materiaalselt viletsust, kuna tal puudub igasugune perekonnaväline hoolitsus (= väline tõrjutus).

Industriaalühiskonna arenedes ja nii peresidemete suureneva lõdvenemise kui ka üha suurema osa elanike vaesumise tagajärjel muutus tõrjutus mõisteks, mis hakkas üha enam viitama inimese sisemistele väärtushinnangutele. Seda hakati mõistma kui välist märki, et puudub sisemine side oma sotsiaalse keskkonnaga ja puudub huvi oma arengu vastu (= sisemine tõrjutus). Siit kasvas välja pedagoogiline eesmärk: soodustada puuduvate omaduste ja vooruste (nt töötahe, ausus, taluvus) arenemist järelkasvatuse abil. Tõrjutud inimest vaadeldi sealjuures tõrjutuse põhjuste kandjana ja üksnes abivajajana.

■ SOTSIALISEERUMISTEOREETILINE VAADE TÕRJUTUSELE

Sotsialiseerumisteoreetiline seletus peab tõrjutuse kujunemisel põhjuseks ühiskondlikke tingimusi, väites ka definitsioonis, et inimesed muutuvad tõrjutuks puudujääkide tõttu sotsialiseerumises. tõrjutuse all mõistetakse siin rõhutatult sotsiaalse keskkonna kahjustavaid mõjusid neile isikutele. Näiteks võivad lapsed tunda liiga vähe hoolitsust ja tuge ning jäävad liiga vara omapead. Nad reageerivad sellele silmatorkava käitumisega ja see toob endaga kaasa suhete üha süveneva vastastikkuse häirimise protsessi.

Järelvalvetuse/tõrjutuse kujunemist tingib alati terve rida põhjusi. Muu hulgas probleemsed peresuhted, vanemate ja laste vahelised häirunud suhted, ebasobivad sotsialiseerumise viisid, madal sotsiaalmajanduslik staatus, kuulumine ääregruppidesse. Sellest tingituna omandatakse hulk puudulikke käitumisviise, suhete loomise ja konflikti lahendamise kompetentsid arenevad puudulikult, pingetaluvus jääb madalaks, agressiivse reageerimise valmidus kõrgeks jne. Sotsialiseerumise teooria seletus vabastab inimese ainuvastutusest oma arengu eest ja kaasab sellesse ka tema ümbruse. Järelvalvetu/tõrjutu on oluline sümptomikandja ja kogu perekond vajab tähelepanu.

Mitmekülgse abi raames perekonnale ei otsita ainult põhjusi, vaid püütakse avastatada ka probleemseid mustreid ja leida alternatiivseid võimalusi sotsiaalse suhtlemise jaoks. "Mustast lambast" saab raskustesse sattunud perekonna liige.

Järgnevalt ülevaade mõningatest mõttekaks osutuvatest meetmetest:

KÄITUMISE KIRJELDUS

KOHTLEMISVIIS

<u>kerge vorm</u> (nt kodust ära jooksmine, koolist puudumine, noorukite kaklused)	kasvatuslikud meetmed
<u>keskmine vorm</u> (hulkumine, kasvatusle käega löömine perekonnas, agressiivsuse avaldamine, kooli reeglite talumatus, juhuslikud seadusevastased teod)	hooldusele andmine, lastekodu, seaduse poolt ette nähtud karistused
<u>raske vorm</u> (pidev põgenemine kodust, mõistetamatu käitumine, ohtlik agressiivne käitumine, ei käi üldse koolis, seadusevastased teod)	psühhiaatriline osakond, erikool-kodud, karistused katseajaga
<u>väga raske vorm</u> (täiesti mõistetamatu käitumine, korduvad seadusevastased teod)	suletud psühhiaatriline osakond, vangla

Toodud tabelist on näha, et järelvalvetute laste ja noorukite kohtlemise üks kasutatavamaid viise on nende eemaldamine tuttavast sotsiaalsest keskkonnast. Teine võimalus on selle keskkonna mõjutamine näiteks perenõustamise või pereabi meetoditega. Sealjuures on kasulik keskenduda mitte niivõrd võimalike põhjuste välja selgitamisele, kui väljapääsuteede otsimisele. Konkreetset noorukit ei vaadelda ei musta lamba ega märtrina, vaid raskustes oleva perekonna ühe osana. Perenõustamise eesmärgiks oleks sellisel juhul probleemidele võimalike lahenduste otsimine.

6.2.5 Perevägivald

Seda teemat illustreerib järgnev artikkel:

DIE ZEIT Ulli Schauen 15/2004

Mida pidada armastuseks

Steffi K oli vaid 24 aastat vana. Tema mees peksis teda, vägistas ja lõpuks tappis. Uued seadused peaksid naisi enam kaitsma nende vägivaldsete meeste eest.

Steffi K oli just saanud 22 aastaseks. Ta oli jätnud pooleli õpingud oma kodulinna Frechenis ja leidnud töö Kölnis. Ta oli hoolas, teenis ise raha ja kui ta õhtuti väljas käis, maksis arved omast taskust. Pärast jõulupidu mõnede kolleegide seltsis sai ta 1999. aasta detsembris ühes baaris tuttavaks puusepp Peter Lga. Mees oli täpselt tema tüüp: suur, tugev, markantsete näojoontega. Steffi armus Peterisse, kes oli temast 11 aastat vanem. Ta usaldas meest. Vähemalt nii räägib tema vend Bernhard K. Temalt saime kuulda ka seda, et Steffi uskus mehe süütusse, kui see äkki eeluurimisvanglasse pandi.

Uurimisorganid süüdistasid Peter L, et see olevat varitsenud oma varasemat sõbratari teel töölt koju, ta selja tagant elektrišoki aparaadiga uimastanud ja seejärel kägistanud. Peter lükkas kõik süüdistused tagasi ja Steffi külastas teda eeluurimisvanglas. Pikkade blondide juustega - mida ta tol ajal värvis erepunaseks - noor naine lihtsalt ei tahtnud uskuda, et tema uus sõber võiks olla brutaalne mõrvar. Varsti pärast seda vabanes Peter eeluurimise alt, süüdistus tema vastu oli lõpetatud. Oli 2000. aasta mai. Steffil oli jäänud elada veel 34 kuud.

Steffi sõbrad räägivad praegu, et ta oli naine, kes võttis elu kergelt. Igal juhul välise mulje järgi. Mõnikord võis ta olla ka lausa pöörane, eriti kui oli vaja oma tahtmist saada. Steffi oli kord juba abielus olnud. Tema esimene mees, kellega neil oli ka laps, oli tema jaoks küll armas, kuid "liiga igav", nagu rääkis tema vend. Abikaasad läksid lahku kaks kuud pärast poja Andrej sündi. Peter L juures tundis Steffi end täiesti ilmselt hästi, temas nägi ta tõepoolest oma "elu meest". Seda suurem oli tema kohkumus, kui ka uut suhet ähvardas purunemine, sest Peter hakkas naist ikka halvemini kohtlema.

Steffi unistas omaenda väikesest perekonnast, "kindlast sadamast", arvas tema sõbranna Alexa. Lootus leida kindlat paika elus ajas teda üha tagasi Peteri juurde. Võib-olla oli see ka ebamäärane tunne väljapääsmatust olukorrast, mis sundis Steffit Peteri külge klammerduma. Ehk oleks Steffi võinud veel elada, kui tema sõbrannad, perekond, politsei, oleksid pannud tähele hoiatavaid signaale ja abistanud teda järjekindlalt.

Iga teise juhtumi puhul - kui on tegemist naisterahva tapmisega - on kurjategija olnud ohvriga suguluses. Enamasti on tegemist abikaasa või sõbraga, nagu näiteks prantsuse näitlejanna Maria Trintiganti (41) puhul, kes suri 2003. aasta suvel Leedu pealinna Vilniuse ühes hotellis saadud löökide tagajärjel. Selle nädala alguses toimunud kõmulisel protsessil mõisteti prantsuse rokkstaar Bertrand Cantand (40) kaheksaks aastaks vangi. Suhetes esinev vägivald ei ole enam eraasi. Seda käsitletakse samasuguse kuriteona, kui iga teist kehavigastuste tekitamist. Poliitikud ja politsei on naisõigustlaste aastatepikkusele survele reageerinud ja muutnud vana seadusandlust, andes selle asemel välja uue. Sellega on politsei saanud oma käsutusse hulga vahendeid, millega läheneda meestele, kes ahistavad oma naisi. Steffit ei saanud see enam aidata.

Ta ohverdas end oma laste heaks - üks esimesest abielust, teine kooselust Peteriga. Ta töötas ühe moemaja laos. Tema vahetus algas kell pool neli hommikul ja seetõttu oleks ta ise saanud oma lapsed alles keskpäevaks lasteaeda viia. Ja nagu ta oma vennale rääkis, oli see ka ainus põhjus, miks ta lubas mehel hommikuti enda juurde tulla - üksnes seepärast, et too aitaks teda ja viiks lapsed hommikul lasteaeda. Ei tema sõbrad, vend ega ema uskunud, et Peter tuleb vaid hommikuks. Juba sel ajal arvasid nad, et Steffi lubab Peteril taas magada nende ühises kodus.

Lähenemiskeeldu, mida võib rakendada vägivaldsete kurjategijate suhtes, katsetati esialgu vaid Baden-Württembergis. 2001. aastal lõppenud laiaulatusliku uurimuse tulemused õpetasid Baden-Württembergi politseile muuhulgas, et ei ole suurt mõtet eemaldada kurjategijad vaid kodust. Selleks, et martüürium tõesti lõppeda saaks, on vajalik vägivaldsete suhete lahendamisele suunatud võrgustiku tööd, mis aitaks naistel tulla toime igapäevaeluga. Paljudes linnades ja ringkondades on jõutud ümarlaudade moodustamiseni, kus siis noorsoamet ja politsei, justiitsüsteem ja nõustamiskeskused, naiste varjupaigad ja

sotsiaalametid saavad omavahel läbi arutada, mil viisil oleks kõige õigem seista vastamisi vägivallaga lähisuhetes.

Nagu on näha politsei formularidest, ohvritele mõeldud ankeetidest ja aruannetest justitiisüsteemis, tasanduvad erinevused erinevates liidumaades aegamööda üha enam. Nõustamiskeskuste töö diagrammid ja statistilised registreerimislehed on muutunud sarnasteks kogu Saksamaal. Birgit Schweikert, referaadi "Naiste kaitse vägivalla vastu" autor Bundesfamilienministeriumist (Saksamaa perekonnaasjade ministeerium), on selle eduga rahul. Enamuse jaoks oli mõjukaks eeskujuks Berliini vägivallavastane sekkumisprojekt, mida toetati mainitud ministeeriumist. Siin väris eeskuju koostöö, mis pani proovile mitmete eri ametite ja abiorganisatsioonide vahel moodustuva võrgustiku. Schweikerti tulevikusoov on ülesaksamaalise koduvägivalla vastase kuuma liini moodustamine ja kogu maad hõlmav abiorganisatsioonide võrgustik ohvritele.

Vaenulikkus Lääne-Saksamaa naisteorganisatsioonide ja politsei vahel on nüüdseks kadunud praktilisse koostöösse, arvab Osnabrücki ülikooli sotsioloog Beate Leopold. Teema puhul "koduvägivald" tuleb see kasuks mõlemale poolele. Varem mõisteti politseid hukka kui organisatsiooni, kes toetab patriarhaalset vägivalda, aga nüüd hinnatakse neid kui koostööpartnereid. Kölni lähedase Hürthi naiste nõustamiskeskuse juhataja Katharina Schubert ütleb: "Nüüd, kui ka meid ähvardab puudutada ühiskondlik lagedaie, seisab politsei meie keskuse eest. Ametnikud näevad, et tänu meie tööle ei jää naised pärast politsei sekkumist enam üksi."

Hannoveris koordineerivad abi koduvägivalla korral kaheksa politsei sotsiaaltöötajat. Pärast iga sekkumist naise kaitseks sekkub aktiivselt ka "politsei ennetava sotsiaaltöö" kaastöötaja. Nad külastavad naist, pöörduvad nii ohvri kui ka kurjategija poole ja püüavad leida lahendusi tulevikuks. Tulemusest informeeritakse advokatuuri. Kui kurjategija nõustub näiteks teraapiaga, arvestatakse seda karistust pehmendava asjaoluna.

Möödunud aastal oli Hannoveri politseil tegemist 2197 koduvägivalla juhtumiga. 1653 korral sõitis politsei kohale, 412 kurjategijale tehti korraldus hoida end ohvrist eemale, 353 neist terve nädala. Need arvud on aastate jooksul järsult kasvanud. Mõnikord on vägivaldsed ka naised. Enamuse linnade politseistatistika järgi moodustavad naised kuni viis protsenti kõigist juhtumitest. Hannoveri politsei sotsiaaltöötaja Marlies Bohnsacki hooleks on üks selline, alkohoolikutest hambatehnikute perekond. Mees oli vahepeal suutnud olla "kuiv", naine seevastu jõi end ikka ja jälle mõistuse kaotuseni purju. Kui mees naiselt järjekordselt alkoholi käest ära võttis ja valamust alla kallas, vihastas naine ja viskas meest pudeliga. Kui mees verd voolamas nägi, helistas ta politseisse. Naisele mõisteti kümme päeva kodust eemal olemist.

Hambatehnik tahtis naisest juba ammu lahutada, kuid jäi ikka tema juurde edasi. Ta näitas üles mõistvust, sest tema naine olevat pidanud SDVs pealt nägema, kuidas tema tütar reisijatega üle koormatud rongist välja kukkus ja kannatab seetõttu siiani õudusunenägude käes. "Ehk saab naine abi traumateraapiast," ütleb Marlies Bohnsack. "Ainult võõrutuskuurist selle juhtumi puhul ei aita." Sellest, mis saab edasi, tuleb rääkida kolmekesi. Politseipresiidiumis kestab see üheksakümmend minutit. "See oli üks tavaline kergendust toov vestlus," lausub sotsiaaltöötaja pärast vestluse lõppu. "Ta lihtsalt peab kord ka pisut pikemalt rääkida saama, isegi siis, kui kaldub sealjuures teemast veidi kõrvale."

Kas vägivald on mehelik? Ei sugugi, lausub Osnabrücki ülikooli professor Barbara Kavemann, kes koordineerib ja uurib teaduslikult kogu Saksamaal läbi viidavat kümmet projekti "Sekkumine koduvägivalda". Kui võtta arvesse vägivalla kõiki vorme ja astmeid - nii kehalist kui psüühilist - muutub pilt tasakaalukamaks. Mehed lihtsalt kutsuvad harvemini politseid, kui partner neid lööb. See ei käi kokku nende vääriskusega. Mõned kriminoloogid, nagu Mainzer Michael Bock kaebavad, et avalikkuses on juttu vaid meeste vägivallast ja viitab USAs tehtud teaduslikele uuringutele, millest on näha, et kummagi soo puhul on vägivallavalmidus sama kõrge. Kuna mehed on aga kehaliselt tugevamad, ei taju nad naise lööke enamasti ohtlikena.

Kuid kas sotsiaallabi kasutajad löövad oma naisi kergekäelisemalt kui villade elanikud? On türklased varmamad oma naisi peksma või ahistama? Hannoveri politsei sotsiaaltöötajate jaoks on vastus selge. Kõige suurem osa nende probleemidest tuleb ühest kvartalist. Türgi päritolu sotsiaaltöötaja Suphi Daglioglu kinnitab: türki päritolu migrantide hulgas on registreeritud kõrgeenenud vägivallavalmidust, kogu türki akadeemikud aktsepteerivad seda. Mehed kannatavad ülepaisutatud autunde ja veendumuse

all, et naised on nende omand. Ute Rösemann naiste autonoomsete nõustamiskeskuste NRW töögrupist näeb sellises väites aga varjatud rassismi: "Sakslaste juures nimetatakse vägivalda psühholoogiliseks, aga araablaste juures räägitakse kohe kultuurilistest põhjustest." Peale selle: "Kõrghoonetes tekib naabrite vahel tülisid palju enam kui "viisakate inimeste" piirkondades. Arsti abikaasa eelistab pärast oma mehe vägivallapurset sõita pigem sanatooriumi või puhkusele selle asemel, et minna naiste varjupaika või teatada politseile. Tema juhtum politseistatistikas ei kajastu."

Steffi oli uljas ja hakkaja naine. Kui ta oma mehest jälle lahku läks, otsis ta endale kõigepealt uue elupaiga. Korteri üks sein oli lagunenenud. "Pole viga, küll ma selle ära parandan," ütles ta. Ta kirus oma meest ja rääkis teistelegi, et Peter on vägivaldne. Nii räägib tema töökaaslane Vera N bensinijaamast, kus ta öösiti koristamas käis. "Kord tuli ta tööle suure sinise plekiga kaelal. Ta rääkis, kuidas mees oli ta vastu uksepiita paisanud ja ära vägistanud. Aga see, kui rahulikult ta seda rääkis – ma ei teadnud kas peaksin teda uskuma või ei." Steffi teine sõbratar ütleb Peteri kohta: "See oli tõeline psühhopaat, aga ta teadis täpselt, kuidas Steffiga toime tulla. Kord kirjutas ta naisele tapeedi peale pika armastuskirja. Ja pidevalt peibutas ta teda lillede ja lubadustega."

2001. aasta juulis sünnitas Steffi oma teise lapse, kelle isa oli Peter L. Neli kuud varem olid nad abiellunud. Kui tütar oli neljakuune, lõi Peter Steffit uuesti. Steffi esitas oma mehe peale kaebuse - kuid kutsus ta viie päeva pärast jälle tagasi.

Ja Peter lööb uuesti. Sõimab ja ähvardab, püherdab tema peal, ejakuleerib tema peale. Arsti kirjutatud tõendil, mille Steffi esitab politseile ja kohtule, seisab: öndraluu põrutus, alakeha põrutus, koljupõrutus, parema sääre põrutus. Politsei võtab kokku: ähvardamine, kehavigastused, seksuaalne vägivald. On 2001. aasta september. Steffi tõstab Peteri ukse taha – tundub, et ta on tõepoolest otsustanud lahutada. Kuna ta ei jaksa enam üüri tasuda, kolib ta oma ema ja venna juurde nende väikese majakese pööningutappa. Kuid nii ema kui ka vend teevad Steffile pidevalt etteheiteid lahutuse pärast – nimelt on ta selle mehega abiellunud. Mõned kuud hiljem ei ööbi Steffi kodus. Tema perekond arvab, et ta on Peteri juures. Asi kõigub siia-sinna. Kord elavad nad koos, kord eraldi. Selline nn kummipaelaefekt on vägivaldsete suhete juures tüüpiline. Naine ei näe väljapääse ning tuleb ikka ja jälle tagasi. Sõbratar Alexa räägib, et kord olevat Steffi temalt küsinud: "Ja kellele on vaja üksikut naist kahe lapsega?" Peter helistab Steffile, saadab talle mobiiliga SMS-e, ähvardab: "Las läheb pimedaks, küll ma su kätte saan. Maailm on liiga väike peitu pugemiseks." Kui nad on koos, saavad ka lapsed oma osa. "Kui ta vait ei jää, siis ma löön ta vagaseks," ähvardab Peter. Poega ta lööbki. Ühel päeval on Steffi auto kolm rehvi läbi lõigatud. Oma tööandja väiketransporditööriaga pöörab Peter end ühel päeval Steffi autole ette ning pidurdab siis järsult. Steffi ei suuda kokkupõrget vältida.

See, kes esitab ennast tugeva mehena, paljastab sellega oma nõrkuse. Selle aabitsatõe avastasid ulatusliku uuringu tulemusena initsiatiivi "Mehed meeste vägivald vastu" liikmed. Nende vägivallavastane treening on paljudes paikades, ka Hannoveris, koduvägivald vastu vastase võrgustikutöö üks osa. Kursus, milles vägivallatsejad saavad osaleda, kestab 24 nädalat. Need, kes suudavad kinni pidada reeglitest, kriisiplaanidest ja kokkulepetest ning peavad lõpuni vastu, saavad tunnistuse.

Enamasti tuleb meestel Hannoveri grupitreeningutel kõigepealt õppida tundma ja jälgima omaena tundeid. Neil tuleb endalt küsida, miks nad tegelikult on muutunud vägivaldseks. Selleks mängivad nad ühe oma vägivallastseeni aegluubis läbi. Minutist saab tund. Ikka ja jälle tehakse stopp ja arutatakse läbi: mida sa tunned, kui lähened naisele, mida mõtled, kui tõstad käe? Hannoveri "meestebüroo" juhataja Klaus Eggerding, kes viib läbi ka kursusi, ütleb: "See on kurioosne, kuid vägivalda kasutades tunnevad mehed end olevat hädakaitses ja alandatuna."

Meeste initsiatiivid ei taha sallida mitte mingisugust vägivalda. Nad ei vaatle oma kursust teraapiana ja pooldavad vägivaldsete tegude karistamist, et nende kliendid õpiks vastutama oma tegude eest. Kursustel ei õpi mehed ainult iseennast tundma, vaid harjutavad ka reegleid nagu näiteks: "Kui märkad endas raevu tunnuseid, ära lähene oma partnerile käsivarre kaugusele. Kao parem silmist ja kõnni kaks korda ümber maja, et maha jahtuda." Vägivald vastu vastane treening on vaevaline tegevus. Tulemusi annab see nende inimeste puhul, kes peavad vastu lõpuni – kahjuks katkestavad tavaliselt pooled treeningu enneaegselt.

Võib-olla tundis ka Peter end alandatuna. Steffi vend Bernd räägib: "Sõnaliselt oli ta mehest üle. Steffi

võis mehe nurka suruda ja temalt vastust nõuda. Tegi talle sageli etteheiteid." Sageli kutsus Steffi kohale politsei. Vähemalt kümme korda võttis ta kaasa oma venna. Politsei käitumist hindab vend tagantjärele "naeruväärse ja abituna". Kuidas politseinik olevat kord Peterit lihtsalt manitsenud mitte enam lööma ja kägistama, kuidas naispolitseinik anus Steffit tungivalt oma mehest lõplikult lahku minema või vähemalt mitte oma kaebusi jälle tagasi võtma. Ametnike head tahet ei saa Steffi vend kuidagi eitada. Politseipatrullid kontrollisid süstemaatiliselt isegi Peteri juhilube, et teda pidada kinni, kui ta Steffit terroriseerides teda raevunult taga ajas. Sel ajal, kui politsei meest kontrollis, oli naisel võimalus põgeneda töö juurde. Politseipatrullid sõitsid sageli majadebloki ümber, kus Steffi elas.

Osnabrüki ülikooli teaduslik uurija Barbara Kavermann ei hoia politsei kiitmiseks sõnu kokku. Nende käitumine olevat põhjalikult muutunud. Politseinikud on ju ka lõpuks inimesed, kes tahavad aidata. "Nad ei taha ju, et nende töö vastu taevast lendab," ütleb Kavermann. Kui politseil tekkis kindel arusaam sellest, et vägivald lähisuhetes peaks olema nende võimupädevuses, sest siin ei ole tegemist lihtsalt "perekonnatüli", vaid kehavigastustega, siis kannatasid nemadki selle all, et ei olnud võimalik selle vastu midagi ette võtta. Uued seadused annavad neile nüüd suuremad volitused. Nad saavad teha enam kui ainult hoiatada ja manitseda. Nad võivad sundida vägivaltatsejat kodust mõnda aega eemale hoiduma. Ohver saab vahepeal hinge tõmmata, minna nõustamiskeskusesse, mõelda lahutuse või lepituse peale, leida endale uus elukoht või nõutada alimemente eraldi elamiseks.

2002. aasta juunis ronib Peter üle garaaži katuse Steffi tuppa ema maja ärklikorrusel. Ta kägistab teda magamise pealt. Arst konstateerib: "Tugevad kägistamisjäljed kaela vasakul poolel. Kõrisõlm on palpeerimisel valus, neelamine on raskendatud. Märgid toimunud ninaverejooksust. Kaks väiksemat kriipimishaava vasakul põsel. Kaks eurose mündi suurust hematoomi selgroo kaelapiirkonna ogajätkede lähedal. Kaks eurose mündi suurust hematoomi paremal käsivarrel ja küünarvarrel. Vigastuste iseloom, eriti silmatorkavad kägistamise jäljed kaelal, räägib kallaletungija eriti brutaalsest tegutsemisviisist. Vägivalda kasutamise aste on võrreldav surmavate vigastustega."

Kohtumeditšiinilised järeldused on mõjusamad kui tavalise arsti konstateering. Kohtuarstid pööravad tähelepanu sellele, kas on tegemist seaduserikkumisega. Nad pildistavad. Nad ei kirjelda ainuüksi vigastusi, vaid otsustavad ka selle üle, mil viisil need on tekitatud. Trepist alla kukkumisest saadud sinised plekid on teistsugused, kui löökide tagajärjel tekkinud. Hamburgi kohtumeditšiini ekspert ja Eppendorfi ülikooli kliiniku patoloog Klaus Püschel rajas koos kolleegidega ühingu, kuhu võivad ööpäevaringselt helistada vägivallaohvrid kogu Hamburgist, et saada kohtumeditšiinilist uuringut ja järeldust. Ohvrid võivad ise otsustada, kas nad tahavad vägivaltatsejate peale avalduse esitada või mitte. Kui nad seda soovivad, saavad nad nõu samasse meeskonda kuuluvalt psühholoogilt. Umbes 1200 vigastatut on jooksva aastal kasutanud selle ühingu pakkumist.

2002. aasta juunis pärast öist kallaletungi määrab Frecheneri politsei Peterile kümme päeva lähenemiskeeldu kodule. Steffi kannab naiste nõustamiskeskuse voldikut telefoninumbriga kaua endaga kaasas. Kuid nõustamiskeskust ei informeerita.

Kuna Steffi peab ka oma laste ülalpidamise eest hoolt kandma, pöördub ta advokaadi poole. Perekon-naseaduse uue paragrahvi, mis kaitseb vägivalda eest, järgi mõistetakse Peterilt välja proportsionaalne elatisraha. Kohus keelab Peteril pooleks aastaks ära ka Steffile lähenemise. Ta peab hoiduma vähemalt 200 meetri kaugusele naise elupaigast. Ta ei tohi kunagi naisele helistada ega temaga kohtuda. Paar päeva hiljem on Peter taas Steffi juures. Ta ähvardab naist. Steffi pöördus politseisse ja palus abi, meenutab tema advokaat. Politseinikud saatsid ta aga minema ja seletasid, et tal tuleb pöörduda kohtusse.

Peter eksis vägivalda eest kaitsva seaduse vastu. Sellele peaks järgnema vangla või rahatrahv. Päril ilmselt ei tundnud ametnikud seda seadust. Või ei usaldanud nad enam Steffit. Steffi advokaat kirjutas kirja politseiametisse ja selgitas asjade seisu, kuid midagi ei juhtunud. Steffi teadis nüüd: politsei teda ei aita. Ta on jäetud enda hooleks.

Dortmundi lähedal Unna ringkonnas toimus ühe juhtumi puhul politsei käitumises samasugune pööre. 14. mail 1994. aastal kell neli pärastlõunal pöördus üks 45 aastane naine Kameneri politsejaoskonda ja esitas kehavigastuste tekitamise ning ähvardamise pärast kaebuse oma abikaasa peale. Ta oli end temast lahutanud ja tundis end nüüd väga ohustatuna. Politseinikele oli see paar tuntud. Korduvalt olid nad pöödnud politsei poole, et oma tülisid väiksemaks lihvida. Korrapidajad võtsid tema kaebuse vastu

ja pistsid selle rahulikult oma paberite vahele. Oleks võinud ju kirjutada mehele kirja, saata talle kutse või midagi muud. Naine saadeti minema. Viis tundi hiljem oli ta surnud, maha lastud. Mees oli varitse-
nud teda kodu ukse ees.

Kuritegu ja sellele järgnev terav kriitika politsei aadressil sundis vastutavaid ametnikke asju radikaal-
selt ümber hindama. Kaua enne seda, kui algasid ministeeriumide ametlikud pilootprojektid ja veel
enne vägivalda eest kaitsvat seadust, kutsusid nad kokku koduvägivallavastase ümarlaua. Linn asutas
naiste nõustamiskeskuse. Arendati välja uued lisaplaanid, kus arvestati ka kriminoloogilist fakti, et ena-
masti on 48 tunni vältel enne raske kehalise vigastuse tekitamist või tapmist lähisuhetes tekkinud ohuo-
lukord. Lisaplaani tuumaks on reageerimine ohule ja riskianalüüs. Pärast politsei vahelesegamist ootab
iga meest, kes oma naist on ähvardanud, 24 tunni jooksul kriminaalpolitsei külaskäik, kui mees ise ei
ilmu politseijaoskonda. Sageli on politseinik ainus, kes mehega kujunenud olukorrast räägib – juba see
aitab agressiivsust alandada. Kripo külastamine annab vägivaldsele signaali ka sellest, kui tõsisena
politsei tema tegu siiski näeb ja kuidas see võib tagajärgede näol tema enda vastu pöörduda. Pärast
sellist reageerimist ohule peab politseinik analüüsima, kui suures ohus on ohver veel pärast neid käike.
Selleks on välja töötatud oma kriteeriumid. “Aga,” nii ütleb Unna politseikomissar Thomas Poschmann,
“lõpuks otsustab siiski kõhutunne, kui konkreetne on see oht.”

Uus tööviis tundub olevat edukas. 1994. aastast kuni tänase päevani pole ükski naine enam surnud oma
mehe käe läbi, kui paar varem vähemalt ühe korra on pöördunud koduvägivalda tõttu politsei poole.
Teaduslikust seisukohast pole see veel mingi tõestus edust. Aga varem oli peaaegu igal aastal üks sel-
line surmajuhtum.

Pole sugugi lihtne rebida end ilma kõrvalise abita lahti vägivaldsest suhtest. Eneseteadvus on kannatada
saanud. Sugulased ja sõbrad ei suuda olukorda mõista, naine ei orienteeru ametites ja seadustes.
Seepärast ongi nii tähtsal kohal koduvägivalda-alaste nõustamiskeskuste aktivistid. Näiteks Kölnis saa-
detakse naise nõusolekul iga juhtumi korral faks ühte kahest nõustamiskeskusest, mille töötajad võta-
vad 24 tunni jooksul kannatanuga kontakti. Diakooniakeskuses töötav Birgitta Neumann, kes juhatab
sekkumistööd Rheini paremkalda Kölnis, räägib: “Me küsime naistelt, mida nad tahaksid ja toetame
neid sealjuures. Me ei püüa neid millekski veenda ega ümber veenda.” Kõige tähtsam on selgitada nai-
sele, et vägivaldas, mille all ta on kannatanud, ei ole tema süüdi.

Millal iganes Peter L nüüd vägivaldseks muutub, teatab Steffi ähvardustest ja peksmisest politseile.
Ühele sõbrannale räägib ta: “Kui ma korrapidaja juurde tulen, kõlab mulle sealt vastu: “Ahaa, seal te
jälle oletegi, proua K!” Nemad näevad selles kõiges ainult tavalist perekonnatüli ega saa aidata.” Frech-
neri politseijaoskonda ei näi uued politseitaktikad koduvägivalda asjus veel jõudnud olevat. Aga ka Steffi
ise võtab oma kaebusi ikka ja jälle tagasi. Kogu töö jookseb liiva. Tema on süüdistuse peatunnistaja ja
kui tema ei taha enam rääkida, siis millele peaks kohus toetuma? “Loomulikult karistatakse koduvägi-
valda samamoodi nagu teisigi kuritegusid,” kinnitab Kölni riigiprokurör Regine Appenrod. Kuna Steffi
aga oma kaebusi salgas, lõpetati kriminaalasjad puudulike süütoendite tõttu.

Viiskümmend kilomeetrit Kölnist põhja poole menetletakse analoogilisi asju teisiti. “Pean tunnistama,
et varem menetlesin ka mina asju sedaviisi,” ütleb Ute Lueb Krefeldi riigiprokuratuurist. “Naine võtab
kaebuse tagasi ja asi lõpetatakse.” Kaks aastat on Ute Lueb Krefeldis vastutav spetsiaalselt koduvägi-
valda asjade eest. Varasema paari korra asemel aastast tunnetab ta nüüd pidevalt, mida tähendab vägi-
vald lähisuhetes – ja nüüd ei suleta Krefeldis enam ühtki toimikut süütoendite puudumise tõttu.

Suured rahatrahvid ja vabaduse piirangud, aasta katseaega, kaks aastat naisele kehavigastuste teki-
tamise eest – ka siis, kui naine on kaebuse tagasi võtnud. “Varem arvasin ma, et kui naine ei soovi oma
mehe karistamist, ei pea ka mina seda tahtma,” meenutab Lueb. “Kuid näha kohtuistungitel naisi vä-
risedes väitmas, et see oli esimene ja ainus kord, kui mees vägivaldseks muutus! Siis tunnete parata-
matult, et nii see asi olla ei saa.”

Samal ajal, kui politsei kujundab oma käitumist radikaalselt ümber, lasevad prokuratuuri- ja kohtuor-
ganid end enamasti vähe liigutada. “Nad on uskumatult resistentsed koduvägivalda-alase ümberkooli-
tuse osas,” ütleb Ute Rösemann autonoomsete naistenõustamiskeskuste töögrupist. See algab juba
statistikast. Statistika järgib karistusseadustiku tähistust: tapmine ja mõrv, ähvardamine ja kehavigas-
tuste tekitamine, seksuaalaktiks sundimine, vägistamine. Vägivaldas lähisuhetes kui sellist ei toodagi

eraldi välja. Seega ei ole olemas ka statistikat, kui palju juhtumeid on uuritud. Peale selle on väga üksikutes paikades olemas osakonnad, mille ülesandeks on koduvägivalla uurimine, s.o riigiasutused, mis kannaksid vastutust abinõude välja töötamise ja rakendamise eest. Seda, kui tugevasti klammerdub prokuratuur vanade käitumisviiside külge, kogeb Bielefeldi kriminoloog Britta Bannenberg, kes uuris Hamburgi linnavalitsuse poolt toetatud projekti "Kurjategija ja ohvri lepitamine vägivaldsete paarisuhete puhul" raames umbes 350 juhtumi kulgu. Ta sedastas, et terve rida juhtumeid lõpetati "süütõendite puudumise tõttu" või viidati asja isiklikule kasule. "Seal oli juhtumeid," ütles Brannenberg, "kus nutvad lapsed kihutati aluspesus tänavale. See ei puudutanud prokuratuuritöötajaid karvavõrdki."

Eriti lastele tekitab koduvägivald mõõtnatut kahju. Nii siis, kui nad ise ohvriks langevad kui ka siis, kui keretäis on jagatud. Alam-Saksi kriminoloogiainstituudi uuringud aastast 1999 kinnitavad, et iga seitsmes nooruk sai vanemate vägivaldseks kasvanud tülidest viimase 12 kuu jooksul osa mitte lihtsalt paari müksuga, vaid sihilike lööke ja jalahoope. Nii kasvavad paljud lapsed üles teadmises, et vägivald on normaalne asi. Teadus on ühetähenduslikult leidnud, et täiskasvanud, keda lapsena on pekstud, peksavad sagedamini kui teised.

Kord kirjutas Steffi politseile kirja selgituseks, miks ta tahab oma avaldust tagasi võtta. Olevat parem kaebus tagasi võtta, kuna praegu tahab Peter ise elatist maksta, kirjutas ta. "See on mulle kasulik, sest tema vanglas olemine neelab veelgi osa minu tühisest toetusrahast." Mees tahab teda nüüd rahule jätta ja teha läbi teraapia. "Kättemaksu ei ole mulle vaja, sest kunagi lastakse ta vanglast ikka vabaks ja siis tuleb ta välja veelgi halvemana, kui sinna läks. Valuraha eest ei saa ma aga uut hinge endale niikuinii osta." "Kahjuks ikka veel abikaasana" võtab ta oma ütlused Peteri vastu tagasi.

Veidi enne 2002. aasta jõulusid on Peter ja Steffi jälle koos. Kui sõbranna Alexa Steffi mobiilile helistab, on ta päris kindlasti oma korteris. Alexa ei suuda seda mõista. Steffi katkestab järsult kõne. Pärast seda pole sõbrannadel omavahel 3 kuud kontakti. Steffi katkestab suhted kõigi oma sõbrannade ja sugulas-tega.

Esmaspäeval enne vastlapäeva 2003. aastal helistab Steffi ootamatult Alexale. Ta kaebab kõige võimaliku üle. Alexale jääb mulje, et Steffi käib nagu ümber palava pudru ega räägi hoopiski sellest, mis teda tööpoldest koormab. Teistele sõpradele räägib Steffi, et pärast vastlakarnevali on kõigega lõpp. Siis tuleb Peteril oma asjad kokku panna ja kaduda. Järgmisel hommikul, karnevali teispäeval, kell 3.20 tapab Peter Steffi.

Kuritöö käigu kohta on olemas vaid üks versioon. Kell 2.45 magavad nad veel koos. Kohtumeditiiniline ekspertis kinnitab seda fakti. Veidi pärast seda, olles autoga teel Steffi töökohta, kus tal tuleb avada ukSED varahommikustele külastajatele, olevat tekkinud tüli. Steffi olevat Peteri etteheidetega üle külvanud ja nimetanud teda vastutavaks kõigi oma elus juhtunud hädade eest, ähvardanud, et Peter ei saa mingil juhul hooldusõigust nende ühisele lapsele.

Seejärel peavad nad auto kinni – nii seisab kohtuaktides – tulevad välja, ta lükkab naise pikali, pigistab naise kaela. Steffi upitab end püsti, mees haarab 20 cm pikkuse lauanoa, lööb selle naisele kõhtu, käsi-kähmlus jätkub. Nad kukuvad maha. Peter kägistab Steffit hulga minuteid. Siis on naine surnud. Ta tõstab laiba oma autosse ja sõidab sadamasse Rheini teise kalda Kölnis. Hommikul teatab ta Steffi kadumisest, helistab igale poole ja pärib, kus ta võiks olla. Kuid tema käitumine äratav kahtlusi. Miks puhastas Peter sellise hoolega oma autot nii seest kui ka väljast, kuigi ta väidetavalt ei olnud sellega sõitmas käinud?

Steffi oli 25 aastat vana, kui mees ta surnuks kägistas. Tema poeg esimesest abielust oli neli, tütar suhtest Peteriga poolteist aastat vana. Noorsoamet andis tüdruku kasuperesse. Vanaema, kelle juures ta oli kasvanud peaaegu aasta, võitleb siiani tema hooldusõiguse eest.

6.3 Perekond ja kuritegevus

Perekonnateema mängib kohtlemisele orienteeritud karistusasutustes suurt rolli. Kinnipeetavate perekondlike oludega kursis olemine on oluline kahest seisukohast:

- Miks-küsimus: informatsioon päritoluperekonna kohta võib anda olulist teavet kinnipeetava arengu ja kuritegu vallandavate või soodustavate tegurite kohta.
- Kuhu-küsimus: info praeguse perekonna kohta kergendab vajalike kohtlemismeetmete valikut, karistuse pehmendamist ja ennetähtaegset vabanemist soodustavat vajalikku sotsiaalset prognoosi.

Läbipaistvat, suhteliselt probleemivaba perekondlikku tausta saab pidada legaalselt käitumist soodustavaks stabiilseks teguriks.

6.3.1 Ühe pereliikme vahistamise tagajärjed

Reeglina tähendab ühe pereliikme arreteerimine perekonnale sunnitud lahusolekut. Uut olukorda võiks nimetada kriisiks. Kõige sagedamini halveneb pere majanduslik olukord. Siin tuleb leida uusi väljapääse. Arreteeritud pereliikme puudumist tuleb kuidagi seletada ka naabritele ja tuttavatele – sageli räägitakse raskest haigusest, mujale tööle suundumisest või muust sellisest. Kuigi karistatav isik on perest eemal, mõjutab ka tema äraolek olulisel määral perekonnaliikmete elu. Kinnipeetav ise räägib oma perekonnelust alguses reeglina väga vähe. Paljudel juhtudel on side perega ka katkenud. Kinnipeetav “õpib” vangla uues ümbruses hakkama saama. Ühe liikme eemaldamine nõuab kõigi suhete uut defineerimist. Teised liikmed peavad võtma enda kanda eemalviibija ülesanded ja lõpuks tuleb perekonnal otsustada, kas kinnipeetav tuleb ka pärast vanglast vabanemist taas koju.

Ka naasmine nõuab perekonnalt taas ümberorienteerumist. Vabakslastu pöördub tagasi perekonda, mis tuli pikka aega toime ka ilma temata. Sageli tuleb neil vaadata otsa faktile, et perekond on jäänud pärast arreteerimist püsima vaid sõprade, naabrite ja sugulaste silmis. Selles faasis teeb perekond jälle läbi kriisilukorra, mida tuleb õppida juhtima – kuni leitakse taas uus orientatsioon.

6.4. Sotsialiseerumise instantsid väljaspool perekonda

6.4.1 Peergrupi tähtsusest

Terminiga peergrupp tähistatakse omasuguste gruppi või sõpraderingi. Selle grupiga seisab laps silmitsi - ja hiljem noor inimene – juba õige varakult ja mida edasi, seda sagedamini. Esimesed kontaktid omastugustega toimuvad juba näiteks mängugruppides, seejärel lasteaias, koolis, kutset omandades jne.

Mida vanemaks laps saab, seda väiksemaks jääb perekonna sotsialiseeriv mõju ja seda suuremaks muutub tema jaoks peergrupi väärtus. Seega kasvab ka selle gupi mõjuvõimsus ja täiskasvanuna identifitseerib inimene end üha enam peergrupi seisukohtadega, eriti siis, kui perekonnas on midagi viltu läinud, kontaktid pereliikmete vahel on täiskasvanutele väheatraktiivsed või koguni negatiivsed. Sellisel juhul muutub peergrupp asendusperekonnaks.

Selline areng – perekonnast välja peergrupi poole – toimub praktiliselt iga inimese puhul ja on reeglina vajalik selleks, et noor inimene suudaks leida iseennast ja omaenda reeglid elu kujundamiseks.

Üha suurenevat rolli omab peergrupp vaba aja veetmises. Kujunevad sõpruskonnad, kus veedetakse koos vaba aega ja selle täitmise aktsepteeritud viis omandab üha suurema tähenduse. Selle teemadekompleksi uuringud näitavad ikka ja jälle, et (potentsiaalsetel) seaduserikkujatel on kalduvus olla oma koduvälise vaba aja täimisel tarbijalik, passiivne.

Nii toimib peergrupp tänaval lausa magnetina. Sellele vastavalt avaldavad peergrupid oma liikmete sotsialiseerumisele väga olulist mõju. Selle mõju primaarseks instrumendiks on grupi surve, mis – kui on tegemist kuritegeliku kalduvusega grupiga (kerghuusika fänniklubid, noorukite banded, uimastite kasutajad) – provotseerivad oma liikmete sellist käitumist, mis erineb tavalisest viisakaks peetavast käitumisest ja julgustavad või lausa soodustavad kriminaalset käitumist.

Grupi surve ei toimi mitte ainult sel viisil ja mitte ainult peergrupi poolt, vaid ka (nii positiivne kui negatiivne) teiste ühiskonnagruppide poolt: kodukaitse või vabatahtlike tuletoorjate ühingud kuni kiriku ja poliitiliste parteideni välja. Eriline on maapiirkondades veel siiani toimiv konformsuse surve.

6.4.2 Töölase olukorra tähtsusest

On arusaadav, et arengut mõjutab oluliselt ka töölase situatsioon. Ühelt poolt on inimene töö juures alutatud tervele hulgale perevälistele mõjutustele, kuna ta puutub seal kokku paljude erinevate inimestega, teiselt poolt lubab käitumine töökohal hinnata, kui edukalt on kulgenud sotsialiseerumise protsess – tava-mõttes - tervikuna. Kui uurida seadusrikkujate sotsiaalset käitumist tööpaigal, siis selgub, et suhteliselt tihti ei talu nad õpetamist, puuduvad või hilinevad tööle, vahetavad sageli töökohti.

Seetõttu ei ole vangla kohtlemisvahendite hulgas sugugi viimasel kohal puuduliku haridusliku või eelkõige tööoskustega kinnipeetavate jaoks loodud

- võimalused hariduse jätkamiseks,
- võimalused kutsehariduse saamiseks.

Arvatavasti on nii, et inimest rahuldav töölase situatsioon soodustab pigem konformsete käitumisviiside kasutamist oma elu kujundamisel, samal ajal kui töölased "häired" on enam vastavuses kriminogeensete käitumisviisidega.

Õpetuse mitte talumine, ebaregulaarne töö käimine, töökohtade sage vahetamine, millega sageli kaasneb ka seadusrikkujate madal haridustase, jätab neile vähe töölaseid võimalusi. Sellega on paljude krimino-loogide arvates seletatav ka suurem registreeritud kriminaalsus kvalifitseerimata tööliste hulgas. Paljud kriminoloogid viitavad tihedale seosele töötuse ja kriminaalsuse vahel. Tööta olemise mõjust inimesele tõstavad nad kirjanduses esile järgnevat:

- a) Töötutel on sagedamini finantsilisi raskusi; selle tulemuseks on tarbimisvõimaluste kitsenemine, võlgade kasvamine, maksejõuetus.
- b) Peale finantsiliste raskuste võib töötute puhul sagedamini näha ka sotsiaalset allakäiku (keskkonna poolt stigmatiseeritud): kontaktid endiste kolleegidega üha vähenevad.
- c) See võib viia autoriteedi kaotamiseni (näiteks töötu mees oma perekonna silmis).
- d) Rahaliste raskuste, sotsiaalse allakäigu, stigmatiseerimise, autoriteedi kaotamise, petetud lootuste ning purunenud elu- ja tööperspektiivide tekitatud psühholoogilised probleemid väljenduvad resignatsioon, ebakindlas eneseväärtuse tundes, äkilistes afektipursetes või põgenemises illusioonidesse: unistamisest kuni alkoholismi või narkomaaniani.

Probleemi sellise kirjelduse läbi saab selgeks, et ebarahuldaval töölasel situatsioonil on oluline seos kriminoogeensusega. Teiselt poolt võib aga töölase sotsialiseerumise positiivne kulg olla stimuleeriva toimega elu kujundamiseks ühiskonna poolt heaks kiidetud normide järgi.

7. SOTSIAALSE TINGITUSE MUDELITEST

7.1 Ühiskond ja sotsiaalne kiht

Igapäevases kõnepruugis on mõiste "Gesellschaft" (sks ühiskond, kogukond, selts, seltskond) mitmetähenduslik. Tuntud on karnevaliselt, Saksa väikeaiapidajate selts, kindlustusseltsid. Sotsioloogia kui õpetus inimkooslustest annab sellele sõnale konkreetsema tähenduse.

Sotsioloogias vaadeldakse ühiskonda kui suurt gruppi inimesi (nt Ida-Euroopa elanikkond või kõik Saksa Liitvabariigis elavad inimesed), kes mõistavad inimeste omavahelisi suhteid teatud piirides sarnaselt ja jagavad laias laastus ühesuguseid keskeid väärtusi. Need kesksed väärtused on seotud selliste mõistetega nagu seadused, kultuur, religioon; igapäevaelus see, mida keegi peab „normaalseks“. Sealjuures on üks osa mõisteid tähtsad paljude inimeste jaoks (nt inimõigused või jõulupuu), teised vaid väikeste gruppide jaoks (nt ametnikke huvitavad esmajooned vaid ametkondlikud küsimused).

Sellised sotsiaalsed grupid on ajalooliselt tekkinud ning ka muutuvad ajas: muutuvad poliitilised süsteemid, muutub perekonna mõiste jne.

Definitsioon: sotsiaalne grupp on inimestevaheliste suhete summa neid piiravates raamides.

Ühiskondlikud suhted lubavad end kirjeldada ka suhetena suurte gruppide vahel, nt tööandjad ja töövõtjad turumajanduses või ka valijad ja saadikud parlamentaarse demokraatia tingimustes.

Ühiskondlikud väärtused orienteeruvad sageli enamuse arvamuse järgi, kuigi põhimõtteliselt võib ühiskonnas eksisteerida ka erinevaid, mõnikord omavahel lausa vastuolulisi väärtussüsteeme, aga mis kunagi ei kehti objektiivselt, vaid on subjektiivsed, s.o individuaalselt erinevad.

Sotsiaalne kiht

Igas ühiskonnas on gruppe, mis omavahel küll erinevad, kuid mõjutavad üksteist vastastikku, näiteks poliitikutud - valijad või ettevõtjad - töölised. Suurte gruppide eristamise üheks võimaluseks on „sotsiaalsete kihtide“ mudel.

„Kihistus“. Sõna kihistumine viitab sotsiaalteadustes ühiskondliku struktuuri ühele erilisele omadusele. Ühiskonna iga liige kannab tervet rida tunnuseid (vanus, sugu, tööala, kuulumus konfessiooni, juuste värv, pikkus jne). Sotsioloogilise vaatluse jaoks on olulised vaid nn sotsiaalselt relevantssed tunnused, s.o tunnused, mis mõjutavad inimeste omavahelist käitumist. Erinevates ühiskondades ning erineval ajal võivad need konkreetssed tunnused suurel määral erineda. Kui koguda kokku isikud, kes on mõne sotsiaalselt relevantse tunnuse poolest sarnased või ühetaolised, muutuvad ühiskonna liikmed selle tunnuse alusel liigendatuks. Kihi mõiste kinnitab sellise liigenduse fakti.”

Fischer-Lexikon Soziologie 1971

Sotsiaalse kihi all mõistetakse gruppi inimesi suure ühiskonna sees, kes sarnanevad omavahel teatud tunnuste poolest. Käibelolevad eristamise kriteeriumid on: haridustase, kutseala, sissetulek või noorukite puhul vanemate elukutse.

Teoreetiliselt on võimalik eristada ühiskonnas hulgaliselt kihte: iga eristamise aluseks olevate tunnuste grupp annab erineva pildi. (Kui palju eristatakse gruppe varandusliku seisuga järgi? Kuidas grupeeritakse elukutseid?)

Kõige sagedamini kasutatakse „nelja kihi mudelit“.

Ülemkiht: ühiskonna „eliit“, kuhu kuuluvad näiteks valitsuse liikmed, tuntud kunstnikud, sportlased või kontsernide juhid.

Keskkiht: siia kuuluvad näiteks akadeemikud või juhtivad ametnikud, üle keskmise sissetulekuga inimesed.

Alamkiht: alamkihi all mõistetakse traditsiooniliselt tööliklassi, s.o käsitöölisi, keskmisi ametnikke või tööstustöölisi.

Tõrjutud kiht: siia kuuluvaiks loetakse kodutuid, kriminaale ja teisi „ääregruppide“ staatusega isikuid.

Kinnipidamisasutustes istuvad ülekaalukalt alamkihi ja tõrjutud kihi esindajad. Seda fenomeni uurivad paljud mudelid, mida järgnevalt ka tutvustame.

7.2 Mudelid kuritegevuse seletamiseks

7.2.1 Kihispetsiifilise sotsialiseerumise teooria

Sotsialiseerumise all mõistetakse vastastikku toimuvat käitumisreeglite ja -ootuste vahendamist grupis, milles on vähemalt 2 liiget. Eeldusel, et ühiskond on jaotunud gruppideks (= kihtideks), on loogiline oletada, et eri kihtides erinevad ka sotsialiseerumise protsessid.

„Alamkihil lasub sotsiaalmajanduslik surve. Seetõttu tekivad kihispetsiifilised puudused sotsialiseerumises. Alamkihi lapsi karistatakse karmimalt ja sagedamini kehaliselt ning nad on sagedamini teadlikult või ebateadlikult tõrjutud. Alamkihi vanematel napib sagedamini raha töö tasustamise struktuuri tõttu industriaalühiskonnas. Selle alanduse annavad nad karistuste näol edasi oma lastele. Lastel puudub lugupidamine oma isade vastu nende sotsiaalmajandusliku edu puudumise tõttu ja nad ei taha end nendega identifitseerida (Kihispetsiifilise sotsialiseerumise teooria).

Vastavalt sellele teorialele on alam- ja keskkihis järgmised sotsialiseerumise tingimused:

ALAMKIHT	KESKKIHT
<ul style="list-style-type: none">- pigem vähem raha, halvem eluase, riietus jne- pigem autoritaarne kasvatus- pigem sihitud eluplaanid (lühiajalised, vahelduvad)- pigem halvemad võimalused hariduseks (näiteks pole raha järelaitamistundideks) <p>= pigem halvemad sotsiaalsed võimalused</p>	<ul style="list-style-type: none">- pigem paremad elutingimused- pigem demokraatlik kasvatus- enam karjäärile orienteeritud eluplaanid- pigem paremad võimalused hariduseks <p>= pigem paremad sotsiaalsed võimalused</p>

Tõenäosus, et keegi sooritab kuriteo (näiteks pisivarguse), kasvab vastavalt kehvemalele sotsiaalsetele võimalustele. „Halvad võimalused” tähendab siinkohal vastavust ühiskondlikult kujunenud kesksetele materiaalsetele väärtushinnangutele.

7.2.2 Subkultuuriteooriad

Need teooriad lähtuvad sellest, et suurtes sotsiaalsetes kooslustes nagu näiteks Saksa Liitvabariik, ei kehti sugugi ühtsed normid ja väärtushinnangud. Suured kooslused jagunevad paljudeks väiksemateks alagruppideks, kus kehtivad erinevad väärtused ja käitumisootused. Üldlevinud on näiteks arvamus, et Reinimaal muudkui lauldakse ja juuakse, Vestfaali omad ei suuda enam kui kolmest sõnast lauset moodustada, vaesed inimesed on võõrtööliste vastu vaenulikumad ja rikkad on alati õnnelikud.

See tähendab, et inimesed käituvad tavaliselt oma subkultuuri suhtes konformselt, teiste subkultuuride norme aga rikuvad. Igal juhul on erinevate gruppide võimalused norme mõjutada erineva suurusega. Faktiliselt löövad läbi keskkihi normid: neid tõlgendatakse – siia kuulub ka õigussüsteem - siduvana kogu ühiskonna jaoks.

Näiteks organiseeruvad noorukid tihti kampadesse (muusikafännid, punkarid jne), kus ei kehti keskklassi normidele vastavad väärtused. Sellisel juhul käituvad noorukid konformselt oma grupis (sinised juuksed, nahkrõivad), kuid kalduvad kõrvale kodanlikest keskklassi normidest. Nende noorukite eesmärk on leida tunnustust oma grupis – neid ei huvita ülejäänud väiklane ühiskond.

Ühiskondlikust seisukohast tähendab see, et keskklassi norme peetakse konformseteks, teisi norme aga kõrvalekaldelisteks. See on üks seletus, miks on kinnipeetavate hulgas nii palju alamkihist või tõrjutud kihi pärit inimesi.

7.2.3 Süsteemiteoreetilised mudelid

Kui subkultuuriteooria paneb rõhku teatud väikestele gruppidele, tegelevad süsteemiteooriad pigem suurte süsteemide ja organisatsioonidega nagu näiteks ühiskonnad. Süsteemiteooriate näitena olgu siinkohal kirjeldatud nn anoomiateooriat.

Anoomiateooria lähtub sellest, et igas ühiskonnas on mingid kõiki liikmeid siduvad eesmärgid, nagu on lääne industriaalühiskonnas selleks näiteks materiaalse heaolu saavutamine. Senikaua, kui kodanikel on piisavalt legaalseid vahendeid selle eesmärgi saavutamiseks, on süsteem stabiilne, st kõrvalekaldelist, illegaalset käitumist kohtab harva; kui kodanikel pole piisavalt legaalseid vahendeid oma eesmärkide saavutamiseks, läheb tasakaal kaotsi. Seda seisundit nimetatakse anoomiaks.

Edasi arvestab anoomiateooria sellega, et ühiskondlikud väärtussüsteemid on orienteeritud keskklassi järgi, st selle, mida tasub saavutada, määrab keskkiht. Need standardid kehtivad soovidenäiteks ka alamkihi ja sotsiaalselt tõrjutute hulgas. Kuna nende kihtide liikmetel pole piisavalt legaalseid vahendeid standardite saavutamiseks, võtavad nad kasutusele illegaalsed vahendid. Selline teooria on veel üks katse põhjendada kuritegevuse levikut alamkihtides. Anoomiateooria olulise tähtsusega tuleb rõhutada, et see vaatleb kuritegevuse seost ühiskonna struktuuri-elementidega, et kõrvalekaldelist käitumist provotseerib ühiskondlik ebavõrdsus.

7.2.4 Reaktsiooniteooria

Reaktsiooniteooria ilmumisega toimub pööre hälbiva käitumise vaatllemises. Kui senised teooriad lähtusid sellest, et teatud käitumine ongi iseenesest kõrvalekaldeline ja püüdsid seletada selle tekkimise mehhanisme, siis reaktsiooniteooriates väidetakse, et käitumine muutub kõrvalekaldeliseks alles inimeste reaktsiooni tõttu, tähenduse läbi, mis käitumisele antakse.

Näide selle kohta: senikaua, kui Robinson Crusoe elas oma saarel üksi, ei saanud ta teha ühtki kuritegu. Alles sellest hetkest alates, kui teised inimesed nimetasid Robinsoni mingi käitumisviisi hälbivaks või illegaalseks, sai sündida kuritegevus. Seda sildistamise või tembeldamise protsessi hakati nimetama „labeling approach” (label - ingl etikett, silt /pudelil/).

Kui käitumise tähendus muutub hälbivaks või konformseks alles reaktsiooni tõttu, siis tuleks selle vältimiseks tegelda mitte käitumise, vaid hoopis reaktsioonidega. Reaktsiooniteooria näebki oma ülesannet just selles.

7.2.4.1 Sekundaarne deviantsus

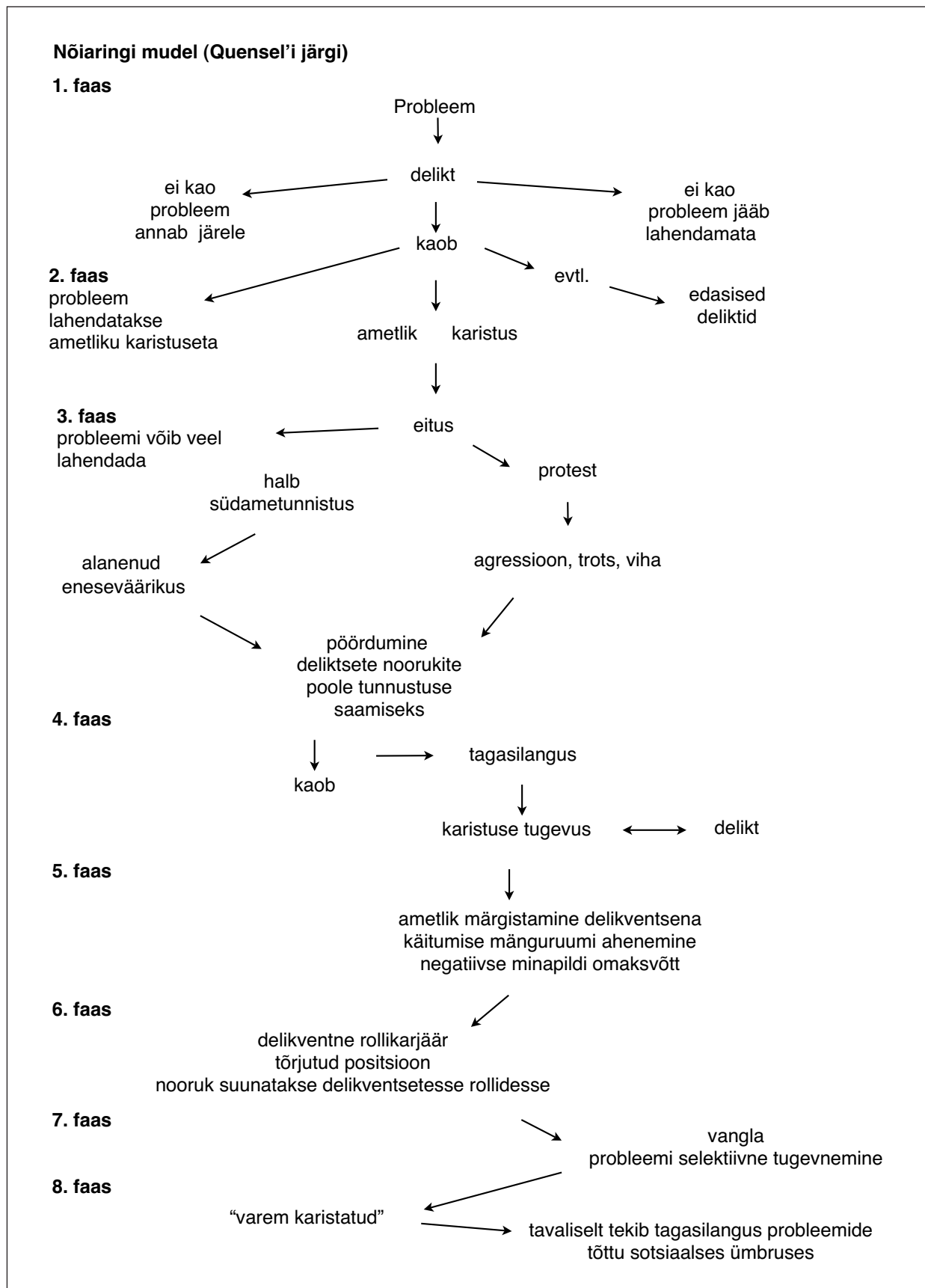
(deviantsus = hälbiv käitumine)

See mudel lähtub seisukohast, et kui inimesed käituvad grupi suhtes esialgu hälbivalt, näiteks nagu noorukid saavad koolis karistada alkoholi pruukimise, halbade õpitulemuste, popitegemise vms tõttu, siis viivad vanemate või õpetajate poolsed reaktsioonid sageli hoopis selleni, et paljud noorukid taunitud käitumist mõne aja pärast kordavad.

Nooruki sildistamine kurjategijana – kes niimoodi välja näeb, võib vabalt ka gangster olla, või, kes üks kord valetab, seda ei saa enam kunagi uskuda – lõppeb sekundaarse deviantsusega: noorukid võtavad üle neile õpetajate, politsei või teiste poolt antud rolli ning käituvad seejärel pikka aega nii, nagu see roll neilt nõuab. See protsess lülitab sisse kriminaalse karjääri, mida järgnevalt kirjeldamegi.

Kriminaalne karjäär

Just samuti kui legaalsel alal, võib ka delikventsuses käitumises näha n-ö karjäärimudelit. Sellised isikud teevad oma elus valikuid legaalse ja illegaalse käitumise vahel sagedamini illegaalse kasuks. Mida edasi, seda raskemaks rikkumised muutuvad. Paralleelselt sellega kulgevad sanktsioonid: riik reageerib üha range mate karistustega, kaaskodanikud üha kasvavate etteheidete ja sildistamisega. Seda mudelit kirjeldati juba 70ndatel aastatel ja nimetati „nõiaringiks”.

Sellest ringist väljumine muutub aja jooksul ikka raskemaks. Teiseks on näha, et mida edukam on kriminaalne käitumine (näiteks majanduskuriteod), seda väiksemaks muutub motivatsioon legaalseks käitumiseks.

7.2.4.2 Primaarne deviantsus

See kontseptsioon (nimetatakse ka radikaalseks lähenemiseks) lähtub eeldusest, et kriminaalsus on levinud ühiskonna kõigis kihtides. Keskklassi „võimuka“ positsiooni tõttu esitatakse „võimutu“ alamkihi käitumist eriliselt hälbivana ja seda ka kontrollitakse erilise rangusega. Kuna teatud kuriteoliikide sooritamiseks (näiteks majanduskuriteod) puudub alamkihi esindajatel ligipääs, liigitatakse need sagedamini „häraskuritegudeks“ ega karistata, on alamkihi deliktide suhtes teostatav kontroll väga palju tihedam (näiteks pisivargused). Seega on keskkihil oma võimupositsiooni tõttu võimalik hinnata alamkihi käitumist „primaarselt deviantsena“ ja vastavalt ka kontrollida, samal ajal kui kõrgemate sotsiaalsete kihtide kriminaalne käitumine allutatakse hulga hõredamale kontrollile.

Seoses sellega on huvitav vaadata uuemaid latentse ala uuringute tulemusi noorsookuritegevuse osas.

7.2.5 Kriminaalsus ja sotsiaalne kiht

„Iseenda hindamise metoodika abil kogutud uuringutulemustest selgub, et erinevused erinevate sotsiaalsete kihtide poiste ja tüdrukute delikventse käitumise raskuse ja sageduse vahel ei ole nii suur, kui seda on varem oletatud. Teatamata, avalikuks tulemata ja varjatuks jäänud süüteod, nende sagedus ja raskusastmed tõendavad, et ei ole suuri erinevusi alamkihtidest ning kesk- ja ülemkihtidest pärit noorukite vahel...”

Igal juhul on leitud, et kesk- või ülemkihi elurajoonides elavate alamkihi noorukite kriminaalsus on kõrgem... Muuhulgas räägib see tulemus asjaolust, kui olulisel kohal delikventsust põhjustavate tegurite hulgas on vaesuse tunne.

Ametlikult registreeritud kuritegude uurimisel on seos sotsiaalse kihiga selgelt märgatav. Suurem osa teatatud seadusevastastest tegudest langeb alamkihi noorukite arvele. Erinevus teatatud ja avalikuks tulemata või teatamata jäänud kuritegude vahel tuleneb sellest, et alamkihi noorukite teod on pisut sagedasemad ja raskemat laadi (näiteks vägivaldsed teod) ning formaalse sotsiaalse kontrolli instantside (politsei ja kohus) poolt peetakse neid ohtlikumaks ja karistatakse rangemini. Seega on alamkihi noorukite ülekaal kinnipidamisasutustes politsei ja kohtute poolt läbi viidava „filtreerimise“ tulemus ja taandatav asjaolule, et alamkihi käsutuses on nõrgem „sotsiaalne puhver“. Alamkihi noorukid suudavad end noorsookohtutes halvemini kaitsta, kohus aga näeb sotsialiseerumise tingimusi alamkihi peredes ja nende naabruskonnas negatiivsemana ning saadab karistusasutustesse pigem alamkihi kui keskkihi noorukeid. Seega reageeritakse alamkihi noorukite kuritegevusele teisiti, kuna nende teod on raskemad või peetakse neid raskemaks seetõttu, et alamkihi noorukite käsutuses on vähem enesekasvatuse võimalusi kui keskkihil.”

Schneider, Kriminologie 1987

8. KESKKOND JA ELUTINGIMUSED

8.1 Massimeedia ja kuritegevus

Massimeedia toob kuritegevusest meelsamini esile selle sensatsioonilisema külje ja teeb seda üles kihutavalt; räägitakse pigem mõrvadest, tapmistest ja vägistamistest kui vargustest, mida iseenesest esineb hulga rohkem.

Massimeedia sellist tendentslikkust on palju kritiseeritud. Jahitakse vägivallategusid: mõrvu, tapmisi, rööve, pantvangivõtmisi ja paisutatakse need üle, kuigi vastavalt ametlikule kriminaalstatistikale on neid vaid 300 – 500.

Millist mõju avaldavad sellised massimeedias ülepaisutatud kirjutised kriminaalsele käitumisele?

Empiirilis-teaduslikud uuringud selle kohta on niisama mitmekesised, kui nende põhjal välja töötatud teoreetilised seisukohadki.

Kriminoloogia-alastes käsiraamatutes arvestatakse kolme teooriaga:

Katarsise teooria

Katarsise teooria (= puhastumise teooria) kohaselt alandab kujutatud vägivalda vaatamine vaataja enda agressiivsust (katarsis = puhastumine).

See tähendab, et kui inimene vaatab näiteks TVst, milliseid tagajärgi vägivald endaga kaasa toob, siis selle tulemusena tema ise hakkab vägivalda pigem vältima. Sellega on seotud inhibitsiooni (takistamine) mõiste, mis ütleb, et vägivalda vaadates tekib näiteks kaastunne ohvri vastu ja vaataja vägivaldavalmidus alaneb.

Sellest tuleneb oletus, et TV ja teised meediad on vägivalda vähendava toimega.

Stimulatsiooniteooria

Stimulatsiooniteooria kohaselt tekib agressiivsus õppimise ja matkimise teel (vrd õppimine matkimise teel). Selle teooria esindajad väidavad, et agressiivset käitumist sisaldavad filmid vahendavad uusi käitumismudeleid, mille vaatajad vahetult üle võtavad.

BANDURA eksperiment:

96 lapsele vanuses 3 – 6 aastat näidati täiskasvanut agressiivselt käituvat.

1. grupp nägi reaalseid inimesi.
2. grupp nägi filmi, kus täiskasvanu muutus agressiivseks.
3. grupp nägi filmi, kus täiskasvanu oli asendatud nukuga.
4. grupp ei näidatud mitte midagi (kontrollgrupp).

Agressiivne käitumine seisnes selles, et täiskasvanu lõi ja sõimas täispuhutavat klouni. Seejärel frustreeriti lapsi sellega, et anti neile esialgu huvitav mänguasi, seejärel aga võeti kiiresti ära öeldes, et see kuulub teisele lapsele. Seejärel lasti lastel mängida ruumis, kus muude mänguasjade hulgas oli ka täispuhutav nukk. Tulemus:

Ainult 1. ja 2. grupi lapsed kriiskasid ja peksid nukku ning seda tugevamini, mida realistlikum oli ette mängitud mudel.

Kohanemisteooria

Kohanemisteooria järgi võib TVs vägivaldse käitumise kujutamise tõttu oodata vaatajate emotsionaalse tundlikkuse kahanemist. Selle järgi peaks vägivalda harjumuspärane vaatamine TV kaudu esiteks tõstma valmidust käituda ka ise agressiivselt ja teiseks suurendama ükskõiksust vägivaldaohvrite vastu.

Usaldusväärset tõendusmaterjali, et karistatav tegu vallanduks üksnes massimeedia mõjul - et meedia juhib inimese käitumist üks-üheselt - ei ole olemas. Milline kolmest teooriast parajasti õigeks osutub, oleneb järgnevast kahest tegurist:

- sellest, kuidas midagi näidatakse;
- vaataja isiksusest ja kontekstist, milles ta vaadatavat tarbib.

8.2 Vaba aeg ja kuritegevus

Kriminoloogias mõistetakse vaba aja all aega, mis jääb inimesele pärast päevatööd, teekonda tööle ja koju, söögiaegu, und ja hügieenitoiminguid.

Kaasajal jääb vabaks palju suurem osa päevast kui varem. Sellist vaba aja kasvu soodustavad erinevad tegurid, näiteks:

Varem	Praegu
Käsitöö	Automatiseerimine
Küpsetamine	Mikrolaineahjud
Ise toidu valmistamine	Valmistoit
Jalgsi käimine	Sõidetakse autoga
Jõudeaeg oli luksus	Jõudeaeg on probleem

On selge, et varasematel aegadel määratles päeva kulgu põhiliselt töö. Vahepeal on töö ja vaba aja suhe muutunud vastupidiseks.

Aastal 1873 leppisid trükkalid kokku tööpäeva pikkuseks 10 tundi. 1995. aastast alates on metalli- ja trükitööstuses töönädala pikkuseks 35 tundi.

Vaba aja pikenemine asetab inimesed probleemide ette, sest paljud ei oska sellega enam midagi peale hakata. Teiseks on vaba aeg muutunud vahetuks majanduslikuks teguriks, mille tähtsus üha kasvab. Vaba aeg maksab üha enam raha:

- ▶ spordivahendite maksumus,
 - ▶ klubide liikmemaksud,
 - ▶ vabaaja pargid
- jne.

Kõigi meelelahutuste hinnad kasvavad pidevalt. Nii on vaba aja nautimine muutumas üha enam luksuse nautimiseks, sest „ilma moosita puder enam ei kõlba“.

Vabaaja tööstus pakub „majanduslikult sõltumatutele“ inimestele tohutu hulga igasuguseid võimalusi, mida ilma väga suurte sissetulekuteta inimestel ei ole võimalik endale lubada. Nii võivad paljud inimesed olla raskustes, leidmaks oma vabale ajale mõistlikku rakendust. Neile muutub vaba aeg probleemiks.

Noorukid ja vaba aeg

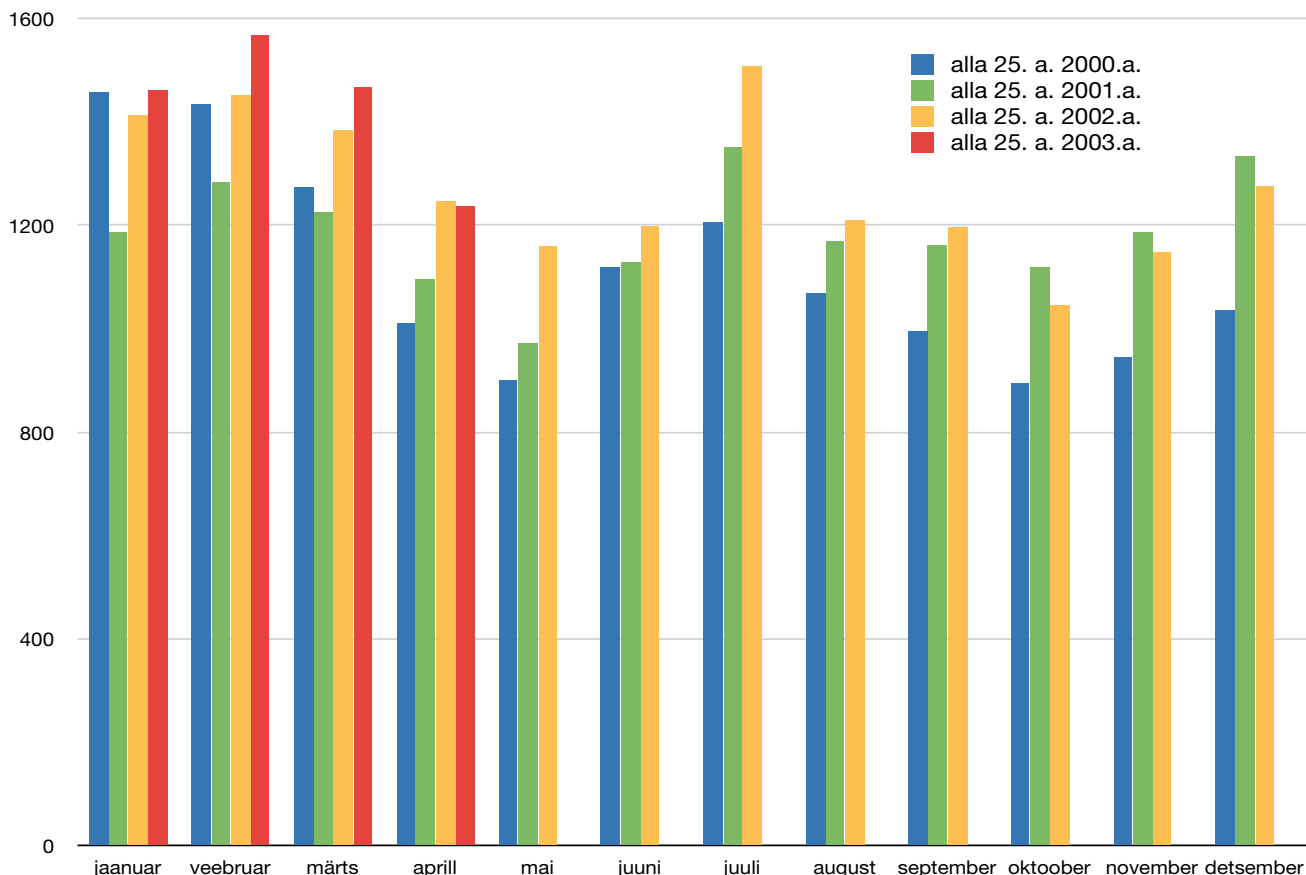
Eriti suure tähtsusega on vaba aja veetmine noorukite jaoks. Ka siin on toimunud muutusi:

Vanasti	Praegu
Peitus	Playstation
Kummikeks	Arvuti
Jalgpall	Mobiiltelefon

Vaba aeg võib ühelt poolt olla nii agressiivsuse ventiiliks, kui ka sellele kihutavaks ja julgustavaks teguriks. Edusammud spordis või sõprade tunnustus tõstavad paljude noorte eneseteadvust paljudes asjades (näiteks koolis), mis ühtlasi tõstab ka nende saavutusvõimet.

Kuid ka need noorukid võivad kannatada väheste finantsvõimaluste tõttu või püüda oma elamuste ahtast ruumist välja pääseda teravate elamuste, närvikõdi saamise avarusse. Siia lisandub ka kõrge tööpuudus noorte hulgas. Sel viisil võtab vaba aja probleem sageli elus keskse koha.

Töötuse dünaamika alla 25. a. noorukite hulgas

Aktiivne ja passiivne vaba aja veetmine

Eriti noorukitel on selgelt eristatavad passiivsed ja aktiivsed vaba aja veetmise viisid. Mõlemast võib välja kasvada kriminaalne käitumine.

Aktiivne vaba aja veetmine

Aktiivseks loetakse sellist vaba aja veetmise (saavutusele suunatud) viisi, mis on seotud omaenda initsiatiivi näitamisega:

- ▶ sportimine,
- ▶ raamatute lugemine,
- ▶ väljasõitude korraldamine,
- ▶ muud vastavad hovid.

Eriti noorukite puhul lisandub siia närvikõdi otsimine. Selle näiteks võib tuua

- ▶ surfamise,
 - ▶ benji-hüpped,
 - ▶ autoga kihutamise,
- jne.

Just närvikõdi otsingutel tekivad tihti konfliktid seadusega ja koos sellega kuritegevus.

Edasi võib vaba aja partnerina nimetada arvutit, kus võib suureks probleemiks pidada vägivallast nõretavaid arvutimänge. Sellele järgnevad õnnemängud, mis võivad kergesti kaasa tuua sõltuvuse.

Passiivne vaba aja veetmine

Passiivseks nimetatakse selliseid käitumisviise, mis ei nõua oma initsiatiivi.

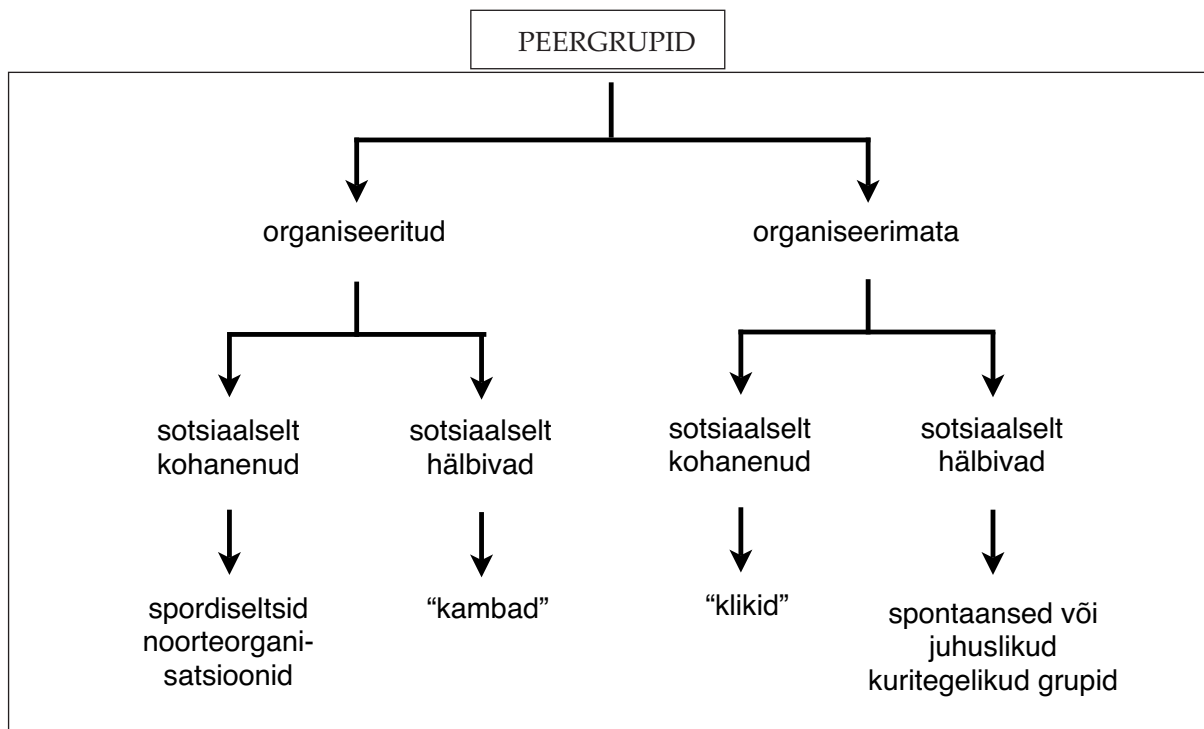
- ▶ „hängimine”, televisioon;
- praegu on enam kui igal teisel lapsel Saksamaal oma TV-aparaat.
- ▶ Mõnuainete tarvitamine;
- siia kuulub nii legaalse (alkohol, tubakas) kui ka illegaalse (heroiin, kokaiin) mõnuainete tarbimine. Siin põrkuvad vaba aeg ja kuritegevus otseselt kokku.

Kriminaalne elamuste otsimine

Vabal ajal tegevuse puudumise tõttu võivad noored hakata tegelema seadusevastaste tegudega lihtsalt selleks, et saada elamusi. Siia kuuluvad:

- ▶ vägivaldsed teod (eneseväärikuse tõstmiseks),
- ▶ vargil käimine (moto: „Näppamine on naljakas”),
- ▶ arvutikuriteod (hackerlus, piraatkoopiad),
- ▶ võõra omandi rikkumine.

Mitte sugugi viimasel kohal ei ole siin kriminaalse käitumise nakkumise fenomen. Eriti olulist rolli mängivad peergupi mõjud. Paljud noorukid otsivad sealt asendust perekonnale ja arendavad oma meie-tunnet sellises grupis. Grupi surve ja nooruki soov saada tunnustust võivad vallandada sotsiaalselt hälbiva käitumisviisi ja soodustada kuritegevust.

8. 3 Situatsioon ja kuritegevus

Teatud olukorrad võivad mõjuda seadusevastaseid tegusid soodustavalt. Siin eristatakse kriminogeenset olukorda ja soodustavat olukorda.

Kriminogeenne tähendab, et kuritegu on tõenäoline. Kriminogeenseks (peapõhjuseks) nimetatakse olukorda, mis teevad kuriteo tõenäoseks kolme soodustava faktori tõttu:

1. Tugev kiusatus
2. Vähene risk
3. Põhimõtteline (isegi kui see on madal) valmidus tegutseda

Nende kolme faktori kokku sattumine muudab kriminaalse käitumise vallandumise ülimalt tõenäoseks ja nimetataksegi seepärast kriminogeenseks situatsiooniks. Tuntud vanasõna ütleb: „Võimalused sünnitavad vargaid”.

NÄIDE:

Kassiir kaotas tänaval koti rahaga. Möödakäija võttis selle üles ja pidas leitud raha enda omaks. Suur kiusatus, kuna tegemist on ju siiski rahaga. Madal riskitase, sest tõenäosus, et mind ära tuntakse ja kinni võetakse, on äärmiselt väike. Põhimõtteline tegutsemisvalmidus, mida tunneb arvatavasti igaüks, kes näeb tänaval vedelevat raha.

Soodustav on olukord juhul, kui üks või kaks nimetatud tingimustest puuduvad. Sel juhul ei ole antud olukord kriminaalse käitumise peapõhjuseks.

NÄIDE:

Te kohtute pimedas metsas vihatud naabrit ja kõnetate teda lõõvaid argumente kasutades. Suur kiusatus – te ei salli seda naabrit kohe mitte silmaotsaski. Väike risk, sest olete kahekesi pimedas metsas, kus pole ühtegi tunnistajat. Aga valmidus tegutseda jääb madalaks, sest takistav lävi kedagi läbi klobida on oluliselt kõrgem.

Tulemus: Vägivald teise inimese vastu on tegu, kus ei saa rääkida kriminogeensest situatsioonist, sest tegu takistav lävi on väga kõrge.

8.4 Elukeskkond ja kuritegevus

Ruumi struktuur ja kuritegevus (kriminaalgeograafia): kriminaalgeograafia all mõistetakse teadust, mis uurib seoseid ruumi spetsiifilise struktuuri ja sellesse ruumiliselt ning ajaliselt langeva kriminaalsuse vahel.

Teaduslike uuringute kohaselt on eriti kõrge kriminaalsusega linnade südalinnaosad. Paljudes linnades jaotub kuritegevus sellele vastavalt. Ka politseiringkondade töö organiseeritakse vastavalt kuritegevuse esinemissagedusele. Linnasüdames (City) võib alati näha ka jalgsi liikuvaid politseipatrulle, kaugemates linnaosades on politsei kohalolu vähem märgatav.

Rääkides kurjategijate liikuvusest võib leida, et nii citys kui ka äärelinnades elavad kurjategijad sooritavad oma seadusrikkumised eelkõige city piirkonnas. Keskmest väljapoole liikumine on tühine. Samuti on märgata linnadest väljas elavate kurjategijate voolu linna, mis kujutab endast pendeldavat liikumist. Regioonis elavate inimeste majanduslik orienteeritus tingib ka nende kriminaalsete kaaskodanike tegutsemispaikade jaotumise. Sellest tulenevalt ei saa politsei ühildada oma tegevuspiire linnapiiriga, vaid piir peab kulgema sealt, kus kurjategijate sisse- ja väljavool teineteist neutraliseerivad.

Edasi näitavad uuringud, et ebaproportsionaalselt suur hulk kurjategijaid elab asumites, mille kohalik sotsiokultuur on ebasoodne (ühiskondlikult tõrjutud: töötud, sotsiaaltoetustest elavad inimesed, üksikvanemad, sisserändajad, sõltlased jne). Elamute ehituslik struktuur mängib siin vähetähtsat osa. Üldiselt kehtib reegel, et mida enam elamud lagunevad, seda rohkem kolib sealt ära rikkamaid üürnikke ja paigale jäävad madalama sissetulekuga inimesed, kes on nõus elama vähem kvaliteetsel ja väiksema maksumusega elamispinnal.

New Yorki politsei nulltolerantsi poliitika: New Yorgis on õnnestunud vähendada alates 1993. aastast kuritegevust ja tõrjuda marginaliseerumise ilminguid linnas. See on saavutatud politsei uue strateegia abil. Deviisi all „Takista algust“ karistatakse kõrvalekaldumatult iga pisimatki rikkumist. Panustatakse hirmutamisele ja jälgimise survele. Tühjaks jäänud ruumid võideti tagasi politsei rõhutatud kohalolekuga. Selline nulltolerantsi strateegia („ilma halastuseta“) vähendas kuritegude arvu, kuid ei jäänud tagasilöökideta. Kritiseeriti halastamatuid välja kihutamise meetodeid: patrullid, massilised karistamised (lubadeta sõitjad jäid päevadeks politsei valve alla), jäik personalipoliitika (vallandati politseinikud, kellel polnud mingeid edusamme ette näidata). Elanikkond oli meetoditega kokkuvõttes nõus. Tõenäoliselt olid hädad enne seda kasvanud üle mõistuse suureks. Vahepeal on ka Saksamaal märksõna „kodanikulähedane politseitöö“ all rakendatud hulgaliselt probleemile või ühiskonnale orienteeritud tegutsemisviise.

Nulltolerantsi poliitika arenes välja ameerika psühholoogi Zimbardo katsetest. Zimbardo jättis numbri-märkideta ja avatud kapotiga autod seisma tänava äärde ja vaatas, mis hakkab toimuma. Reeglina varastati autod paljaks ja seejärel lõhuti. Selline vandalistlik käitumine oli iseloomulik ainult vaeste linnaosades. Keskklassi elukvartalites ei toimunud midagi ja autod jäid kahjustamata.

Samuti võib märgata, et linnaosades, kus esineb enam vägivalda, areneb see üha edasi, kui selle vastu midagi ette ei võeta. Vastavalt „lõhutud akende teooriale“ kujutavad katkised ruudud (vedelev prügi, grafitid, vali muusika jne) endast normide rikkumisele provotseerivat tegurit. Kui inimesed kurjategijaid kardavad, muudab see viimased julgemaks. Selleks, et sotsiaalset kontrolli taas jalule seada, tuleb kriminaalne käitumine teha vähematraktiivseks ja tõsta avastamise tõenäosust.

Newyorklaste edu on vahepeal hakatud vaatama ka kriitilisest seisukohast. Nii on väidetud, et kuritegevus on vaid tagasi tõrjutud ja korduvad kurjategijad on pandud vanglasse pikemaks ajaks (kinnipeetavate suur arv USAs). Peale selle „puhastati“ ka politseiaparaati. Juuriti välja korruptsioon ja lohakus. Ka sobivama konjunktuuriga areng oleks kuritegevuse arvukust positiivselt mõjutanud. Nende kriitiliste hinnangute kiuste on võetud New Yorgi politsei kogemus üle ka paljudes Saksa linnades. Teadaolevatel andmetel on kuritegevus nähtavalt vähenenud (võimalik, et just nimelt välja tõrjutud).

Elumajade arhitektuur ja kuritegevus: Kuritegevusele avaldavad mõju ka muud elutingimused. Elamine kõrghoonetes on lastevaenulik ja tõenäoliselt soodustab ka kuritegevust. Satelliitlinnades elab keskmisest enam karistatud isikuid. Seda püütakse seletada noorte suure osakaaluga sealse elanikkonna hulgas, kellel reeglina ei ole oma tuba ja kes kohtuvad teiste noortega väljaspool kodu, moodustades sageli kampasid. Kõrghoonete elanike sotsiokultuur on ebasoodus; liiga palju elab seal puudustkannatavaid (paljulapselisi)

perekondi. Fluktuatsioon on enamasti kõrge, sotsiaalne kontroll nõrk. Keskkond on ebaisikuline, puuduvad kohtumispaid ja anonüümne betoonist silotorni-arhitektuur takistab omavahelist suhtlemist.

Eeltoodud näited lubavad järeldada, et elutingimused peaksid soodustama suhtlemist. Käepärased peaksid olema mänguväljakud ja noortekeskused. Soodustada tuleks heanaaberlikku kokkukuuluvustunnet (näiteks tänava- või majapidustuste korraldamisega). Peale selle tuleks parandada julgeolekutingimusi nagu näiteks valgustus, kasutada uksehoidjaid jne.

Ameerika uuringutest võib näha, kuidas kriminaalsuse tase kõrghoonetes tõuseb käsikäes korruste arvuga. Edasi soodustavad kuritegevust ka varjatud trepikojad ja ligipääsud majadele. Seevastu alad, kus kuritegevus madalam, olid elamud väiksemad, elanikud tundsid üksteist, neil oli enam omavahelisi kontakte ja võõraid oli kergem identifitseerida.

Nende tulemuste kohaselt peaks arhitektuur, mis takistaks kuritegevust, vältima kõrghoonete ehitamist, jääma lühikeste trepikodade juurde, vältima varjatud nurgataguseid või laskma neid monitoridelt jälgida ja piirama krunte hekkide või taradega. Sissekäigud majadesse ja teed nendeni peaksid olema nähtavad. Majade vahele peaksid olema planeeritud ühised kohtumispaid ja liikumisväljakud. Kõik nimetatud abinõud peaksid kurjategijaid eemale hoidma.

Enamus ülalnimetatud soovitusi põhinevad politseinike kogemustel. Viimasel ajal on sagenenud ka kurjategijate küsitlused. Uuritakse karistusalluste käitumisviise kuriteo sooritamisel ja sellesse puutuvaid motive. On leitud, et kurjategijad valivad objekti (sissemurdmised) pidades silmas

- ▶ avastamise riski,
- ▶ saagi oletatavat väärtust,
- ▶ objekti julgeolekumeetmete valiku järgi.

Kurjategijate hulgas, kes olid süüdi mõistetud pangaröövi eest, uurisid „amatöörid“ erilise hoolega põgenemisvõimalusi, „profid“ aga peitumisvõimalusi panga läheduses.

9 VIKTIMOLOOGIA

Viktimoloogia on kriminoloogia üks harudest. See tegeleb kuriteo ohvritega (victim - ingl ohver). Kuriteoohvritega tegelemine hakkas arenema pärast II maailmasõda ning selle ajendiks said natsiohvreid tabanud kannatused. Seadusandlik pool suhtus sellesse teadusharusse kaua aega skeptiliselt, kuna oletati, et viktimoloogia asi on tegeleda ohvrite süütunnetega seoses kuriteoga. Sellest arenes koguni vaade süü jagatusest kurjategija ja ohvri vahel. Selline kurjategija osaline ekskulpism (culpa – ld süü, hooletus) on kerge tekkima, kuid teaduslikult ei ole see millegagi põhjendatud. Pigem on see kriminaalõigus, mis vabastab kurjategija osaliselt süüst juhul, kui ohver on olnud teos mingil viisil osaline või kurjategijat provotseerinud.

Näitena võib siin tuua kaks teokoosseisu:

Naine kutsub endale koju külla mehe, keda tunneb vaid väga pealiskaudselt. Ta loob siin õdusa olukorra ja suhtub soosivalt külalise hellitustesse. Aga kui mees tahab temaga seksuaalvahekorda astuda, tõrjub ta selle tagasi. Mees avaldab survet ja annab selgelt mõista, et on valmis seksuaalvahekorra saavutamiseks jõudu kasutama. Hirmust kehavigastuste ees ja teades, et jõu poolest jääb ta mehele alla, laseb naine end ilma kehalise vastuseisuta vägistada. Asja kohtulik arutamisel arvestatakse naise poolt ette valmistatud miljööd ja puuduvat kehalist vastupanu mehe süüd pehmendavate asjaoludena.

Perekond jätab oma garaaži värava avatuks, kuna kavatseb üsna varsti veel ühe sõidu teha. Keegi möödunud nooruk ei suuda aga garaaži avatud uksele vastu panna. Ta astub sisse ja viib sealt minema üsna hinnalisi asju. Kuna üks oli lahti, ei mõisteta noorukile karistust mitte raske, vaid lihtsa varguse eest. Ohver on oma käitumisega teo võimalikkust soodustanud.

Viktimoloogia uurimisobjekt on küll ohvri ja kurjategija vahelised suhted, kuid seal ei uurita nende karistusõiguslikke mõjusid. Viktimoloogias uuritakse eelkõige:

- ▶ kas antud isikul on eeldusi langeda kuriteo ohvriks;
- ▶ millised inimestevahelised suhted kutsuvad välja kuritegusid;
- ▶ kuidas inimesed saaksid end kuritegude eest kaitsta;
- ▶ milliste vahenditega on võimalik aidata kuriteo ohvriks langenud inimesi.

9.1 Ohvristumise tõenäosus

Viktimoloogia raames on uuritud, kuidas mõjutab isiksuse struktuur inimeste kuriteo ohvriks langemise tõenäosust. Kõik teavad kindlasti muinasjutte sellest, et ilusatel ja seksikatel naistel on suurem vägistamise risk, kui mitte eriti ilusatel; inimestele, kes jätavad argliku mulje, tungitakse sagedamini kallale jne. Kuid on ka selliseid (eriti noori) kurjategijaid, kes otsivad endale välja eriti vastupanuvõimeline ohvri, näiteks politseiniku. Teatud huligaanide hulgas on levinud ütlus, et neile pakuvad „tänavalahingud“ õiget pinget alles siis, kui ka politseinikud sellest korralikult osa võtavad. Tänavatel langevad röövimise ohvriks silmanähtavalt sageli just nooremad mehed. Ühelt poolt tuleb see asjaolust, et elanikkonna nooremad grupid võivad sagedamini öösel üksi tänavatel kohata. Teiseks loodavad kallaletungijad hästi rietatud ärimehelt suuremat saaki saada, kui mõnelt mutikeselt.

Edasi järgneb loogiline küsimus, kust on pärit inimeste hirm kuritegevuse ees. Selles on suur roll ajakirjandusel.

9.2 Kurjategija ja ohvri suhe

Suhted kurjategija ja ohvri vahel enne kuriteo toime panemist mõjutavad nii teo asjaolusid kui ka selle toime panemist. Kehavigastuste tekitamist esineb sagedamini konfliktide käigus, mis tekivad kahe inimese vahelistest suhetest. Ka varguste puhul on varas ja ohver kõige sagedamini omavahel tuttavad. On ju palju kergem varastada inimese tagant, kelle eluviise sa tunned.

Laste seksuaalse kuritarvitamise kohta on tõestatud, et kurjategijad otsivad ohvreid (perekondlikust) naabrust. Emotsionaalse seotuse tõttu on selliseid ohvreid kergem survestada asjadest mitte rääkima.

Vägistamiste korral on samuti suhted enamasti juba varasemad. Need võivad olla kas pealiskaudsemad või lähedasemat laadi. Partnersuhete korral jääb vägistamine aga reeglina pimealale, kuna ohver ei anna vägistajat üles. Äärmuslikul juhtumil arvab mees, et on oma teoga naisele vaid head teinud, kuna viimane lihtsalt ei sõandanud oma eesmärgi ise teoks teha.

Kuriteo tähenduse sellist ümbertöötlemist nimetatakse neutraliseerimistehnikaks. Selle abil vabandab kurjategija end välja nii iseenda kui teiste ees. Ta kas veeretab süü kellelegi teisele, eitab kellegi kahjustamist või nimetab ohvrit ohvriks kvaliteediga inimeseks.

9.1 Kuritegevuse ennetamine

Kuna ühiskonna võimalused kaitsta oma liikmeid kuritegevuse eest on piiratud, tuleb uurida, millised on efektiivse enesekaitse viisid ja kuidas mõjutavad need kaitsemeetmed inimeste käitumist, kes on valmis sooritama seadusevastaseid tegusid. Viimast võiks illustreerida tüüpilise protsessiga vanglast. Seaduse ülesanne kaitsta elanikke kuritegevuse eest viib selleni, et tugevdatakse kinnipidamisasutuste julgeolekut. Nende meetmete eesmärgiks on kindlustada, et kinnipeetavad ei saaks vältida oma vabaduskaotusliku karistuse ära kandmist. Paratamatuks muutub see alates sellest, kui julgeolekumeetmed teevad võimatuks vanglast põgenemise. Siin võiks rääkida juba ülekindlustatusest, sest see peidab endas ohtlikku julgeolekuriski. Ent selliste peaaegu absoluutsete julgeolekuabinõudega ei saa välistada ega vähendada mõningate kinnipeetavate vajadust vanglast lahkuda. Selle tagajärjeks on tugev surve ametnikele eesmärgiga vabastamist välja pressida.

On tõestatud, et ükski teovalmis kurjategija ei lase end oma kuritegelikes kavatsustes mingitest julgeolekutehnikatest ära hirmutada. Kodanike endi poolt kasutatavad igasugused ettevaatusabinõud kindlustamaks end ohvristumise vastu sunnivad kurjategijaid suure tõenäosusega vaid paremini „relvastuma“ ja „välja õppima“. Seega võivad eesmärgi saavutamiseks vajalikud vahendid muuta kuriteo kui sellise hoopis raskemaks.

Kirjanduses on senini vähe tähelepanu pööratud sellele, kui suur osa varavastastest kuritegudest saab teoks tänu asjaolule, et „laitmatud kodanikud“ tegusid omakasu ajenditel tegelikult soodustavad, aktsepteerides nii ka osa kodanike kuriteo ohvriks langemise. Suuremat osa varavastastest tegudest oleks võimalik takistada, kui inimesed loobuksid omandamast kahtlase päritoluga oluliselt alandatud hinnaga

kaupu. Inimeste ühe osa mõtlematus ja egotsentrism loovad seega ikka uusi kuriteoohvreid.

Laste kuritarvitamise alal on koolides olemas programmid, mis aitavad lastel mõista, kuidas end täiskasvanute vastu kaitsta. Kuigi nad on harjunud, et täiskasvanutel on reeglina „alati õigus“, saavad nad õppida, et päris alati see nii siiski ei ole ja neil on võimalik ka abi saada.

Millised kurjategijad lasevad end julgeolekumeetmetest ära hirmutada? Veendunud kurjategijate ettekatsetatud tegusid ei ole võimalik takistada. Küll lasevad end ära kohutada juhusekasutajad, kes vajavad kuriteo sooritamiseks sobivate asjaolude kokkulangemist. Kui vaadata eeltoodud garaaživarguse juhtumit, on ilmne, et kui uks oleks olnud suletud, poleks tegu korda saadetud. Kuid millises ulatuses julgeolekumeetmed kuritegusid takistada suudavad, ei ole kellelegi teada, sest keegi ei tea, kui suur on juhusekasutajate arv. Plaanipäraselt tegutsejate puhul tuleb kindlaks teha, et julgeolekuabinõud igal juhul säilitavad, kui mitte lausa ei halvenda kuritegelikkust olukorda. Nii vähenevad küll pangaröövide arvud, suurenevad aga vargused supermarketites ja kallaletungid raha transportimisel.

9.4 Kuriteo mõju ohvrile

Kuriteo ohvriks langenud inimene ei kannata üksnes materiaalsete kahjude või kehaliste vigastuste, vaid ka hingeliste kahjustuste tõttu, mis võivad oluliselt vähendada tema elurõõmu. Pidev silmitsiolek püsima jäänud kehaliste vaevustega või ebakindlustunne igapäevaelus kujutavad endast raskesti mõõdetavat toimet, mida kuritegu endas kannab.

Inimene, kes on jäänud kuriteo tõttu ratastooli, meenutab seda kogu elu, sest ei saa elada oma elu sellisel viisil, nagu enne kuritegu. Laste seksuaalse ärakasutamise ohvrid kannatavad ka täiskasvanuna märgatavate psüühiliste hälvete või haiguste all. Kogetud alandus võib mõjuda selliselt, et inimesele tundub tema keha vihkamisväärseks ja suhted kaasinimestega jäävad pealiskaudseks. Suur osa naiskinnipeetavatest on olnud enne oma kuriteo sooritamist ise kuriteo, kõige sagedamini seksuaalse väärkasutamise ohvrid.

Viimasel ajal on väga tähelepanelikult uuritud murdvarguste ohvreid. Pikka aega jäeti nende psüühiline koormatus vaatluse alt täiesti välja. Lisaks materiaalsele kahjule, mida kindlustus võib osaliselt korvata, elavad ohvrid läbi sissetungi oma privaatalale, kus nad enne sissetungi tundsid end kindlana. Hirm uuesti ohvriks langeda ja asjaolude kokkusattumisel äkki ka rünnakuvalmi vargaga vastamisi seista, saadab ohvrit kaua. Sellega kaasnevad psüühiline rahutus ja unehäired.

9.5 Ohvrikaitse ja kahjude kompenseerimine

Kui isik on sattunud ettekatsetatud seadusevastase teo ohvriks, on tal ohvrikaitse seaduse kohaselt õigus esitada avaldus rahalise kompensatsiooni saamiseks. Eelduseks on aga suhteliselt raskekujuline ja pikka aega kestev kahjustus. Välja makstavad kompensatsioonid on viimaste aastate jooksul märgatavalt suurenenud.

Sageli jäävad avaldused selle seaduse järgi rahuldamata ka siis, kui eeldused näivad täidetud olevat. Üheks põhjuseks on asjaolu, kui kompensatsioon on juba kaetud kindlustuslepinguga, kuid teiselt poolt võib märgata, et ametnikud kalduvad ohvrikaitse seaduse alt välja arvama ühiskonna ääregruppidest pärit inimesi (sekundaarne viktimiseerimine). See on võimalik seaduses kasutatud mõistete ebamäärasuse tõttu, mis jätab ametnikele laia tõlgendamisvälja. Suurem osa hooldamise kompenseerimise avaldusi esitatakse haigekassa ja sotsiaalhoolekande poolt, kes omandavad teatud eelduste alusel ohvrikaitse seaduse järgi õiguse hoolduse kulude kompenseerimiseks.

Alates 2002. aastast olemasolev seadus, mis kaitseb vägivalla eest, ütleb, et koduvägivalla korral tohib naine jääda koju, vägivallatseja peab esialgse korralduse kohaselt sealt lahkuma. Avaldus jõustub läbi politsei. Ohvriabi on oma loomult privaatne. See jagab vahetut materiaalselt või muud abi ja hoolitsust ilma bürokraatiata. Siin võiks nimetada organisatsioone “Weisse Ring” (“Valge ring”), samuti “Opferhilfe” (“Ohvriabi”). Viimane pöörab olulisemalt tähelepanu ohvri ja kurjategija vahelisele lepitamisele ja viktimiseerumise psühholoogilisele lõpetamisele.

10 KASUTATUD KIRJANDUS

- BJA Polizeiliche kriminalstatistik 2002, BRD
- BMI&BMI (2001) Erster periodischer Sicherheitsbericht.
- BMI&BMI (2007) Zweiter periodischer Sicherheitsbericht.
- BMJ (2003) Legalbewährung nach strafrechtlichen Sanktionen. Eine kommentierte Rückfallstatistik.
- Burghard, W. & Hamacher, H.W** (1993). Kriminalitätsanalyse II: Kriminalstatistiken. Lehr- und Studienbriefe kriminologie V. Verlag Deutsche Polizeiliteratur.
- Eisenberg, U** (1995). Kriminologie. Köln: Heymanns Verlag. Heidelberg.
- Eisenberg, U** (2000). Kriminologie. München: Beck, 5. Auflage
- Franke, K** (2000). Frauen und Kriminalität. Konstanz: Universitätsverlag.
- Hoffmann, F.** (1992). Einführung in die Kriminologie. Lehr- und Studienbriefe Kriminologie I. Verlag Deutsche Polizeiliteratur.
- Kerner H.-J.,** (1991) Kriminologie Lexikon. Heidelberg: Kriminalistik Verlag.
- Keiser, G., Kerner, H.-J., Sack, F. & Schellhoss, H.** (Hrg) (1993). Kleines Kriminologisches Wörterbuch. Heidelberg: C. F. Müller Juristischer Verlag
- Justizministerium des Landes Nordrhein-Westfalen (2002). Frauenkriminalität und Strafvollzug in Nordrhein-Westfalen. Geldern: Eigendruck.
- Maelicke, H.** (1993). Frauenkriminalität, Frauenstrafvollzug und ambulante Alternativen. In: ZfStrVO, 42, 226 – 230.
- Mitscherlich-Nielsen, M.** (1987). Hexen oder Märtyrer? In: Paczensky, S. (Hrg). Frauen und Terror. Reinbek: rororo.
- Müller, Jens:** Bekämpfungsstrategien gegen organisierte Kriminalität aus ökonomischer Sicht, in : MschrKrim Heft 4, 1998, S. 272 – 285.
- Roscher, F.** (1998). Kommentar zu 72 BSHG. In: Birk, U.-A. et al Bundessozialhilfedesetz. Baden-Baden: Nomos.
- Schneider, H.-J.** Kriminologie. Münster 1987.
- Schwanitz, D.** (1999). Bildung. Frankfurt: Eichborn.
- Schwind, H.-D.** (2003). Kriminologie. Heidelberg: Kriminalistik Verlag, 13. Aufl.
- Sutherland, E. H.** (1949). White-Collar-Crime. New York.
- Thamm, B. G. & Freiberg, K.** (1998). Mafia Global. Organisiertes Verbrechen auf dem Sprung in das 21. Jahrhundert. Verlag: Deutsche Polizeiliteratur.
- Walter, M.** (1999). Strafvollzug. Stuttgart: Boorberg, 2. Aufl.
- Wohnungslos 2002. Verlag: Soziale Hilfe GmbH, Quellenhofweg 25, Bielefeld.
- Zentrale Polizeitechnische Dienste NRW. Verkehrstatistik der Polizei NRW 2002